

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ
СПРАВ УКРАЇНИ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ
І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**УКРАЇНСЬКА МОВА В ЮРИСПРУДЕНЦІЇ:
СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Матеріали

**X Всеукраїнської науково-практичної конференції,
присвяченої Дню української писемності та мови
(Київ, 28 листопада 2014 року)**

Київ 2014

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ
СПРАВ УКРАЇНИ**

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ
І НАУКИ УКРАЇНИ**

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**УКРАЇНСЬКА МОВА В ЮРИСПРУДЕНЦІЇ:
СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Матеріали

**X Всеукраїнської науково-практичної конференції,
присвяченої Дню української писемності та мови
(Київ, 28 листопада 2014 року)**

Київ 2014

УДК 833:34(063)

ББК Ш 1

У 45

Редакційна колегія:

Черній В.В., ректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент;

Костицький М.В., професор кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік) Національної академії правових наук України, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України;

Гусарєв С.Д., перший проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Чернявський С.С., проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Гора І.Ю., проректор Національної академії внутрішніх справ;

Маруніч І.І., начальник кафедри юридичного документознавства Національної академії внутрішніх справ, кандидат філологічних наук, доцент;

Красницька А.В., старший викладач кафедри юридичного документознавства НАВС, кандидат юридичних наук, доцент

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ 15 жовтня 2014 року (протокол № 2)

Матеріали подано в авторській редакції

У 45 **Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи [Текст] : матеріали X Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 28 листоп. 2014 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2014. – 168 с.**

ББК Ш 1

© Національна академія внутрішніх справ, 2014

ПЕРЕДМОВА

Мова є найважливішим засобом людського спілкування та інтелектуального розвитку особистості, визначальною ознакою держави, безцінною і невичерпною скарбницею культурного надбання народу. Без мови неможливо спільно та злагоджено жити, будувати сучасне суспільство, досягати розумом минуле, передбачати майбутнє. Мова зберігає єдність народу в історичній зміні поколінь і суспільних формацій, об'єднуючи його у часі, в географічному і соціальному просторі. У цьому контексті варто нагадати слова видатного вченого-педагога Костянтина Ушинського: “Поки жива мова в устах народу, до того часу живий і народ. І нема насильства нестерпнішого, як те, що хоче відірвати в народі спадщину, створену незчисленними поколіннями його віджилих предків”. Ці слова переконливо доводять, що саме мова відіграє вирішальну роль у формуванні особистості, національного характеру, етнічної спільності будь-якого людського колективу, нації.

Мова як продукт еволюції людського суспільства зробила величезний вплив на розвиток права. Як інструмент управління суспільними процесами право набуло властивостей соціально-класового нормативного регулятора лише тоді, коли воно було втілене у звичаях чи в письмових актах, тобто закріплене у формах мови. Правові поняття і норми не можуть існувати інакше, як у визначених мовних формах. Слова у правових джерелах виступають тим вихідним матеріалом, який є основою формування правової думки, способом донесення правових приписів до суб'єктів правозастосування, формою передачі юридично значущої інформації.

Мова є чинником законотворення та правозастосування. Воля правотворця чи правозастосувача, фіксуючись у писемній формі, описує матеріальну реальність, точно й чітко виражає правові приписи, передає безпосередній владний вплив на поведінку людини.

Найбільш значним компонентом мови права та основним елементом тексту нормативно-правового чи індивідуального акта є юридичні терміни як засіб юридичної техніки, за допомогою яких конкретні поняття набувають словесного вираження у тексті акта. Використовуючи юридичні терміни, держава говорить мовою

права і виражає свою волю: скасовує та змінює правові норми, встановлює нові правила поведінки, закріплює суспільні відносини, що склалися. За допомогою юридичних термінів будь-які волевиявлення приймають форму конституцій, законів, постанов уряду, інструкцій міністерств тощо.

В умовах збільшення обсягу законотворчості, впровадження нового законодавства в життя держави велике значення має правильне оформлення нормативно-правових та індивідуальних актів, техніка їх викладу. Юридична техніка є чинником формування професійної майстерності правотворця та правозастосувача.

Юридична природа правового акта потребує особливої точності й чіткості формулювання правових приписів, зрозумілого та доступного мовного втілення, продуманості й логічності структури, максимальної лаконічності тексту акта, не допускає багатозначності, невиразності та суперечності його норм, вимагає точності, чіткості й зрозумілості юридичних формулювань, однакового застосування юридичних понять і термінів, стійкості термінології. Чим досконаліше законодавство, тим чіткіше й глибше воно регулює суспільні відносини. Складовою частиною вдосконалення законодавства є знання та вміння використання юридичної термінології. Проте лінгвістичний аналіз текстової бази сучасного українського законодавства виявив низку термінологічних проблем, суперечностей і помилок унаслідок ігнорування правил юридичної техніки, формальної логіки при побудові дефініцій термінів. Привертає увагу непослідовне вживання термінологічних одиниць, порушення мовної цілісності текстів, калькування слів і термінів із російської мови, полісемія та синонімія термінів, велика кількість іншомовних слів за наявності повнозначних українських тощо.

Характеризуючи місце мови в юриспруденції, можна говорити про мову як об'єкт юридичного регулювання, засіб законодавчої та правозастосовної діяльності. Мова юриспруденції є найважливішим засобом правової комунікації, правового пізнання та передачі юридичної інформації у суспільстві. Використання здобутків лінгвістики в юриспруденції є актуальними у зв'язку з розробкою концепції розвитку юридичної освіти в Україні, що передбачає підготовку правознавців з високим рівнем не лише юридичних, а й лінгвістичних знань. Адже їх

професійна діяльність пов'язана з необхідністю термінологічно-мовного опрацювання текстів нормативно-правових та індивідуальних актів, проблемами вибору і правильного розуміння термінів права, точних мовних засобів і застосування правових норм.

Сьогодні мова в юриспруденції дедалі частіше стає предметом широких дискусій і наукових досліджень, проводяться конференції та практичні семінари.

Актуальність проблематики зумовила проведення конференції під назвою “Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи”, яка сьогодні розпочинає роботу в Національній академії внутрішніх справ. Всеукраїнська науково-практична конференція з проблем розвитку та функціонування державної мови, присвячена Дню української писемності та мови, проходить десятий рік поспіль. Знаменною особливістю конференції є те, що вона є ювілейною та посвячується 200-й річниці від Дня народження Тараса Григоровича Шевченка.

Незважаючи на надзвичайно складний для держави час, участь у цьому заході взяли вісімдесят чотири особи. Це свідчить про вагомість тих проблем, які розглядаються на конференції, про їх актуальність для академічної науки, закладів освіти, для правоохоронних відомств, органів виконавчої влади і, звичайно ж, для всього українського суспільства.

Конференція відбулася за участю провідних науковців та науково-педагогічних працівників таких вищих навчальних закладів і наукових установ України, як: Інститут української мови НАН України, Український мовно-інформаційний фонд Національної академії наук України, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київський національний лінгвістичний університет, Академія адвокатури України, Академія муніципального управління, Національна академія прокуратури України, Національна академія внутрішніх справ, Херсонський державний університет, Український державний університет фінансів та міжнародної торгівлі, Херсонський національний технічний університет, Львівський державний університет внутрішніх справ, Одеський державний університет внутрішніх справ, Білоцерківський інститут економіки та управління, Інститут української філології та літературної творчості імені Андрія

Малишка Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова тощо.

Конференція проходила у формі пленарних і секційних засідань. Напрацювання учасників конференції об'єднані у тематичні секції: “Науково-теоретичні засади юридичної лінгвістики”, “Розвиток юридичної термінології на сучасному етапі”, “Використання лінгвістичних знань у юридичній практиці”, “Наукові дослідження здобувачів, ад’юнктів, магістрів, курсантів, студентів”.

Підготовлені доповіді та публікації заслуговують на особливу увагу у зв’язку з високим рівнем їх науковості, практичної значущості й актуальності в сучасній лінгвістиці та юриспруденції.

Наостанок варто нагадати слова великого Тараса Шевченка: “Мова рідна, слово рідне, хто вас забуває, той у грудях не серденько, тільки камінь має”.

Висловлюємо щиру вдячність науковим і науково-педагогічним працівникам, здобувачам, ад’юнктам, магістрам, студентам, курсантам за участь у підготовці та проведенні конференції. Бажаємо всім успіхів, творчого натхнення, плідної праці, вагомих наукових здобутків, професійної самореалізації.

Редколегія конференції “Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи”

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Черней В.В., ректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

УЖИВАННЯ ДЕФІНІЦІЙ У КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

Законодавчі дефініції, які є інструментом юридичної техніки, здатні істотно покращити чинне законодавство, зробити його зміст максимально точним, зрозумілим, доступним, підвищити культуру правотворчості, збагатити наукову основу законів. Традиційно їх розглядають як стислий опис будь-якого поняття, що відображає найсуттєвіші ознаки явища або предмета та має правовий зміст.

Законодавча дефініція вважається не лише інструментом правотворчої техніки, але й самостійним правовим приписом. Законодавчі дефініції як чітке та лаконічне судження законодавця (правотворчого органу) стосовно правової дійсності узагальнено закріплюють суттєві ознаки правового поняття (правової категорії). Дефініції допомагають відрізнити одне поняття/термін з-поміж інших, дозволяють розташовувати нормативний матеріал економно, не допускаючи повторів. За допомогою законодавчих дефініцій як способу організації правової матерії суб'єкти правозастосування отримують можливість детально з'ясувати всі елементи категоріального апарату законодавства, отримати точне уявлення про державно-владне веління, закріплене в юридичній нормі. Звертаємо увагу на те, що зміст поняття розкривається для потреб юридичної практики.

Набувши статусу офіційної нормативності, законодавчі дефініції як невід'ємні частини законів стають обов'язковими державно-вольовими приписами, порушення яких суб'єктами права може спричинити несприятливі наслідки.

У дефініції переважає не вольовий, а інтелектуальний елемент. Головна мета дефініції полягає в тому, щоб описати всі ознаки відповідного поняття; перенести певну частину теоретичного дослідження у закон, надавши йому нормативного значення, внести зрозумілість у процес правового регулювання;

забезпечити єдине розуміння усіх велінь закону суб'єктами правозастосування. Їм притаманний більш високий рівень узагальнення існуючих ознак правових явищ.

Значення законодавчих дефініцій полягає в забезпеченні єдності в розумінні та реалізації всіх велінь законодавця, підвищенні ступеня формалізації законодавства, упровадженні в чинне законодавство нових результатів розвитку науки, поновленні понятійно-категоріального інструментарію.

Терміни можуть бути визначені або шляхом об'єднання в узагальненій формулі, яка охоплює в абстрактному вигляді всі ознаки правового поняття, або шляхом казуїстичного переліку окремих частин поняття. Застосування способу визначення залежить від змісту та характеру терміна. Однак у багатьох випадках ці способи можуть сполучатися, доповнюючи один одного.

Слід зазначити, що в чинному Кримінально-виконавчому кодексі України пропонуються такі законодавчі дефініції: підстава виконання й відбування покарання (ст. 4), виправлення засудженого (ст. 6), ресоціалізація (ст. 6), основні засоби виправлення й ресоціалізації засуджених (ст. 6), органи виконання покарань (ст. 11), ухилення засудженого від відбування покарання у виді виправних робіт (ст. 46), режим у виправних і виховних колоніях (ст. 102), соціально-виховна робота (ст. 123), злісний порушник установленого порядку відбування покарання (ст. 133), поважні причини неявки засудженого до кримінально-виконавчої інспекції в призначений строк (ст. 164), невиконання обов'язків (ст. 166).

У тексті чинного Кримінально-виконавчого кодексу України використано такі види дефініцій:

- повні, тобто такі, що містять усю систему наявних ознак (напр., *“Виправлення засудженого – процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослужняної поведінки”* – ч. 1 ст. 6);

- дефініції-переліки, що мають ілюстративний характер (напр., *“Ухиленням засудженого від відбування покарання у виді виправних робіт є: невиконання встановлених обов'язків; порушення порядку та умов відбування покарання; вчинення проступку, за який його було притягнуто до адміністративної відповідальності; допущення більше двох разів протягом місяця прогулів, а також більше двох порушень трудової дисципліни*

протягом місяця або поява на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння” – ч. 6 ст. 46).

Застосовуються такі способи розміщення законодавчих дефініцій у тексті закону: а) у преамбулі; б) на початку частини чи розділу, в якому згадується певне поняття; в) у вигляді окремої статті, що розташована на початку чи в кінці нормативного акта та об'єднує всі використані в ньому поняття; г) безпосередньо в тексті статті, у якій викладено правову норму; ґ) у вигляді самостійної частини (абзацу) тієї статті, у якій міститься поняття; д) у примітці до статті.

Доцільно звернути увагу на те, що законодавець у Кримінально-виконавчому кодексі України використовує такі способи викладу законодавчих дефініцій в одній статті/частині:

- за допомогою слова “**це**” (напр., “*Режим у виправних і виховних колоніях – **це** встановлений законом та іншими нормативно-правовими актами порядок виконання і відбування покарання, який забезпечує ізоляцію засуджених; постійний нагляд за ними; виконання покладених на них обов'язків; реалізацію їхніх прав і законних інтересів; безпеку засуджених і персоналу; роздільне тримання різних категорій засуджених; різні умови тримання засуджених залежно від виду колонії; зміну умов тримання засуджених*” – ч. 1 ст. 102);

- за допомогою слова “**є**” (напр., “*Підставою виконання і відбування покарання **є** вирок суду, який набрав законної сили, інші рішення суду, а також закон України про амністію та акт помилування*” – ст. 4);

- за допомогою висловів “**визнаються**”, “**визнається**” (напр., “*Поважними причинами неявки засудженого до кримінально-виконавчої інспекції в призначений строк **визнаються**: несвоєчасне одержання запрошення, хвороба та інші обставини, що фактично позбавляють його можливості своєчасно прийти за викликом і які документально підтверджені*” – ч. 3 ст. 164);

- за допомогою слова “**вважається**” (напр., “*Систематичним вчиненням правопорушень **вважається** вчинення засудженим трьох і більше правопорушень, за які його було притягнуто до адміністративної відповідальності*” – ч. 4 ст. 164);

- без дужок через тире (напр., “Ресоціалізація – свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві” – ч. 2 ст. 6).

Отже, формування бездоганих законодавчих дефініцій як самостійних правових приписів є складним пізнавальним процесом. Практикою законотворення вироблено низку правил, що дають змогу підвищити ефективність цього інструменту юридичної техніки: а) уведення в понятійний обіг дефініцій має бути обґрунтованим; б) дефініції слід вживати в разі конкретизації термінів, їх неоднозначного тлумачення, застосування в певному акті терміна вперше; в) у визначеннях понять не повинно бути повторення того, що вже наявне в понятті; г) важливо узгоджувати обсяг визначення та саме явище/предмет, яке охоплюється відповідним поняттям; ґ) у дефініціях не повинні вживатися оціночні судження й терміни, що потребують роз’яснень; д) дефініції не мають містити понять, які потребують визначення; е) слід намагатися розробляти повні та водночас стислі визначення.

Костицький М.В., академік НАПрН
України, член-кореспондент НАПН
України доктор юридичних наук,
професор, Заслужений юрист України

ЛІНГВІСТИКА ЯК МЕТОДОЛОГІЯ СУЧАСНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Під лінгвістикою (франц. – *linguis-tique*, від лат. *lingua* – мова) традиційно розуміють науку про мову чи мовознавство. Мовою є система словесних знаків, яку людина використовує для спілкування, мисленевої діяльності, нагромадження, збереження і передачі інформації, досвіду. Мова виступає соціальним продуктом, який в житті суспільства виконує ряд функцій: комунікативну, сигніфікативну, експресивну, впливу, виразу думки (мислі), пізнання.

Тобто, мова є одночасно інструментом пізнання і носієм знання, отриманого в результаті пізнання. Починаючи з

Стародавньої Індії, а пізніше в Елладі та Римі мова стає важливим і невід’ємним інструментом суспільно-політичної і державно-правової діяльності. Здатність оволодіти поетикою, а ще більше риторикою цінувалось як найвище мистецтво. Лише люди, які досягнули публічного успіху завдяки мовним здібностям, могли претендувати на високі шаблі визнання в суспільстві – ставати архонтами, архистратигами, сенаторами, консулами, преторами і трибуналами.

У період Модерну, особливо на його завершальній стадії (перша третина XX ст.) мистецтво риторики занепадає, йому на зміну, особливо в юриспруденції, приходять письмова словесна «творчість».

У цей же час набуває значного розвитку завдяки теоретичним працям Фердінанда де Соссюра філософська лінгвістика, основою якої є дихотомія мови і мовлення, концепція знака як єдність означуваного і означаючого, виділення синхронного і діахронного аспектів вивчення мови, погляд на світ як на сукупність окремих сутностей, які наділені властивостями самоототожнення і наявної присутності, і на людину як монаду – Его, яка, оперуючи мовою, виходить за межі вузько лінгвістичної сфери. Цей вчений розглядав природні мови як знакові системи та розробляв теорію значення знаків у межах наукової дисципліни, яку він назвав семіологією.

Семіологія (або семантика) на сьогодні є загальною теорією чи комплексом теорій, яка (які) досліджують властивості знакових систем або систем знаків, кожному з яких надається певне значення.

Прикладами знакових систем є:

- природні мови;
- мова мистецтва;
- мова науки і наукових теорій;
- системи сигналізації у природі («мова братів наших менших»);
- «мова» машин і автоматів;
- «мова» для спілкування людини і машини.

Для семіотичного підходу характерним є виділення трьох аспектів:

- 1) синтактики, присвяченої вивченню синтаксису знакових систем;

2) семантики, яка вивчає знакові системи як засоби вираження сенсу (змісту) та інтерпретує знаки і поєднання знаків;

3) прагматика, яка вивчає відношення між знаковими системами і тими, хто сприймає, інтерпретує та використовує інформацію, що в них міститься.

Більший інтерес для нас з цієї тріади складає семантика як частина семіотики, що вивчає знаки і знакові системи з точки бачення їх суті (смислу). В той же час, оскільки предметом семантики є мова, вона є складовою частиною лінгвістики і логіки. В першому випадку вона виступає як семантика природної мови, в другому – як семантика формальної мови. Цей зв'язок семантики з лінгвістикою і логікою є виразом загальної філософської (та й психологічної) проблеми зв'язку мислення і буття, мови і мислення.

Юриспруденція як науково-практичний комплекс виступає одночасно як: юридична наука, знання права, практична юридична діяльність, застосування права.

Юридична наука є специфічним видом пізнавальної діяльності, спрямованої на вироблення об'єктивних, правильних і обґрунтованих знань про право і державу, закономірність їх виникнення в соціумі, розвиток, функціонування та правоохорону. Юридична наука виконує коментаторську, дидактичну, прогностичну, епістемологічну функції, виступає самостійною галуззю знання і пізнання.

З іншого боку вона перебуває у постійному зв'язку із юридичною практикою, відповідає на її запити, готує для неї теоретичні обґрунтування та концепції. Юридична практика як правотворення, правозастосування і правоохоронна діяльність постійно потребує наукових роз'яснень, узагальнень, корекції. Без такого двостороннього зв'язку і взаємовпливу юридична наука виродилась би в юридичну догматику та схоластику, а юридична практика – в юридичне ремісництво, сухе, формальне розуміння закону та його догматичне розуміння.

Нами вже вказувалось раніше, що юриспруденція в своїй структурі має наступні підсистеми: філософську, теоретичну, методологічну, історичну, компаративістичну.

Методологічна підсистема юриспруденції пов'язана з її гносеологією, тобто змістом і технологією пізнання. При цьому йдеться і про наукове юридичне (емпіричне і теоретичне)

пізнання і пізнання практичне в процесі правотворення, правозастосування і правоохорони.

Методологічний арсенал наукового юридичного пізнання значно розширюється. Можна стверджувати, що в ньому все ширше застосовуються методології прагматизму, феноменології, екзистенціалізму, герменевтики, антропології і аксіології. Хоча, звичайно, домінуючою є методологія позитивізму та його різновиду – нормативізму.

Пізнання в юридичній практиці жорстко прив'язане до позитивізму, нормативізму та логіки і лінгвістики як методологій. Пізнання і в науці, і на практиці починається за допомогою лінгвістичного (семантичного) визначення понять, розкриття їх змісту. Правда, в юриспруденції використовуються поняття і категорії, розроблені ще в період кодифікації Юстиніана (VI ст. н.е.). За майже півтори тисячі років, звичайно, змінилося їх сутнісне “наповнення”, але юриспруденція є доволі консервативна сфера і всілякі наукові (зокрема, методологічні) новели проникають у неї дуже повільно.

Симоненко Л.О., провідний науковий співробітник Мовно-інформаційного центру НАН України, Учений секретар Комітету наукової термінології НАН України, кандидат філологічних наук, професор

УКРАЇНСЬКА ЮРИДИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ В ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Юридична термінологія належить до найдавніших терміносистем, виникнення і розвиток якої пов'язаний із розвитком суспільства та його політично-правових норм. Мова права привертає до себе увагу не лише юристів, а й філологів, перш за все тією важливою функцією, яку вона відіграє в суспільстві через закріплення мовними одиницями законодавчих понять, що виникають у правовій сфері життя суспільства й обслуговують її потреби. Незважаючи на те, що мова безпосередньо не впливає на зміст юридичних документів, ступінь їх досконалості, точність, ясність значною мірою

залежать від мови, якою вони написані. Однією з основних вимог, що висуваються до мови права, є однозначність, тобто точність і визначеність формулювань виразів і окремих термінів, оскільки неточність, багатозначність, “розмитість” понять ускладнюють процес правозастосування. Особлива роль у цьому процесі належить термінології, без якої неможливо досягти точності викладу законодавчої думки. І. Огієнко в свій час зазначав, що “не може бути науки, раз на вислів її недостає термінів, а виробленість наукової термінології свідчить собою про культурний зріст народу, його культурне становище”.

Стійкими композиційними типами писемної й усної мови є юридичні документи, що акумулюють сукупність мовних жанрів, яким, з одного боку, властиві специфічні, притаманні лише кожному з них ознаки, а з іншого – спільні ознаки, характерні для всіх правових наук та загальнолітературної мови, з якою наукова мова перебуває в постійній взаємодії. У зв’язку з цим останнім часом з’являється низка лінгвістичних досліджень, присвячених вивченню юридичної термінології взагалі та окремих галузей права, серед яких: дисертаційне дослідження Л. Є. Гапонової “Формування української криміналістичної термінології”, в якому на великому фактичному матеріалі (понад 2 тисячі лексичних одиниць) автор робить спробу дослідити процес формування української криміналістичної термінології. На основі всебічного дослідження було встановлено, що терміносистема криміналістики – це історично сформована система термінів на позначення різних понять аналізованої галузі права. Її основою є автохтонна лексика, успадкована з часів Київської Русі, зі значною частиною запозичень з європейських мов.

Дослідженню термінології конституційного права присвячена дисертаційна праця П.Є. Луня “Термінологія конституційного права України: історія становлення та системна організація”. Розвиток терміносистеми розглянуто, починаючи з IX ст. до першого десятиліття XXI ст. Підґрунтя термінології конституційного права, на переконання автора, було закладено ще в період Київської Русі, свою думку автор підтверджує історіографічними матеріалами (“Руська правда”, русько-візантійські договори та ін.), у подальшому вона формувалася в контексті європейських мов.

Лексику текстів кримінально-процесуального права в українській мові досліджувала Н.В. Руколянська. Для кримінально-процесуального тексту як вербального носія спеціальної інформації характерна співвіднесеність з кримінально-процесуальною галуззю права. Мова тексту нового Кодексу виконує загальномовні (номінативну, комунікативну, регульовальну та ін.) і специфічні (правозастосовну, правозахисну) функції. Заслужують на увагу праці Н.В. Артикуци “Основи вчення про юридичний термін і юридичну термінологію”, М.Б. Вербенець “Юридична термінологія української мови: історія становлення та функціонування”; Ю.Є. Зайцева “Автентичність правового тексту та проблеми його термінологічно-мовного оформлення (на матеріалі проекту Цивільного кодексу України)”; Т.В. Лепехи “Лексико-семантичні та словотвірні-структурні особливості судово-медичної термінології”; С.А. Толстої “Правнична термінологія в законодавчих актах України”; Н.С. Трач “Українська правнична термінологія у ХХІ ст.” та ін.

Цікавою й пізнавальною є дисертаційна праця М.М. Паночка “Розвиток української юридичної термінології в Західній Україні (1772–1918 рр.)”. На основі великого історіографічного матеріалу дослідник констатує, що західноукраїнська термінологія формувалася в контексті європейських мов, серед яких домінувала німецька мова, що була офіційною мовою Австро-Угорської імперії, меншою мірою польська. Аналізована терміносистема ХІХ – початку ХХ ст. постала як відносно сформована терміносистема з багатим термінологічним корпусом. Значний внесок у її розбудову зробили вчені Наукового товариства імені Т.Г. Шевченка, товариство Українсько-руських правників, що сприяло поширенню української правничої мови в судах. Порівняльному вивченню української й чеської юридичної термінології присвячена праця чеської дослідниці Оксани Газдосової “Компаративне дослідження юридичної термінології української й чеської мов (розвиток і сучасний стан терміносистем і термінознавства, проблеми перекладу)”.

Названі дослідження сприяють розбудові та кодифікації правничої термінології. Для того, щоб право було об’єктивоване в мові адекватно і недвозначно, треба постійно пам’ятати, що

кожне слово закону стосується конкретної людини, її прав та свобод, держава та влада не можуть повноцінно функціонувати, якщо вони не спроможні ясно й зрозуміло висловити свою волю, надавши їй відповідного правно-мовного оформлення.

Чернявський С.С., проректор
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор
Маруніч І.І., начальник кафедри
юридичного документознавства
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат філологічних наук, доцент

ЮРИДИЧНА ТЕХНІКА ВІДОМЧОЇ НОРМОТВОРЧОСТІ: РОЛЬ ТА МІСЦЕ У ФАХОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОНЦЯ

З огляду на концепцію реформування МВС та стратегію розвитку органів внутрішніх справ України, затверджених Кабінетом Міністрів України, ставляться нові вимоги до фахового рівня правоохоронців, які вимагають, зокрема, вироблення адекватного ефективного механізму реалізації правових норм, вміщених у змісті правових приписів.

Практика правозастосування – це насамперед механізм індивідуалізації правових вимог щодо тих або інших обставин чи суб'єктів. Однак її ефективність залежить не тільки від кількості та змісту правозастосовних актів, але і від їх технічної досконалості. На жаль, як свідчить практика, багато документів далекі від досконалості: це, зокрема, і незрозумілість та нечіткість змісту, неоднозначність формулювань, стилістична недбалість, неправильне оформлення реквізитів, неправильна композиційна структура та прогалини і суперечності у змістовій частині.

Тому вирішення проблеми технічного удосконалення правозастосовних актів сьогодні є особливо необхідним і нагальним. Питання забезпечення технічної досконалості цих документів безпосередньо пов'язана із завданням забезпечення надійного правового захисту особи. Різного роду дефекти в індивідуальних правових актах утруднюють їх реалізацію, породжують бюрократичну тяганину в правоохоронній

діяльності, що призводить до порушення законності загалом і недотримання прав та законних інтересів громадян зокрема. Це стосується усіх видів індивідуальних актів, але особливо актуальним є для правозастосовних документів, які укладають працівники органів внутрішніх справ.

Одним із шляхів поліпшення механізму правореалізації та правозастосування є вироблення єдиних науково обґрунтованих юридико-технічних правил, прийомів, методів і засобів побудови актів правозастосування. І саме юридична техніка – науково розроблена методика утворення, пізнання й ефективного застосування права з метою врегулювання поведінки людей та правових відносин завдяки досягненню високого рівня форми права – є тим інститутом, що надає змогу не лише укласти юридичний документ, сформулювати зміст правової вимоги, а й забезпечити адекватне, однозначне сприйняття цього змісту для подальшого виконання правових приписів, які в ньому містяться.

Юридичну техніку відомчої нормотворчості визначають як сукупність вироблених в юриспруденції засобів, прийомів (методів) і правил зовнішнього виразу в текстах правових актів нормозастосовного характеру певного правового змісту. Мета юридичної техніки відомчої нормотворчості – раціоналізація юридичної діяльності, досягнення повноти і точності втілення державної волі в правозастосовних актах, простоти, зрозумілості, стислості, стандартизації, уніфікованості цих документів.

Юридична техніка правозастосовних актів, поряд з юридичною технікою інших індивідуальних актів, має особливі характеристики, що відрізняють її від інших видів юридичної техніки (законодавчої, інтерпретаційної тощо). Особливості правил, прийомів (методів, способів) і засобів юридичної техніки актів правозастосування виявляються в тому, що вони: є похідними та залежними від юридичної техніки законодавчих актів (піднормативність); відображають особливості правової системи суспільства; забезпечуються різноманітними засобами, у тому числі і нормативно-правовими; впливають на якість акта правозастосування; відображають особливості процесу правозастосування; спричиняють вплив на дієвість правового регулювання; забезпечують процес конкретизації нормативних положень; створюють умови реалізації як наданих суб'єктам можливостей та покладених обов'язків, так і встановленого

статусу; закріплюють вимоги до акта правозастосування, дотримання яких свідчить про його законність та правомірність. Також особливості цього виду юридичної техніки визначаються і специфічними правилами діловодства, значною кількістю суб'єктів, які укладають відповідні акти, та переважно екстремальними умовами їх роботи, стислими часовими межами створення документів, більшою, порівняно, наприклад, із законотворчістю, стилістичною різноманітністю мовних засобів (мови права) тощо (Тененко О.О.). Так, кримінальні процесуальні документи відрізняють, зокрема, і композиційно, і стилістично, і за рівнем використання уніфікованих (типових) форм, від організаційно-розпорядчих.

Юридична техніка правозастосовних актів надає знання щодо засобів, якими може скористатися укладач документ (мова права, юридична термінологія, юридичні конструкції, юридичні фікції, правові презумпції, юридичні преюдиції, юридичні застереження тощо), способів (методів) як шляхів досягнення окреслених цілей і результатів за допомогою конкретних засобів та при наявності відповідних умов і передумов законодавчої практики (структуризації, логічного викладу, мовленнєвого формулювання тощо), правил до складання й оформлення актів правозастосування, які умовно поділяють на правові, логічні, структурно-композиційні, лінгвістичні.

Принагідно зазначимо, що лінгвістичні вимоги особливу увагу приділяють мові, стилю та термінології актів правозастосування, за допомогою яких суб'єкт правозастосування точно і однозначно визначає правозастосовні дії, правовідносини, а також формулює судження юридичного характеру. Управлінські, процесуальні рішення повинні бути належно оформлені, чітко, ясно, грамотно викладені; вирізнятися високою культурою виконання. Вагоме значення надається характеристиці мовних норм, яких необхідно дотримуватися. Адже мова – явище нормативне (урегульоване). У тексті правозастосовного акта пильної уваги потребує вживання юридичних термінів як найбільш значущих в лексичному полі. Безпосередній вплив на якість правозастосовних актів має узгодженість їх змісту й форми. В означеній площині важливим є ступінь формалізованості змістового матеріалу. Чим менше моментів в змістовому

оформленні залишається на власний розсуд правозастосовника, ти менше можливостей для помилок. Позитивним щодо цього є вживання фразеологізмів – усталених, цілісних за складом та значенням мовних зворотів, які юридична техніка розглядає як вагомий засіб оптимізації юридичних текстів.

Звичайно, всі аспекти, які визначають актуальність для працівників правоохоронних органів знань, вмінь та навичок з юридичної техніки відомчої нормотворчості, у межах цієї статті неможливо. Проте, насамкінець варто зауважити, що саме юридична техніка відомчої нормотворчості є критерієм досконалості та дієвості акта правозастосування як важливого різновиду актів індивідуального характеру, засобом забезпечення їх стабільності, законності та дієвості. Вивчати навчальну дисципліну “Юридична техніка відомчої нормотворчості” особлива доцільно у вищих навчальних закладах системи МВС. У Національній академії внутрішніх справ запроваджено вивчення відповідної навчальної дисципліни з метою оволодіння слухачами магістратури механізмами найбільш доцільного перетворення правової інформації в юридичний документ, формування у них конкретних практичних навичок, які сприяють ефективному здійсненню правозастосовної роботи. Окремі питання з цієї дисципліни охоплюють і навчальні курси “Юридичне документознавство”, “Юридичне нормопроекування” (для тих, хто здобуває у межах академії освітньо-професійний рівень бакалавра).

СЕКЦІЯ 1 НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЮРИДИЧНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Заїка Ю.О., завідувач кафедри
цивільного права і процесу Національної
академії внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, професор

ВИКОРИСТАННЯ ПРАВОВОЇ ЛАТИНИ У СУЧАСНІЙ ЦИВІЛІСТИЦІ

Якісна сторона правової культури визначається низкою чинників – інформативністю нормативно-правових актів, рівнем юридичної техніки, досконалістю механізму правореалізації. Відоме твердження “ми нічого “приватного” не визнаємо” протягом цілої епохи було перешкодою для розвитку приватно-правових засад у цивільному праві і рецепції концептуальних положень римського приватного права. Знання і “почуття” юридичної мови, вміння користуватися багатством правової лексики є показником загальної культури юриста, сприяє аргументації та обґрунтуванню думки. Сьогодні правова латина широко використовується як в цивілістичній доктрині, так і в законодавстві, і в судовій практиці.

Законодавець вдається до латинської правової термінології у низці статей Цивільного кодексу України (в загальних положеннях, у речовому праві, зобов’язальному, спадковому), а також в окремих актах цивільного законодавства. Так серед підстав зупинення позовної давності законодавець називає мораторій (*moratorium*), тобто, відстрочку виконання зобов’язань. У законодавстві, у науковому обігу поширене використання має поняття “ліцензія” (лат. *licentia* – дозвіл). У ст.1 Закону України “Про ліцензування певних видів господарської діяльності” ліцензії визначається – як документ державного зразка, який засвідчує право ліцензіата на провадження зазначеного в ньому виду господарської діяльності. Поняттям “ліцензія” законодавець оперує у статтях 91, 111, 227, 915, 1007-1009, 1014 ЦК України, які визначають коло спеціальних повноважень юридичної особи.

Серед видів речових прав на чуже майно у ст. 395 ЦК названо сервітут – (*servitus*) – право користування; емфітевзис

(*emphyteusis*) – право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб; суперфіцій (*superficies*) – право забудови земельної ділянки. Поняття та зміст цих термінів конкретизується у статтях 401–416 ЦК України.

Підставою примусового припинення права власності у всіх вітчизняних кодифікаціях цивільного права і ст. 354 ЦК України не становить виняток, завжди виступала конфіскація (*confiscatio*).

Різновидом відносних правовідносин у римському приватному праві вважалося *obligatio* – зобов'язання. Цей термін не лише поклав початку виникнення однієї із підгалузей цивільного права – зобов'язального праву, а і знайшов вдале і логічне застосування у низці актів цивільного законодавства. Так, у статті 3 Закону України “Про цінні папери і фондовий ринок” передбачені наступні види боргових цінних паперів, що посвідчують відносини позики і передбачають зобов'язання сплатити у визначений: облігації підприємств; державні облігації України; облігації місцевих позик; облігації міжнародних фінансових організацій; облігації Фонду гарантування вкладів фізичних осіб; іпотечні облігації.

Інститутом римського заставного права вважалась *hypoteka* (річ не передавалась у фактичне володіння кредитора, проте він ставав її юридичним власником). У Законі України “Про іпотеку” *іпотека* визначається як вид забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні і користуванні іпотекодавця, а іпотекодержатель має право в разі невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки. Серед новел загальної частини звертає на себе увагу легалізація у законодавстві такої підстави припинення зобов'язання як новація (*novatio* – оновлення), яка визначається як домовленість сторін про заміну первісного зобов'язання новим зобов'язанням між тими ж сторонами (ст. 604 ЦК України).

У статтях 541-544, 554 та інших ЦК України визначається поняття та умови солідарних (*in solidum*) зобов'язань (виконання обов'язку може бути покладено на будь-якого боржника).

Порядок укладання цивільно-правових договорів регламентовано статтями 638-642 ЦК України. Пропозиція укласти договір, яка містить всі істотні умови майбутнього договору, іменується офертою (*offertum*), а безумовна згода контрагента

укласти договір на умовах оферти – акцептом (*acceptus*). Не обминуло використання латинізмів і конструкцію окремих цивільно-правових договорів. *Committens* (той, хто доручає) – так називається одна із сторін договору комісії (статті 1011 – 1027 ЦК України).

Серед способів захисту права власності законодавець називає позов неволодіючого власника до незаконного володільця про витребування свого майна та позов власника про усунення перешкод у володінні та розпорядження майном (ст. 387, ст. 391 ЦК України). У доктрині цивільного права такі позови традиційно іменують як віндикаційний (*actio rei vindicatio*) та негаторний позови (*action rei negatorium*).

Широко використовуються латинізми в цивілістичній доктрині. Так серед обов'язків, які законодавець покладає на покупця, є обов'язок повідомити продавця якщо третя особа на підставах, що виникли до продажу товару, проявить позов до покупця про витребування товару (ст. 660 ЦК України). Цей позов цивілісти традиційно називають позовом про *евікцію* речі. Такий термін як *пролонгація*, зустрічається не лише у наукових працях, а і у рішеннях судових органів при вирішенні питань, щодо можливості продовження дії договору на тих же самих умовах.

Використання у законодавстві та у цивілістичній доктрині правових латинізмів забезпечує точність мови закону, її інформативність, швидкість створення відповідного документа, стандартність і однозначність його сприймання.

Токарська А.С., професор кафедри теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

СЕМАНТИКА КОНФЛІКТНОГО ДІАЛОГУ

Правова комунікація – це засаднича мета взаємодії суб'єктів права для урівноваження позицій, розв'язання проблемних ситуацій. Фактично правова комунікація актуалізується там і тоді, коли виникає конфлікт, незбіг позицій, неоднакові погляди на розв'язання проблемної ситуації.

Конфліктна природа взаємин суб'єктів права транслюється як неминуча ознака суспільного буття. Відтак її вивчення становить чи не найскладнішу особливість досліджень правової комунікації. Як правило, маніпуляції конфліктної комунікації приховані зазвичай за підміною суб'єктивних та об'єктивних намірів доведення своєї «правоти» кожного із соціального явища, межі якого «розпливчасті і чітко не проглядаються» (М. Леонов) через наявність розмаїтості причин і явищ.

Аналіз правової комунікації у площині конфлікту доводить: взаємодія не завжди проста, а комунікація інформативна (спілкування) здебільшого принципово ускладнюється через досягнення кожною зі сторін своєї мети.

Наративне дослідження конфліктних проявів під час корпоративної взаємодії виправдане задля аналізу та вербального керування процесом комунікації. Якщо застосувати прийом десемантизації елементів конфліктної комунікації, то можна вибудувати схематичну факультативну модель подолання труднощів правової комунікації та проекцію виходу із проблемної ситуативної взаємодії.

Пошук причин конфлікту варто розпочинати зі встановлення семантики конфліктогенності взаємин суб'єктів права, встановлення первісних витоків несприйняття позицій один одного, причин конфлікту на основі оцінки особистісних якостей особи, яка вступила в конфлікт, її духовних, психічних та психологічних характерних якостей. Актуалізується рівень аналізу конфліктогенності, який зводиться до детального вивчення семантичного наповнення маркерів комунікації: слів, словосполучень, речень та складного синтаксичного цілого у складі правового дискурсу.

Важливим є ще один рівень – це рівень метасемантичний, дискурсивний, такий, який фіксується у метаплощині – поза діловою та емоційною сферами. У даному різновиді аналізу береться до уваги те, що комунікатори замовчують, те, з чим насправді пов'язаний конфлікт у правовій комунікації та його істинна мета.

Завдання дослідника полягає в тому, щоб максимально адекватно з'ясувати “і розбіжності, і подібності у значеннях для людей, втягнених у конфлікт”, а далі дослідник прагне до “формування загального для обох сторін значення на основі

проведеного ретельного аналізу”. Справжня сутність конфлікту зазвичай знаходиться “на стику” двох різних поглядів на одне і те ж явище, на їхню інтерпретацію.

Аналітичну функцію конфліктогенності кожної зі сторін ускладнює встановлення семантики висловлювань. Практично завжди воно може бути далеко не однозначним, переважно спірним чи упередженим. І це значення конфлікту часто буває майже повністю недоступним для самих учасників корпоративної взаємодії. У правовій комунікації ускладненням є “висока ймовірність помилок в інтерпретації” значення істини, яке подекуди може трансформуватися і часто змінюватися в залежності від прагнень комунікантів – шукати шляхи виходу із ситуації чи навпаки – намагатися будь-якими способами домагатися своєї мети. Робота щодо діалогічної проекції корпоративної взаємодії полягає в тому, щоб встановити картину “взаємозв’язку комунікації зі значенням і використати це знання як основу для дискусії” з метою формування нових значень для “мирного” і ефективного взаємозв’язку та співпраці. Ця програмна мотивація допомагатиме розробляти стратегію професійної комунікації.

Щербак Н.О., професор кафедри гуманітарних та соціально-економічних дисциплін Національної академії внутрішніх справ, доктор історичних наук, професор;

Щербак Н.М., доцент кафедри правознавства Білоцерківського інституту економіки та управління, кандидат юридичних наук

ЦЕНЗУРНЕ ВІДОМСТВО І УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО У XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ

Зазначимо, що питаннями розвитку цензури в окремі періоди її існування займалося багато дослідників, зокрема, А. Скабичевський, М. Лемке, К. Арсеньєв, В. Розенберг, В. Якушкін, Г. Джаншиєв, С. Рождественський, А. Градовський та ін., у працях яких міститься значний фактичний матеріал.

Початок ХХ ст. був позначений підвищенням інтересу до історії цензури у зв'язку з відзначенням 200-річчя російської преси (1903 р.), з'явився цілий ряд досліджень, присвячених проблемам діяльності цензури. Ставлення цензури до українського друкованого слова піднімали у своїх виступах і публікаціях діячі українського національного відродження. Питання розвитку цензури продовжує залишатися актуальним для дослідників і сьогодні.

До речі, цензурні заборони у Російській імперії, до складу якої входила більшість українських земель, почали з'являтися безсистемно ще з кінця ХVІІІ ст. і стосувалися майже виключно духовної сфери.

Його перший період охоплює 1804 – 1865 рр., коли існувала лише попереджувальна цензура, яка знаходилася у віданні Міністерства народної освіти.

Другий період тривав з 1865 й до 1905 рр. і був позначений тим, що поряд з попереджувальною цензурою, вводилася цензура наступна – каральна, яка здійснювалась у формі судового переслідування за порушення законодавства про пресу. Цензура перейшла у відання Міністерства внутрішніх справ.

У період з 1905 і до 1914 рр. було ліквідовано принцип попереднього цензурування друкованої продукції; залишилася лише каральна цензура, яка залишалася у віданні Міністерства внутрішніх справ. Справи про порушення цензурного законодавства розглядалися судовими палатами (Київською, Одеською та Харківською), як судами першої інстанції. При розгляді інших справ ці палати виступали судами другої інстанції, після окружних судів.

Основою для всіх чинних постанов про цензуру й пресу аж до революції 1905 р. став цензурний статут 1828. За часів Миколи І у квітні 1848 р. був заснований таємний “Комітет для вищого нагляду за духом і напрямком творів, що друкувались в Росії” під головуванням військового історика генерала Д. Бутурліна. Бутурлінський комітет, який створювався для негласного нагляду за літературою, наділявся широкими повноваженнями: переглядати твори, вже дозволені цензурою і вишукувати у них будь-які натяки на критику політики влади. Під його нагляд підпадали друковані видання всіма мовами, навіть оголошення,

запрошення і повідомлення. Час його діяльності увійшов в історію як період справжнього цензурного терору.

06 грудня 1855 р. було ліквідовано “бутурлінський комітет”, що стало фактом відкритого визнання його неефективності.

У 1863-1866 рр. П. Валуєв енергійно займався реорганізацією цензурного відомства на нових засадах, створивши під головуванням князя Д. Оболенського нову комісію. Так, 6 квітня 1865 року був виданий указ “О даровании некоторых облегчений и удобств отечественной печати” і затверджене імператором “мнение” Державної ради “О некоторых переменах и дополнениях в действующих ныне цензурных постановлениях”. Вони набирали чинності з 1 вересня 1865 року і діяли протягом 40 років. Більш відомі дослідникам як “Тимчасові правила про цензуру 1865 р.” вони, без сумніву, були кроком уперед порівняно з чинним до того цензурним законодавством. Зокрема, був відкритий шлях до більш прогресивного виду цензури – наступної, з притягненням до відповідальності за порушення цензурних правил.

Аналіз цензурного законодавства другої половини XIX століття підтверджує, що важливою віхою в ньому став 1865 р., коли влада змушена була відмовитися від тотальної попередньої цензури. 6 квітня того ж року були прийняті Тимчасові правила, за якими преса Петербургу та Москви могла видаватись безцензурно. У випадку порушення встановлених заборон, газети і журнали підлягали судовим переслідуванням чи адміністративним покаранням у вигляді попереджень та призупинок. Взагалі відмовитися від попередньої цензури уряд так і не наважився. У цей же період були видані Валуєвський циркуляр (1863 р.) та Емський указ (1876 р.), які забороняли публікації українською мовою незалежно від їх змісту.

Характеризуючи зміни цензурного законодавства початку XX століття, слід зазначити, що вони носили прогресивний характер і були пов’язані з першою російською революцією. Царський Маніфест 17 жовтня 1905 р. вперше в Російській імперії проголосив свободу слова і друку, а царський указ 24 листопада того ж року відміняв попередню як загальну, так і духовну цензуру. Втратили силу Валуєвський циркуляр та Емський указ, які гальмували розвиток українського друкованого

слова. 26 квітня 1906 р. була відмінена попередня цензура і щодо неперіодичних видань. Всі спірні питання між цензурою і видавцями розглядались у судовому порядку. Але цей період тривав недовго. 20 липня 1914 р., на другий день Першої світової війни, вийшов царський указ про створення військової цензури, яка заборонила всі опозиційні видання.

Савченко А.В., начальник кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ПОНЯТТЯ, ЩО ПОЗНАЧАЮТЬ РОДИННІ (СІМЕЙНІ) ЗВ'ЯЗКИ

На жаль, вітчизняний законодавець не зовсім відповідально підійшов до визначення у Кримінальному кодексі України (далі – КК) низки осіб, які можуть бути потерпілими від певних злочинів за ознаками відповідних родинних (сімейних) зв'язків.

Замість того, щоб для позначення окреслених зв'язків постійно оперувати одним чи кількома комплексними поняттями (наприклад, як це зробив Кримінальний процесуальний кодекс (далі – КПК), вказавши на “близьких родичів та членів сім’ї”), КК вживає досить широкий спектр понять – “близький родич” (п. 8 ч. 2 ст. 115), “родич” (ч. 2 ст. 122), “близький” (ч. 2 ст. 126), “близькі особи” (ч. 1 ст. 206), “батько, мати, вітчим, мачуха, опікун чи піклувальник, або особа, на яку покладено обов’язки щодо виховання потерпілого чи піклування про нього” (ч. 2 ст. 304) “член сім’ї” (ч. 2 ст. 396) тощо. До того ж, закон про кримінальну відповідальність не розтлумачує значення жодного з перерахованих вище понять.

Така законодавча логіка видається досить дивною, оскільки, наприклад, навіть у межах кримінально-правового захисту однакових суспільних відносин (зокрема, здоров’я особи) у диспозиціях відповідних норм зазначено про неоднакових потерпілих. Приміром, чому, коли йдеться про умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження, то цей злочин зашкоджує “потерпілому або його родичам” (ч. 2 ст. 122 КК), а коли про побої і мордування (ч. 2 ст. 126 КК), то від цього діяння

страждають “потерпілий чи його близькі”? При цьому поняття “родичі” та “близькі” не співпадають за змістом.

Поняття “близькі” передусім охоплює близьких родичів, тобто фізичних осіб, природний зв’язок між якими ґрунтується на походженні один від одного або від спільних предків і має правове значення у випадках, передбачених законодавством. Близькими родичами є: батьки, діти, рідні брати і сестри, дід, бабка, онуки. Статус близьких родичів має також подружжя (чоловік/дружина). У КК безпосередньо відсутнє визначення поняття “близькі родичі”. Родичами ж є не лише близькі, а й інші родичі потерпілого (наприклад, двоюрідні брати та сестри, дядька, тітка, племінники, прадід, прабабка, правнуки тощо).

Натомість у п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК вжито більш широке та водночас “змішане” поняття – “близькі родичі та члени сім’ї” (це чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов’язані спільним побутом і мають взаємні права та обов’язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі). Отже, КПК чітко не розмежовує, хто є близькими родичами, а хто – членами сім’ї, через що ускладнюється розуміння, тлумачення та застосування кримінально-правових норм. Більше того, проблема полягає не тільки в різних законодавчих підходах щодо визначення кола потерпілих, які мають відповідні родинні (сімейні) зв’язки, а й у внутрішньому (суб’єктивному) сприйнятті значущості, статусу та пріоритетності тих чи інших осіб. Зокрема, завдяки різним обставинам життя для певної особи дорожчим за будь-якого близького родича може бути якийсь далекий родич чи зовсім стороння особа (кохана людина, яка при цьому може спільно і не проживати з потерпілим та не перебувати з ним у шлюбі, найкращий друг, випадкова особа, яка врятувала потерпілому життя, тощо).

У будь-якому випадку вирішення зазначеної у цій статті проблеми має бути справою виваженою та обґрунтованою. На наш погляд, оптимальним варіантом буде наскрізне вживання у КК одного чи двох комплексних (уніфікованих) понять, які

позначають родинні та сімейні зв'язки (зокрема, “близькі родичі та члени сім'ї”), що дозволить охопити широке коло ймовірних потерпілих від різноманітних злочинних посягань.

Маруніч І.І., начальник кафедри юридичного документознавства Національної академії внутрішніх справ, кандидат філологічних наук, доцент;

Красницька А.В., кандидат юридичних наук, доцент, старший викладач кафедри юридичного документознавства Національної академії внутрішніх справ

ПОМИЛКИ ПРАВОТВОРЧОСТІ ЯК РЕЗУЛЬТАТ НЕДОТРИМАННЯ ПРАВИЛ-ВИМОГ ЮРИДИЧНОЇ ТЕХНІКИ

Для законотворчої діяльності проблеми правотворчих помилок мають особливе значення, адже наслідки цих помилок носять великомасштабний характер, руйнують систему гарантій прав та інтересів людини й громадянина, зачіпають інтереси широких верств населення. Правотворчі помилки, які допускає законодавець при застосуванні правил і засобів юридичної техніки, можуть спричинити появу й інших видів юридичних помилок, викликають труднощі в тлумаченні змісту нормативно-правового акта, перешкоджають його реалізації на практиці, погіршують якість правового акта, тому що в результаті виникають суперечності, нечіткі положення, встановлені санкції не відповідають суспільній небезпеці правопорушень.

Помилковість (викривлене відображення дійсності у свідомості людей) заважає пізнанню, відволікає від істини. Правотворчі помилки являють собою результат недотримання правил-вимог юридичної техніки, що виражається у неточному викладі та закріпленні правотворчої волі у тексті нормативно-правового акта, формальній логіці, лексики, граматики.

Правотворча помилка як офіційно реалізована помилка та результат неправильних дій правотворчого органу, що порушує

загальні принципи і норми правоутворення, є негативним результатом, який виражається у виданні такої правової норми або нормативно-правового акта, які не досягають поставлених цілей стосовно упорядкування суспільних відносин. Помилки в законодавстві є завжди результатом, а не процесом чи дією.

Правотворчі помилки як недоліки у змісті та формі нормативно-правових актів зумовлені неналежним використанням засобів правотворчої техніки, в основі яких лежить комплекс політичних, економічних, гносеологічних, соціальних, юридичних та інших факторів (В. Косович).

Правотворчі помилки можна класифікувати за найрізноманітнішими критеріями: а) за психологічним механізмом формування – умисні і неумисні; б) за галузевою приналежністю – помилки в публічному і приватному праві, матеріальному і процесуальному праві; в) за змістом – економічні, політичні, аксіологічні, психологічні, гносеологічні; г) за формою зовнішнього прояву – логічні, правові, граматичні; г) за стадіями правотворчої роботи виділяють помилки – помилки на стадії реалізації правотворчої ініціативи, помилки при обговоренні проекту акта, помилки при прийнятті акта, помилки на стадії опублікування та вступу акта в силу; д) за способом допущення – логічні й фактичні; е) за способом виявлення – явні та латентні; є) за юридичними наслідками – суттєві та несуттєві.

Серед ознак, що властиві правотворчим помилкам, слід виділити наступні: має неумисний характер; помилка має об'єктивно-правове значення; суб'єктом вчинення помилки може бути лише спеціально уповноважений суб'єкт; має неумисний характер; за вчинені помилки суб'єкти не несуть юридичної відповідальності; завжди викликають негативний результат унаслідок неправильної дії суб'єктів права у законотворчості; помилка потребує юридичного розгляду (попередження, виправлення, усунення) та повинна бути офіційно визнаною; перешкоджає реалізації суб'єктивних прав та інтересів, що охороняються законом тощо.

Існують такі способи виявлення правотворчих помилок: шляхом наукового аналізу нормативно-правового акта, його оцінки зацікавленими суб'єктами, інтерпретації й упорядкування, вивчення причин правозастосовних помилок тощо.

Правотворчі помилки залежно від моменту їх виявлення авторами законопроекту або іншими законодавчими органами можуть усуватися законодавцем у формі скасування закону, прийняття іншого закону, який регулює ці відносини, внесення змін чи доповнень до чинного закону тощо. Також установлення та ліквідація цих помилок може здійснюватися компетентним органом в особливому акті (напр., рішення Конституційного Суду України про визнання закону неконституційним).

До способів подолання помилок у правотворчій діяльності відносять: ґрунтовне вивчення правил-правил юридичної техніки та їх дотримання суб'єктами правотворчості; відкритість правотворчого процесу та широке залучення науковців і практиків; не допускати створення колізій у законодавстві; дотримання правил логіки при створенні законодавчих актів; запровадження практики проведення правової експертизи проектів нормативно-правових актів; підвищення кваліфікації та правосвідомості правотворчих суб'єктів; запровадження контролю за процесом творення нормативно-правових актів і встановлення відповідальності за правотворчі помилки; проведення аналізу правотворчої практики і правотворчих помилок тощо.

Правотворчі помилки можуть бути попереджені за допомогою наступних методів: при створенні структури закону дотримуватися логічно послідовного поділу його тексту на складові, які містять логічно завершені правові приписи; формулювати статті закону, які б урегульовували оптимальний за обсягом спектр суспільних відносин; використовувати назви законів, їх структурних елементів відповідно до їх змісту; поділ статей закону на складові не повинен містити занадто великої кількості пунктів і підпунктів; дотримуватися кодифікаційних норм сучасної української мови та офіційно-ділового стилю сучасної української мови; застосовувати посилання у законі на норми актів, які ще не створені, лише у випадку визначення у законі чітких термінів прийняття цих підзаконних нормативних актів органами виконавчої влади на підставі та з метою реалізації закону тощо.

Цілком слушно зазначено, що “помилка може виконувати важливу пізнавальну роль, більш важливу і більш пізнавальну, ніж навіть істина. Часто виявляється, що і помилки здатні

допомогти науці і ввійти в долю співучасником продуктивного пошуку” (О. К. Сухотін).

Заросинський Ю.Л., професор
кафедри кримінології та кримінально-
виконавчого права Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент

ЗАСТОСУВАННЯ ПОНЯТТЯ “ДИТИНА” У ВІТЧИЗНЯНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Комплексне вирішення проблеми розробки заходів запобігання злочинності неповнолітніх можливе не тільки за умови спільної діяльності всіх суб’єктів профілактики на основі застосування запобіжних заходів, що передбачені нормативно-правовими актами, але і уніфікації понять, що застосовуються у вітчизняному законодавстві. До даного виду злочинності належить кримінально-карані діяння, вчинені особами у віці з 14 до 18 років. У кримінологічних дослідженнях злочинів, що вчиняються цією категорією осіб, використовується поняття “неповнолітній”. Але необхідно звернути увагу на те, що система заходів правового захисту передбачає насамперед використання категорії “дитина”.

Згідно зі статтею 1 Закону України “Про охорону дитинства” та ст. 6 Сімейного кодексу України, дитина – це особа віком до 18 років (повноліття). Малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років. Неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Відповідно до статей 34 та 35 Цивільного кодексу України повну цивільну дієздатність має фізична особа, яка досягла вісімнадцяти років (повноліття). У разі реєстрації шлюбу дитиною, яка не досягла повноліття, вона набуває повної цивільної дієздатності з моменту реєстрації шлюбу. У разі припинення шлюбу до досягнення повноліття набута дитиною повна цивільна дієздатність зберігається. У разі визнання шлюбу недійсним з підстав, не пов’язаних з протиправною поведінкою неповнолітньої особи, набута нею повна цивільна дієздатність зберігається. Повна цивільна дієздатність може бути надана

дитині, яка досягла шістнадцяти років і працює за трудовим договором, а також неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини. Повна цивільна дієздатність також може бути надана дитині, яка досягла шістнадцяти років і яка бажає займатися підприємницькою діяльністю.

Загальнодержавна програма “Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини” передбачає об'єднання в єдину систему зусиль держави щодо захисту прав дітей. І відповідно до цього визначено чотири пріоритетні напрями діяльності. Також Законом України “Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю” передбачена система соціального захисту дітей, під цим розуміється комплекс заходів і засобів соціально-економічного та правового характеру, здійснення яких покладається на суб'єктів, зазначених у законі, щодо забезпечення прав дітей на життя, розвиток, виховання, освіту, медичне обслуговування, надання матеріальної підтримки.

Запобіжна діяльність, що здійснюється державними органами, охоплює широкий комплекс різноманітних за характером заходів, безпосередньо спрямованих на ліквідацію протиправної поведінки неповнолітніх. Об'єктами превентивного впливу є криміногенні фактори, що детермінують формування особи молодих злочинців, ситуації, які обумовлюють правопорушення, полегшують їх скоєння. Це передбачено і конкретизовано в Законі України “Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей”, який визначає правові основи діяльності органів і служб у справах дітей та спеціальних установ для дітей, на які покладається здійснення соціального захисту і запобігання правопорушенням серед осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку.

Служби, органи та підрозділи внутрішніх справ України формують систему взаємопов'язаних елементів, об'єднаних єдиними цілями і завданнями, що юридично закріплені у законодавчих та інших нормативних актах. За сучасних умов у системі ОВС можна виділити два різновиди профілактичної роботи з неповнолітніми. До першого належать служби та підрозділи, що здійснюють профілактичну роботу серед підлітків паралельно з іншими функціями, до другого – служби та підрозділи, які спеціально уповноважені здійснювати профілактичну роботу серед неповнолітніх. Від того, яке місце у

діяльності перелічених суб'єктів посідає профілактика правопорушень неповнолітніх, залежить і обсяг їх повноважень у цій сфері.

Кузьменко Б.В., професор кафедри автоматизації та комп'ютерно-інтегрованих технологій Академії муніципального управління, доктор технічних наук, професор

УКРАЇНСЬКА МОВА І ПРАВО В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

Сучасна ера інформаційної революції внесла кардинальні якісні зміни в життя людства. На початку 60-х років XX століття під тиском нових, інформаційних технологій, які зароджувалися в надрах індустріального суспільства, останнє усвідомило, що в усталені структури індустріального науково-технічного прогресу вриваються нові ідеї, що докорінно змінюють навколишнє середовище і людське світосприймання. Наприкінці XX – початку XXI століть настала “золота доба” інформації і становлення інформаційного суспільства. Матеріальна основа цього суспільства вже створена, вона стрімко і бурхливо розвивається далі. Це становлення глобальної інформаційної індустрії, інформаційних технологій і техніки, кардинальні зміни, що постійно відбиваються під впливом цього процесу в соціальному та політичному житті й свідомості людства. Найбільшим досягненням інформаційного суспільства є те, що завдяки створенню нового інформаційно-технологічного середовища, інформація миттєво долає відстані, які для неї вже практично не існують. Завдяки глобальній комп'ютеризації, Інтернету ця інформація стає доступною кожній людині. Суб'єктами національного інформаційного простору, є передусім юридичні особи. Це – державні та недержавні інформаційні агентства; органи державної влади, інші державні і недержавні установи (організації) через створені ними у встановленому порядку інформаційні служби; державні та недержавні установи, служби і центри збирання, зберігання, дослідження та поширення статистичної, соціологічної, економічної, іншої суспільно

значущої інформації; спеціальні галузеві та міжгалузеві (проблемні, банково-інформаційні, довідкові тощо) установи і центри (бюро) наукової та науково-технічної інформації; державні та недержавні аудіовізуальні і друковані засоби масової інформації, структури, які їх об'єднують (компанії, корпорації, асоціації, спілки тощо); видавництва всіх типів, різних форм власності; професіональні творчі об'єднання громадян у галузях науки, літератури і мистецтва, винахідницької та раціоналізаторської діяльності, збереження й охорони історико-культурної спадщини, інформаційного обслуговування (творчі спілки, товариства, асоціації тощо); виставкові організації та центри; бібліотечні, музейні, клубні та інші культурно-просвітницькі установи, які використовуються в інформаційній діяльності; поліграфічні підприємства; підприємства зв'язку та іншого матеріально-технічного забезпечення життєздатності національного інформаційного простору, збирання, дослідження та поширення інформації; торгівельні та інші установи з розповсюдження матеріальних носіїв інформації (книжкової продукції, і преси, компакт-дисків, відео- та аудіокaset); зарубіжні і міжнародні організації, представництва, спільні підприємства, належним чином зареєстровані (акредитовані) в Україні; органи захисту державних таємниць, національного інформаційного простору та охорони інформації; філії (представництва) суб'єктів національного інформаційного простору України за рубежом; інші, причетні до збирання, зберігання, дослідження і поширення інформації, державні та недержавні формування, створені і зареєстровані в Україні відповідно до чинного законодавства.

Проте, в цих та інших питаннях відчувається певний скепсис, особливо в середовищі українофобів та людей з обмеженою культурною перспективою, пов'язаний з парадоксальними фактами несприйняття великою частиною пересічних українців друкованих літературних та спеціальних видань рідною мовою, що свідчить про незмінність української мовної ситуації протягом останнього століття. Постає кардинальна проблема сьогодення – формування українського інформаційного простору. Постає проблема проникнення української мови в широту й глибину в адміністративні, освітні, інформаційні та інші структури, здійснення поступу в переході

різних установ, закладів, організацій на державну мову, виявлення перешкод на цьому шляху, знаходження засобів для їх подолання.

Конончук Т.І., завідувач кафедри української філології та суспільних наук Академії адвокатури України, кандидат філологічних наук, професор

СЛОВО ПИСЬМЕННИКА ІГОРЯ КАЧУРОВСЬКОГО В ОБОРОНІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Ігор Качуровський – одна із найпомітніших постатей на ниві української духовності й культури, хоча в масовому середовищі українства ще глибоко не пізнана. За висловом сучасного літературознавця і прозаїка, активного громадського діяча, лауреата Національної премії України ім. Т.Г. Шевченка Михайла Слабошпицького, Ігор Качуровський – “найбагатогранніша творча особистість у сучасній українській літературі. Однаково беззаперечний авторитет у критиці, літературознавстві, теорії літератури, перекладацтві та в поезії і прозі”. Його творчий доробок, складаючи потужну частку в словесному українському мистецтві, опосередковано стоїть на захисті прав людини в найширшому значенні, утверджуючи саме українське слово в світовому контексті словесної культури, а також несучи ним утвердження загальнолюдських прав. І про це каже і саме життя митця, і концепція його творчості. Звідки в І. Качуровського такий проникливий підхід до вселюдських прав, до відчуття й захисту понять справедливості й правди? Думається, що все почалося з сім’ї – високодуховної, інтелігентної: народився майбутній митець 01.09.1918 в м. Ніжині на Чернігівщині, в сім’ї правника (батько – випускник юридичного факультету Київського університету святого Володимира) та педагога (мати закінчила Вищі жіночі курси). Коло Ніжина в с. Крути батьки мали, як зазначає М. Слабошпицький, “невеликий маєток із кількадектарним садом. Це автоматично вписало їх до того класу, проти якого спрямували свою агресивну увагу господарі “Країни Рад”. Цей чинник, безперечно, спричинився до формування світогляду

І. Качуровського, його позиції в творчості і до самого його життя. Тому в біографії митця неминучим постав факт еміграції (Німеччина, Аргентина, знов Німеччина) як спосіб вижити фізично і як можливість донести світові правду про стан прав людини в радянській Україні. Під даним кутом зору слово Ігоря Качуровського (на захисті прав людини і громадянина) не розглядалося спеціально, тому передбачаємо, що таке комплексне дослідження має перспективу. Як приклад, наведемо поему “Село”, написану на основі авторських спогадів та свідчень очевидців, почутих письменником від мешканців його рідного села Крути 1942 р. Аби зберегти ознаки документальності, фактографізму, автор будує поему за розповідями, що працюють на сюжет, на композицію тексту. Тож він називає розділи твору: “Перша розповідь”, “Друга розповідь”, “Третя розповідь”, “Четверта розповідь”, “П’ята розповідь”, “Остання розповідь”. Цими розповідями стають моторошні історії про пережите в голодні 30-ті роки, де порушувалося найголовніше право людини – на життя. Чинилися масово кримінальні злочини: вбивства хліборобів, що не здали хліб чи не записалися до колгоспу, їх насильно лишали майна, батьків вивозили до Сибіру, а їхніх дітей розстрілювали, або, економлячи патрони і щоб без шуму, серед ночі, роздягнених вивозили до яру і викидали, знаючи напевне, що вони там замерзнуть, отже, загинуть. Лексеми тексту фіксують дії, що самоочевидно виявляють порушення прав людини: “тридцятий рік”, “сільрада”, “гола в рядні”, “ополонка”, “смерть”, “чорно-криваві на синіх грудях сліди зубів”, “наган”, “кубельце дитяче”, “куркульська порода”, “голод”, “ноги – мов колоди”, “в порожній коморі загус холодець”, “найстрашніший свідок – червоний сікач”, “одноосібник”, “напівмертве село”, “ідуть комсомольці на діло своє”, “в’язничне подвір’я”, “конвоїр”, “безвольні в’язні”. Водночас ці ж лексеми кричать до справедливості і спрямовані викликати в реципієнта почуття катарсису. Про всіх невинно убієнних, замордованих голодом поет каже: “Як же любили вони / Місячні сині сні! Як їм хотілося жити!” Уся спадщина митця утверджує найголовніше право – на життя. За заповітом прах письменника було перенесено з Мюнхена (не стало його 18.07. 2013 р.) в Україну і поховано 22.11.2013 р. в рідних Крутах.

2006 р. Ігоря Васильовича Качуровського було вшановано найвищою державною відзнакою – Національною премією України ім. Т.Г. Шевченка.

Туровська Л.В., старший науковий співробітник відділу термінології Інституту української мови НАН України, кандидат філологічних наук

СПЕЦИФІКА МОВИ СПЕЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

В англо-, германо- та слов'яномовній лінгвістиці майже одночасно виникла необхідність звернення до мови у професійній сфері спілкування як до феномену. Внаслідок цього з'явилися відповідні номінації: *languages for special purposes (LSP)* – в англо-американській літературі, *Fachsprachen* – в германомовній.

Зауважимо, що інтерес до мови спілкування професіоналів зародився не серед філологів. Уперше ідея про мову спеціального призначення з'явилась у працях чеського дослідника Любомира Дрозда, який назвав цю мову функціональною (або мовою у спеціальній функції).

Кожна конкретна мова спеціального призначення, зокрема і юридична, повинна розглядатися як сформована на основі системи (граматики, морфології, синтаксису) національної мови сукупність структур знання, які склалися за час становлення і функціонування відповідної предметної галузі, що репрезентує головну складову LSP – її термінологічну лексику. Очевидно, що для комплексного розгляду мови юриспруденції необхідно систематизувати галузеві знання і результати їхнього наукового представлення, а потім співвіднести виокремлені структури знання з їхніми мовними корелятами у тій системі одиниць номінації і термінів, за допомогою яких вони зреалізовані в національній мові.

Із цих позицій термін є носієм особливих структур знання, що характеризують мови спеціального призначення. термінологічна лексика – це не просто набір лексичних одиниць, які описують конкретну галузь знання, це система із мережею

зв'язків, репрезентована структурами знання, досвіду та оцінки, отриманими під час пізнавальної діяльності фахівців.

Специфіка LSP юриспруденції полягає в тому, що за опису конкретної ділянки знання використовують порівняно невелику кількість ключових понять, проте всі вони тісно пов'язані між собою, що знаходить відображення в лексичному оформленні їхніх дефініцій і особливо чітко виявляється під час укладання словника.

У розвитку галузевої термінології виокремлюється ряд провідних тенденцій, за якими можна спостерегти, наскільки близький зв'язок термінології з національною мовою, з її лексико-семантичними і номінаційними можливостями (лінгвістичний фактор), та наскільки відчутна залежність формування галузевих терміносистем від характеру розвитку сучасних знань (екстралінгвальний фактор). Окреслимо основні з цих тенденцій: нагальні потреби в термінах-неологізмах розширювали джерела поповнення терміносистем (через залучення значної кількості запозичень з інших мов і не літературних форм власної національної мови), одночасно активний процес інтернаціоналізації професійної сфери спричинив природне скорочення кількості продуктивних джерел і опертя на ресурси міжнародного лексичного фонду. Магістральною тенденцією останніх років стала гармонізація термінів, тобто забезпечення співвіднесеності національного і міжнародного рівнів; розширюється база номінації у сфері спеціальної лексики і за рахунок епонімічних назв та професіоналізмів. Цілком закономірно, що спеціальна мова послуговується власними назвами. Наукові відкриття пов'язані з іменами вчених, різними школами, напрямками, поглядами. Очевидною особливістю термінотворення стає й тенденція до максимальної конденсації словесного матеріалу в номінаціях засобами різних складноскорочених утворень.

Особливості системних зв'язків LSP виявляються і всередині самої системи, обумовленої і вербалізацією знань про основні поняття юриспруденції, і субкатегоризацією цих понять. Дослідження термінологічної лексики повинно бути обов'язково доповнене відомостями про те, як аналізовані терміни функціонують у текстах різного типу.

Процеси термінологізації як процеси виникнення термінів і становлення терміносистем тієї чи тієї галузі знання співвіднесені зі зворотними процесами детермінологізації.

Отже, основною лексичною і поняттєвою одиницею мови спеціального призначення є термін. Маючи ряд специфічних особливостей, він може реалізувати їх лише всередині термінологічного поля.

Кушакова-Костицька Н.В., кандидат юридичних наук, Заслужений юрист України

НАУКОВИЙ СТИЛЬ У ЮРИСПРУДЕНЦІЇ: ДЕЯКІ ЗАУВАЖЕННЯ

Спостерігаючи та аналізуючи наукову діяльність в Україні останнім часом, можна виділити певні специфічні тенденції при застосуванні наукового стилю сучасної української мови, зокрема, у юриспруденції. Зупинимось на такому жанрі юридичних наукових досліджень, як дисертація (кандидатська і докторська) та монографія.

Науковий стиль в юриспруденції передбачає “об’єктивний, доказовий, точний і неупереджений виклад інформації, яка повинна впливати не на почуття, а на розум і свідомість читача”. З поняттям наукового стилю безпосередньо пов’язане поняття культури мовлення, яка характеризується такими комунікативними ознаками:

- правильність, тобто дотримання норм сучасної української літературної мови. Полягає у доцільному використанні тих чи інших граматичних форм, синтаксичних структур у певному контексті;

- точність полягає передусім в однозначності сприйняття викладеної інформації;

- логічність виражається у способі організації тексту, його композиції, у точності вживання слів тощо;

- чистота мовлення передбачає відсутність позалітературних елементів (діалектизмів, жаргонізмів, професіоналізмів, іншомовних слів, якщо є українські відповідники, суржикових слів, слів-паразитів і т.п.);

- лаконічність мовлення — це ясне, чітке і стисле викладення змісту тексту, оскільки зайві слова не несуть нової інформації;

Треба зауважити, що ці зрозумілі та адекватні вимоги до наукового стилю далеко не кожен автор використовує при написанні монографічних робіт у галузі правознавства. Здебільшого порушення зрозумілості викладу зумовлене намаганням надати дослідженню уявної науковості, “вербально-термінологічного снобізму”.

Фахівцями відзначено, що “прихильники наукоподібного викладу часто сподіваються заінтригувати незрозумілими фразами, філософськими матеріями, математичними формулами, складними реченнями з нагромодженням підрядних зв’язків”.

У цілому аналіз наукового стилю під час написання юридичних дисертацій та інших наукових праць дає можливість виокремити такі негативні тенденції:

- псевдоакадемічність, що досягається зловживанням іноземних, маловживаних термінів або взагалі невживаних, а “творчо” перероблених на український манер;

- перевантаження тексту цитатами (запозичення з праць переважно американських дослідників). При цьому втрачається сприйняття оригінальності ідей, власне, автора, адже його думки просто “тонуть” у безкінечних цитатах, наведених на кожній сторінці;

- уживання займенника “ми” замість “я”, хоча для наукового стилю вітчизняні фахівці рекомендують безособовість при викладенні тексту (щоб уникнути як зайвого наголосу на “я”, так і не зовсім зрозумілого при одноосібному авторстві “ми”);

- застосування складнопідрядних речень, у результаті чого, поки дочитуєш речення до кінця, губиться думка, що проглядалась на початку;

- розлогість, неконкретність змісту окремих частин тексту, яка досягається за рахунок загальних фраз, що не містять ніяких конкретних ідей, не відображають ставлення автора щодо предмету дослідження та його власних думок. Ця тенденція спрямована на обхід “гострих кутів”, коли дослідження має, наприклад, політичний підтекст.

Зазначені тенденції у вживанні наукового стилю в юриспруденції зумовлені передусім високою долею плагіату та

спрощенням його застосування під час написання наукових праць за рахунок новітніх інформаційних технологій (йдеться про сканування, зберігання та розповсюдження інформації в електронному форматі, легкість пошуку та копіювання інформації взагалі в будь-якому форматі).

Для уникнення цих негативних рис у науковому стилі під час написання юридичних праць можна запропонувати наступне:

- лаконічно і зрозуміло викладати свої ідеї згідно з принципом “все геніальне просто”;

- без необхідності не вживати іноземні терміни, а вживати українські відповідники;

- чітко виражати свої думки і власну позицію щодо конкретного питання.

Таким чином, можна було б зробити найскладніший юридичний текст зрозумілим та придатним для реального опрацювання іншими фахівцями, а не для формального (в кращому разі) згадування псевдонаукового трактату у списку використаних джерел.

Демченко В.М., доцент кафедри державного управління і місцевого самоврядування Херсонського національного технічного університету
кандидат філологічних наук, доцент

ЛОГІКА ЮРИДИЧНОГО СУБСТИЛЮ: МОРФОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

У торішньому збірнику цієї конференції ми аналізували юридичний субстиль у його лексичному вимірі на прикладі КАС України. Наразі приділимо увагу морфологічним структурам правничої мови, оскільки в мовному оформленні правових понять саме вони репрезентують власне українськомовне внутрішнє мислення авторів або ж протилежне – російськомовне. Як ми вже зазначали, це становить небезпеку для системи мови, порушує її та кодифікує помилкові форми (оскільки ж державний документ! – В.Д.).

В юридичних документах ще донедавна зустрічались недолугі кальковані терміни виручка, підлог, заложники, зговір,

порубка тощо – через аргументацію звикання до попередніх російських відповідників виручка, подлог, заложники, порубка. Тому нові редакції кодексів очікувалися зі сподіванням на виправлення цих алогічних форм (як реалізація визначального принципу “не перекладати, а наново писати”). Зрештою, як ми бачимо, чимало їх було виправлено в проектах, і таким чином нарешті відновилися більш логічні на українському ґрунті лексеми вимагання, заворушення, наруга, давання (хабара), підроблення (документів), “у разі залишення позовної заяви без руху” (ч. 4 ст. 7 КАС).

Проте така зміна не є системною: “Загальний висновок роблять експерти, компетентні в оцінці отриманих результатів і формулюванні єдиного висновку...” (ч. 3 ст. 82 КАС). Тут, зрозуміло, правильною формою було б оцінювання, бо оцінка давно вже передбачає більшою мірою субстантивовану одиницю (іменник), аніж відповідну дію, процес.

Що ж до правильності відмінкових форм іменників, то як ілюстрацію наводимо таку норму з КАС України: “У разі невідповідності нормативно-правового акта Конституції України, закону України, міжнародному договору, згода на обов’язковість якого надана Верховною Радою України, або іншому правовому акту суд застосовує правовий акт, який має вищу юридичну силу” (ч. 4 ст. 9). Як бачимо, форми родового відмінка авторами використано правильно. Однак далі фіксуємо порядок із правильними формами (“Примирення сторін може стосуватися лише прав та обов’язків сторін і предмета адміністративного позову” (ч. 1 ст. 113) неправильні (“Належними є докази, які містять інформацію щодо предмету доказування. Суд не бере до розгляду докази, які не стосуються предмету доказування” (ч. 1 ст. 70). Тобто спостерігається безсистемність.

Як прийменникова конструкція увагу привертає калькована російська модель “при якійсь дії” – надто вже часто вона використовується в тому ж таки КАС України: «Суд при вирішенні справи керується принципом верховенства права» (ч. 1 ст. 8); “Кожен має право користуватися правовою допомогою при вирішенні справ в адміністративному суді...” (ч. 1 ст. 16). Ця модель вимагає зміни на “під час якоїсь дії”, що й спостерігаємо в інших статтях: “Під час розгляду справи в закритому судовому засіданні можуть бути присутні лише особи...” (ч. 4 ст. 12); “Під

час судового розгляду справи в судовому засіданні забезпечується повне фіксування судового засідання...” (ч. 6 ст. 12); “...здійснюється автоматизованою системою документообігу суду під час реєстрації відповідних документів за принципом вірогідності” (ч. 3 ст. 15-1).

Можна було б порадити правильній українській формі, але далі – у ст.ст. 25, 29, 72 та інших знову виникає калькована модель, причому в такій же (див. вище) конструкції – “при розгляді справ”.

Інші кальковані моделі з прийменником при змінено на правильні: наприклад, “відводиться за таких умов”, “за наявності інших обставин”, “за наявності обставин” (ч. 1, п. 4 ч. 1, ч. 2 ст. 27 КАС).

Таким чином, багато змін у правових документах уже здійснено на дотримання законів української мови, однак цей процес потребує постійної уваги, оскільки це невід’ємна складова державної незалежності.

Янковська Г.В., доцент кафедри гуманітарних та соціально-економічних дисциплін навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ, кандидат філологічних наук, доцент

ДЕРЖАВНА МОВА КРИЗЬ ПРИЗМУ ІСТОТНИХ ОЗНАК ПОНЯТТЯ

За даними Міжнародного інституту порівняльного мовного права, у 110 зі 147 досліджуваних суверенних держав наявні правові норми щодо використання мов у конституціях. Зокрема, в основних законах держав визначено правовий режим основної (их) мови (мов), яку в законодавстві можуть називати по-різному. Традиційно склалося так, що на території пострадянських держав основну мову держави називають державною мовою.

Нині і в законодавстві, і в словниках (енциклопедіях) правового спрямування наявні визначення поняття “державна мова”, утім чи не кожне з них піддається критиці дослідниками.

Разом з тим визначень цього поняття – велика кількість, і всі вони настільки різні, що виникає повторне запитання, а що ж ми розуміємо під поняттям “державна мова”, які ознаки цього поняття є істотними?

Аналіз законодавчих та наукових визначень терміна “державна мова” дає підстави стверджувати: по-перше, наразі немає єдиного розуміння цього поняття, як на законодавчому рівні, так і в науковій сфері; по-друге, не всі визначення відповідають стандартним вимогам формулювання дефініцій, що не може відобразитися на сутнісному вияві поняття.

У рамках нашого дослідження виходимо насамперед із термінологічних засад, сформульованих у ДСТУ 3966:2009: 1) будь-яке визначення – це опис поняття на основі його суттєвих ознак; 2) суттєві лише ті ознаки, які необхідні для розуміння поняття в конкретній предметній сфері та є підставою для відмежування від суміжних понять; 3) класичне визначення будується за принципом: найближче родове поняття та суттєві видові ознаки, пов’язані логічними зв’язками. З метою формулювання визначення терміна “державна мова” потрібно знайти родове поняття, а потім видові відмінні істотні ознаки.

Вважаємо, що термін “мова” є родовим поняттям аналізованого терміна. Але що ми розуміємо під цим терміном? У науці він має багато визначень, що залежить від напрямку дослідження. Думаємо, у нашому випадку потрібно виходити із найсуттєвішої функції, яку виконує мова загалом та державна мова зокрема у суспільстві. Для чого державі мова? Насамперед для здійснення комунікації, без якої неможливе функціонування держави взагалі.

З метою виокремлення істотних ознак поняття варто відмежувати від них критерії, підстави для вибору державної мови з-поміж мов, які функціонують на території держави. Йдеться про обов’язкові критерії як необхідні ознаки мови, які мають бути притаманні тій мові, яка претендує на отримання правового статусу державної: 1) природна мова. Для того, щоб мова могла претендувати на встановлення правового статусу державної, вона має бути природною, а не штучно створеною. Природна мова – це мова, яка зародилася, розвивається й функціонує разом з народом, якому вона належить; 2) розвинена мова. Вважається, що тільки розвинена мова може претендувати

на набуття правового статусу державної. Іншими словами, її можна назвати літературною, тобто унормованою формою загальнонародної мови, яка має усну і писемну форму вираження, великий словниковий запас, стильову розгалуженість тощо; 3) поширена мова. Мова має бути поширеною або на всій території держави, або на значній її території у багатьох сферах суспільства. Саме тому нерідко говорять про державну мову як мову більшості населення певної країни чи її частини. У колишніх колоніях нерідко такою поширеною мовою є мова метрополії, наприклад в Індії, Австралії – англійська.

Додаткові критерії є не менш важливі для виокремлення певної мови з-поміж інших мов, але не у всіх країнах вони визначальні: 1) мова титульної нації. У більшості випадків державною мовою проголошують мову титульної нації, тобто тієї частини населення держави відповідно до національності якої і названа ця держава; 2) мова корінного народу. Корінні народи – це народи, які проживали на території держави споконвіку, іноді їх ще називають автохтонними. Наприклад, в Ірані офіційною мовою визнана мова корінного населення – персів – персидська мова, в Португалії – португальська мова як мова одноіменного корінного народу, у В'єтнамі – аналогічно в'єтнамська мова тощо.

Перераховані вище критерії слугують для відбору з-поміж мов певної країни тільки тих, які можуть набути правового статусу державної. Однак зазначені підстави для відбору не є істотними ознаками самого поняття “державна мова”, яке, вважаємо, може бути розкритим через особливості правового статусу: 1) законодавче закріплення правового статусу. Зазвичай, правовий статус державної мови закріплюється в основному законі держави – конституції. Нерідко закріплення відбувається лише на рівні основного закону про мови. Іноді правовий режим державної (офіційної) мови не закріплюється чинним законодавством, але є таким де-факто, визнається звичаєм, наприклад у США, Великобританії тощо; 2) сфера обов'язкового використання. Державна мова зазвичай поширена на всій території держави або значній її частині, утім не у всіх сферах суспільного життя вона є обов'язковою для використання; 3) права і обов'язки. Надання правового режиму певній мові породжує низку прав і обов'язків, як у громадян загалом, так і в

держави зокрема, шляхом закріплення відповідних прав і обов'язків у її представників – службових осіб, діяльність яких пов'язана з виконанням функцій держави.

Вважаємо, що для формулювання дефініції варто залишити лише найважливіші ознаки, які відрізняють це поняття від суміжних. Вважаємо, що законодавче закріплення правового статусу у світі не обов'язкове. Утім для українського законодавства ця ознака є суттєвою. Сфера обов'язкового використання, а також права і обов'язки громадян та держави – це, на нашу думку, ті ознаки які істотно впливають на розмежування понять “державна мова”, “офіційна мова”, “мова міжнародного спілкування”, “регіональна мова” тощо. Враховуючи зазначене, формулюємо таке визначення: державна мова – це засіб офіційного спілкування держави, закріплення (використання) якого породжує низку прав та обов'язків громадян та держави.

Бойчук В.М., доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Прикарпатського факультету Національної академії внутрішніх справ, кандидат філологічних наук, доцент;

Бойчук М.В., кандидат філологічних наук

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ПРАВОВОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ЗАГОЛОВКІВ ІНТЕРНЕТ-ВИДАНЬ)

Зростання ролі права, структуризація його галузей, поява нових напрямів професійної діяльності й злочинних професій тощо покликали до життя значну кількість неологізмів.

І. Номени на позначення учасників правовідносин і осіб за професійною діяльністю. Одиниці, що складають цю тематичну підгрупу, демонструють можливість подальшого поділу. Тому в її межах виділяємо два класифікаційних утворення – лексеми позитивної семантики і лексеми негативної семантики.

І.І. Номени позитивної семантики. Ці неологізми називають нові поняття або здійснюють переназивання старих, подаючи їхні денотати як такі, що позиціонуються як носії суспільно (і відповідно – здебільшого юридично) позитивної оцінки: *екс-*

міліціонер (Львівська пошта (ЛП), 09.07.09), *екс-майор* (Форпост (ФП), 23.03.11), *ліцеїст-правознавець* (Резонанс-Волинь (РВ), 01.09.10), *шефи-міліціонери* (РВ, 15.03.11), *міліціонер-чоловік* (УкрЗахід Інформ (УЗІ), 15.12.10), *юрист-романтик* (Українська правда (УП), 15.04.11), *гості у погонах* – “дільничні інспектори під час проведення профілактичної операції “Візит” (ЛП, 26.02.09), *екс-адвокат* (ФП, 31.03.11).

І.П. Номени негативної семантики. Одиниці, що мають негативну характеристику, переважають. Вони позначають вияви дій і вчинків членів суспільства, які порушують правові норми, створені для регулювання правовідносин у соціумі: *екс-даїшник-шахрай* (ЛП, 20.10.09), *псевдоДАїшники* (УП, 03.05.11), *суддя-“колядник”* – “І. Зварич” (УП, 18.12.09), *царі зі жезлами* – “автоінспектори, що зловживають службовим становищем” (ЛП, 03.06.10).

ІІ. Номени на позначення злочинних дій і понять. Продуктивну групу формують неономени, що називають різноманітні злочинні дії і поняття. Ці факти відображають стан злочинності, її пристосування до нових умов життя у сучасному світі, а також в Україні як його органічній частині. Злочинні дії набувають усе нових форм, демонструють трансформаційні вияви: *рейдерство* (УП, 04.12.06), *піратство* (УП, 22.08.01), *синдром шкідника* – “*втеча винуватця ДТП з місця її скоєння*” (ЛП, 25.09.08), *єврокримінал* (ЛП, 25.12.10).

ІІІ. Номени на позначення фактів і дій юридичного та правоохоронного характеру. Криміналізація усіх сфер діяльності суспільства, посилення боротьби з її виявами, регулювання правовідносин спричинили появу досить широкого спектру неонемом, що позначають поняття названої сфери: *справа “Еліта-центру”* (ЛП, 11.10.08), *переслідування історії* – “*слідчі дії, виконувані в музеї-меморіалі “Тюрма на Лонцького”*” (ЛП, 16.09.10), *сповідь у мантії* – “*звернення судді Зварича до вищих посадовців із заявою про скоєння злочину проти його особи*” (ЛП, 11.12.08), *виборчий іспит для міліції* – “*вибори 31 жовтня 2010 року*” (ЛП, 26.10.10), *гумова мілітаризація* – “*ідея МВС про дозвіл вільно купувати травматичну зброю (пістолети на гумові кулі з калібром 9 мм)*” (ЛП, 29.01.09), *прослушка* (УП, 19.08.03), “*маски-шоу*” – “*операція спецпризначенців у масках*” (МН, 02.10.10).

IV. Номени, що позначають нормативні акти юридичної і правоохоронної діяльності, а також характеризують її стан. Автори заголовків інтернет-видань, вдаючись до неологізмів, відображають факт появи нових нормативних актів, що регулюють юридичну і правоохоронну діяльність, а також наводять характеристику, якої заслуговує ця сфера у суспільній свідомості: закон *Архімеда від Партії регіонів* – “*подвійні стандарти сучасного правосуддя*” (УП, 21.08.08), **беззуба Феміда** – “*поблажливість українського судочинства щодо справ, до яких причетні політики, посадовці різних рангів або їхні родичі*” (ЛП, 31.01.09), **чистка “чистилища”** – “*очищення лав міліції*” (ЛП, 17.09.09), *Ментоград* – “*корупція у харківській міліції*” (УП, 20.12.01).

Рак О.Ю., доцент кафедри психології та соціології Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат наук із соціальних комунікацій

МЕХАНІЗМ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВНОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАВОСВІДОМОСТІ ІНТРОФОРМАЦІЙНИМИ МЕТОДАМИ

Мова – це відтворення, самоідентифікація та розвиток правосвідомості особистості у державі. Мова є основним фундаментом нації, могутністю держави, політичною силою народу. Мова державна як мова національна повинна мати літературне збагачення та когнітивно-психологічний механізм розвитку терм-історичного бачення.

За свою природою українська національна мова створює літературно-мистецький колорит барв словесності у державній самоідентифікації кожного громадянина, яка об’єднує у спільну національну спільноту. Тому хибна є думка про те, що двомовність дасть волю і зумовить легкий спосіб життя, навпаки – створить дисконфорт одному із сторін, оскільки одна з мов буде принижена і йтиме на національно-літературне знищення, а це, в свою чергу, викличе громадянську невдоволеність і повстання, як на сьогодні ми бачимо присутність війни.

Мова дає розвиток історії, літературі, культурі, мистецтві, побуті, практично усьому, що стосується національної ідентифікації. Завдяки мові ми можемо одностайно співпереживати, мислити та творити. Повага до кожної мови повинна бути присутньою у кожній державі, але любити свою землю та українське слово – це має народжуватись з нами. Як писав Іван Огієнко “мова – це наша національна ознака, в мові – наша культура, сутність нашої свідомості”, “мова – це форма нашого життя, життя культурного й національного, це форма національного організування”. Змінити психологію думки людини – це складний і довготривалий процес, проте він має хід розвитку інтроформаційного (несилового) впливу, що включає в себе: виховання, опрацювання, навчання та психологічне маніпулювання.

Практично кожен український письменник-поет і вся свідома інтелігенція як Т. Шевченко, Іван Огієнко, Ліна Костенко, Максим Рильський, Олесь Гончар, М. Гоголь, І. Нечуй-Левицький, П. Куліш, В. Голобородько та ін. проводили велику літературну боротьбу за мову, за яку страждали та якою важкою ціною життя їм вдалося виборювати.

Україна повинна мати своє “Я” – це мова, культура, земля і народ, щоб забезпечити свою національну ідентифікацію. Від мови залежить форма етикету, толерантності, вихованості, літературної привабливості як створення та налагодження контакту. Суспільство України необхідно виховувати в національному руслі не способами насильницько-наказовими, а методами інтроформаційної взаємодії, що допоможе на психологічному рівні: змінити правосвідомість кожного українця в питаннях державної мовної національної самоідентифікації; усвідомлювати необхідність захоплюватись своєю мовою, її любити і комунікативно вдосконалювати; розвивати морально-духовну інтелігенцію; обмежувати вульгарщину, сприяти розвитку інтелігенції.

Щоб мова була основою держави необхідно застосовувати державні правові програми для суспільства, що включали б в себе інтроформаційний метод впливу на соціум. Мовна політика в Україні зараз повинна запрацювати як основоположна і найважливіша, яка зрушить правосвідомість громадськості. Українець повинен почувати себе не чужинцем на своїй землі, а

навпаки – гордо і вільно спілкуватися, розуміти і знати, що він є громадянином України. Відомий німецький філософ Карл Маркс сказав, що “Чужою мовою розмовляє у державі або гість, або найманець, або окупант, який нав’язує їй свою мову”.

Доцільно у правову державну програму включити корегувальні механізми впливу на суспільство: соціальну профілактику щодо попередження аморальної поведінки та нецензурної комунікації; соціальну реабілітацію та психологічні терапевтичні методи допомоги людям зі Сходу; психокорекційні терапевтичні методи адаптації до сучасних умов, внести корегувальні психолого-педагогічні програми підтримки щодо розвитку та відродження національної культури та мислення.

Сьогодні аудиторія повинна почути на всіх каналах засобів масової інформації сутність та значимість української мови, розвиток психолого-інформаційної українізації, що сприятиме досягти позитивного ефективного результату, використовуючи виховний комунікативно-інтроформаційний метод впливу. Якщо впровадити усі механізми програмного корегування суспільства впливами українізації, націоналізації та патріотизму, тільки тоді, ми зможемо досягнути поширення високого регіонального мовного розвитку у правосвідомості кожного українця.

Новіков М.М., доцент кафедри
галузевого права юридичного факультету
Херсонського державного університету,
кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ПРО ЮРИДИЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСОБИ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ТА РОЗПОВСЮДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ

Безсумнівно, розвиток та розповсюдження української державної мови на теренах України є актуальною темою, правове регулювання якої здійснюється ст. 10 Конституції України, законами України “Про державні засади мовної політики”, “Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин”, “Про ратифікацію Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин”. Відомо, що державна українська мова є рушійною силою єднання

будь-яких соціальних груп, народностей, націй в “єдине джерело державної влади” – народ України. Згуртованість останнього століттями формувала державну самобутність, що знайшла свій вияв у мовних особливостях та традиціях. Мова, як цінність сучасного українського народу, зберігалася та була виплекана нашими пращурами протягом двох тисячоліть від Різдва Христового. Вони окропили і Мову, і Землю потом, кров’ю та створили єдину “незалежну, суверенну, самостійну, соціально-демократичну, правову” та європейську державу, яка має міжнародно-правовий статус та історичну символіку України.

Тому подолання державної кризи, забарвленої подіями 2013-2014 років, які відбулися та відбуваються в Україні шляхом революційних переворотів, сепаратизму, військових внутрішньодержавних та міждержавних конфліктів, пропонуємо починати по – новому, з удосконалення юридичних та соціально-економічних засобів стимулювання розвитку та розповсюдження української державної мови, у супереч домінуючим управлінським методам переконання та примусу. Із наукової літератури відомо, що стимули це так і мотиваційні принципи, правила, методи, засоби юридичного, економічного, соціально-культурного та політичного характеру, що сприяють ефективному розповсюдженню української державної мови на все населення України та сфери його життя. Передумовою цього умовиводу став аналіз відомих мотиваційних теорій К. Адлерфера, Д. Мак-Клелланда, А. Маслоу, Ф. Харцберга, поглядів українських науковців: О. Бандурки, В. Бевзенка, П. Макушева, І. Маруніча, Л. Тимченка, Г. Яворської та ін.

На підставі викладеного пропонуємо: у КЗпП ввести щомісячне заохочення до 5 % зарплати працівникам за активне використання української мови у професійній сфері (незалежно від форми власності організації); заохочувати щорічно преміальними осіб, які перемогли у конкурсах професійного мовного знання (їх доцільно проводити двічі на рік); у ВНЗ організувати переклади українською наукових праць провідних науковців – українців за походженням – з історичних часів до сучасності, із забезпеченням доступу до них через друковані та Інтернет - видання.

Таким чином, корисно формувати фундаментальну українську науку. Для цього доцільно звертатися до української

діаспори Австралії, Канади, Росії, США та інших країн за інформаційною допомогою. Отже, 06.11.1997 року було підписано Указ Президента про встановлення в Україні свята – Дня української писемності та мови, яке відзначається щорічно 9 листопада, із вшануванням пам'яті Преподобного Нестора Літописця. Не вистачає тільки бюджетних витрат на державну мовну політику.

Для ефективного розвитку та розповсюдження української державної мови доцільно створити науково обґрунтовану Державну урядову програму політичного, правового, соціального, економічного, наукового, технічного стимулювання конкретними бюджетними коштами державної мовної політики. Це реально прискорить урядові спроби об'єднати під прапорами України Народ, розділений мовно та умовно на схід та захід, кримчаків та українців, не говорячи про віруючих, багатих та бідних.

Гавловська А.О., старший викладач
кафедри галузевого права
Херсонського державного університету

ВИМОГИ ДО МОВИ ДЕРЖАВНИХ МОЛОДІЖНИХ АДРЕСНИХ ТА КОМПЛЕКСНИХ ПРОГРАМ

Державні молодіжні адресні та комплексні програми – це вид нормативно-правових актів, які визначають комплексні засади створення організаційних, соціально-економічних, політико-правових умов соціального становлення і розвитку молодих громадян України та заходи адресного сприяння реалізації прав та інтересів визначених категорій молоді і окремих молодих осіб.

Оскільки державні молодіжні адресні і комплексні програми відносяться до нормативно-правових актів, то вимоги до їх структури та мови оформлення повинні відповідати загальним вимогам, які висуваються до відповідних видів нормотворчих документів.

Керуючись у дослідженні методичними рекомендаціями щодо проведення правової експертизи проектів нормативно-правових актів, ми вважаємо, що структура державної молодіжної адресної та комплексної програми повинна мати наступні

структурні елементи (розділи, глави, пункти, підпункти і абзаци) та такі реквізити (заголовок, визначення термінів, нормативний корпус (положення щодо сфери застосування), загальні та спеціальні нормативні приписи, способи реалізації нормативних приписів, прикінцеві положення, додатки).

Текст державної молодіжної адресної та комплексної програми ґрунтується на відповідних мовних, логічних, граматичних та графічних основах змісту нормативно-правових актів. Мова тексту державної молодіжної адресної та комплексної програми повинна використовуватися відповідно до Закону України “Про засади державної мовної політики” від 07.06.2012.

Автори відповідних державних молодіжних програм при формуванні їх змісту повинні використовувати офіційно-діловий стиль та керуватися наступними вимогами: однозначність, послідовність, точність використання юридичної та іншої спеціальної термінології; перевага складних однотипних синтаксичних конструкцій та дотримання прямого порядку слів; логічна завершеність висловленої думки; нейтральний експресивний тон викладу; однозначність у трактуванні висловлень; відсутність синонімічних термінологічних варіантів; абстрактно-узагальнений виклад інформації та максимальна конкретизація матеріалу; використання усталених словесних формул, зворотів, “професійних ідіом”. А також автори повинні забезпечити офіційний характер та документальність мовного оформлення змісту програми; стислість, лаконічність та економність використання в тексті мовних засобів при збереженні повноти змісту програми; досягти динамічності мови програми; забезпечити безособовий, узагальнений характер тексту та формалізацію мови молодіжної програми. Зокрема, слід уникати в логічному викладі тексту державної молодіжної адресної та комплексної програми наступних помилок: орфографічних, лексичних (поєднання лексично протилежних за значенням слів, невинуватий повтор та вживання зайвих слів, використання русизмів), граматичних, помилок пунктуації та стилю.

На нашу думку дотримання таких вимог щодо інформативності, монологічного способу викладу, цілісності структурно-смыслових параметрів, логічності і повноти змісту державної молодіжної адресної та комплексної програми

забезпечить однозначність трактування змісту та ефективність її реалізації.

Алябов Ю.В., старший викладач
кафедри галузевого права
Херсонського державного університету

НЕОБХІДНІСТЬ РОЗРОБКИ КОНЦЕПЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ

Ще на початку 1999 року з'явився перший в історії незалежної України проект Концепції державної мовної політики, підготовлений Департаментом з питань мовної політики при Державному комітеті України у справах національностей і міграції. Президентська Рада з питань мовної політики доручила доопрацювати проект редакційно-експертній групі на чолі з академіком І. Дзюбою. До складу групи входили філологи, юристи і політологи.

Але вже 01 квітня 2000 року був ліквідований Департамент з питань мовної політики, який був єдиним на той час державним органом у сфері мовного будівництва. Хоча на початку створення цього департаменту його планувалось перетворити на більш міцну структуру, яка б могла організувати реалізацію мовної політики держави. Оскільки мову державну можна розглядати як продуктивну силу, яка допомагає розвиватись як державному будівництву, так і становленню громадянського суспільства, допомагає налагодити комунікативний зв'язок між широкими верствами населення, різними соціальними групами, громадськими організаціями.

Стаття 10 Конституції України покладає на державу обов'язок забезпечувати всебічний розвиток і функціонування української мови у всіх сферах громадського життя на всій території України. Підписані Україною міжнародні угоди також зобов'язують державу проводити виважену, послідовну, підкріплену професійними і матеріальними ресурсами мовну політику.

Саме уряд через спеціальні органи державної виконавчої влади повинен виконувати державні програми, зокрема затверджені постановою Кабінету Міністрів України у 1997 році "Комплексні заходи щодо всебічного розвитку і функціонування

української мови”, а також ухвалену Радою Міністрів УРСР “Державну програму розвитку української та інших національних мов”.

У 1999 році при Кабінеті Міністрів України було створено відділ нагляду за мовною політикою, основною його функцією був “моніторинг стану мовної політики”, але вже у 2001 році названий відділ було ліквідовано. У цьому ж році було ліквідовано і Президентську Раду з питань мовної політики.

Розробку проекту Концепції мовної політики чомусь було відкладено на невизначений час. Контроль за розвитком української мови в різних сферах культурного життя країни: книговидавництві, кінематографії, телебаченні – було втрачено. Це дало змогу іншим країнам заповнювати інформаційний простір нашої держави, що вплинуло на виховання молоді.

Сучасні умови потребують розробки нової Концепції державного мовного будівництва. Які б труднощі не переживала держава, її стан, правопорядок, єдність і злагода залежать від здатності громадян порозумітися між собою. Мовними питаннями повинні займатись як серйозні вчені-теоретики, так і педагоги-практики.

Існує думка, що багато країн у світі вільно розвиваються як двомовні, тому і в Україні потрібно вводити в якості другої державної мови російську мову. Але факти свідчать про інше: з 47 країн Європи 41 країна будувала власну державність за принципом єдиної державної мови. Жодна з європейських країн не закріплювала в якості державної мови мову колишньої метрополії: поляки не вводили російську мову, а чехи не вводили німецьку мову як державну. Україні пропонують африканський шлях – в деяких африканських країнах визнали державними мови колишніх метрополій.

Лозунг рівноправності мов в постколоніальних країнах завжди працює на користь колишньої імперської нації. Саме під таким лозунгом вводили другу державну мову – російську в Республіці Білорусь, і досить швидко білоруська мова виявилась витісненою з усіх сфер суспільного життя російською мовою. В Україні і сьогодні не вистачає дієвої державної мовної політики, яка могла б захистити українську мову від тиску на неї іноземних мов, які продовжують завоювання інформаційного простору.

Старицька О.О., старший викладач
кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук

СЛОВА ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ ТА УКРАЇНСЬКА ПРАВОВА МОВА: ПРАВО НА СПІВІСНУВАННЯ

У процесі суспільної діяльності люди вступають у різні відносини, обмінюються досвідом у різних сферах життя, передають інформацію від покоління до покоління. Це спілкування відбувається за допомогою мови.

Як влучно зазначає С.П. Щерба, мова є феноменом суспільних відносин, унікальний, універсальний та ідеальний засіб спілкування й пізнання в будь-якій сфері діяльності, невід'ємний елемент культури й проявлення самосвідомості.

Із урахуванням постійно зростаючої ролі юриста у житті суспільства особливої уваги набуває питання його ділового спілкування та культури мовлення. Саме правильне вживання та розуміння термінологічних слів іншомовного походження вказує на професійний рівень правника та на сферу його безпосередньої діяльності.

Варто зазначити, що мова правника є доволі складною, оскільки потребує постійного контролю. Відтак, у процесі мовлення та складання відповідної юридичної документації доводиться з кількох слів-синонімів добирати найдоречніше, не сплутувати значення близьких за звучанням слів, вміти викорінювати жаргонізми, правильно користуватися запозиченими словами та юридичною термінологією.

Як відомо з історії розвитку права, для багатьох мов джерелом формування юридичних термінів було римське право. Його особливими рисами були точність формулювань, простота і ясність, тому воно стало пронизувати мови різних країн Європи. Більшість римських юридичних термінів дійшло і до наших днів, ставши надбанням багатьох сучасних правових систем та законодавчих актів. Латинізми прийшли в різні мови не тільки при безпосередньому контакті з самою латиною (наприклад, через навчальні заклади), але і при посередництві інших мов.

Як зазначають українські філологи В.М. Пивоваров, Л.Г. Савченко, Ю.І. Калашник, нині ділова українська мова, зокрема й та, що обслуговує правничу сферу, широко послуговується іншомовними словами. До кожного запозиченого слова в українській мові існує відповідник, проте не завжди вдається оминати їх вживання. Багато слів увійшли до правового лексичного складу природно, зокрема такі: адвокат, апеляція, амністія, вердикт, нотаріус, прокуратура, цивільний, юрист, юстиція та ряд інших.

Питання якісного та культурного ділового мовлення залишається актуальним упродовж багатьох століть та вказує на відповідний рівень розвитку особи. Саме тому використання слів іншомовного походження зумовлює особливу увагу до їх правильного та доцільного вживання як при усному мовленні, так і при написанні юридичних документів, що у свою чергу вказує на професіоналізм правника.

СЕКЦІЯ 2 РОЗВИТОК ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Стратонов В.М., декан юридичного
факультету Херсонського державного
університету, доктор юридичних наук,
професор, Заслужений юрист України

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ ТЕРМІНІВ ТА ОЦІНОЧНИХ ПОНЯТЬ

Аналіз кримінально-процесуального законодавства окремих зарубіжних держав показує, що проблема використання оціночних понять і термінів під час регулювання порядку провадження в кримінальних справах характерна не тільки для України. Навіть за наявності в англосаксонській системі такого джерела права, як судовий прецедент, законодавцю не вдається повністю відмовитися від уведення оціночних термінів, які знаходять застосування практично в тих самих нормах, що і в КПК України. Водночас особливістю кримінально-процесуального закону більшості іноземних держав, на наш погляд, є прагнення максимально повно розшифрувати зміст таких понять безпосередньо на законодавчому рівні або досягти цього в правозастосовній практиці. Підтвердженням цієї закономірності можуть служити норми закону США та Великобританії, які регулюють процедуру проведення арешту, обшуку, електронного прослуховування і спостереження без попереднього отримання судового ордеру.

Необхідно зазначити, що роз'яснення сенсу одних оціночних понять і термінів досягається за рахунок використання інших, як правило, складових, а тому більш складних для сприйняття. Наочним прикладом може служити розглянуте раніше рішення Верховного суду США, у якому зроблено спробу тлумачення такого поширеного в кримінальному процесі цієї країни терміна, як “достатня підстава”. Прийняття цього рішення зумовило появу вже низки оцінних термінів: *“розумна і розсудлива людина, а не вузький спеціаліст з юридичних питань”, “факти та обставини, достатні самі по собі, щоб у розумної*

людини з'явилось переконання, що скоєно злочин", "розумна, надійна інформація". Навряд чи таке визначення "достатність підстав" зробило цей термін більш доступним для розуміння співробітниками поліції і суддів.

Не має ніяких переваг, на нашу думку, і використання в кримінально-процесуальному законодавстві США, Англії і Франції оціночних термінів "докази поза всяким сумнівом", "висока ступінь імовірності", "реальна перспектива обвинувачення", "підстави, що базуються на здоровому глузді" порівняно з їхніми українськими аналогами, такими як: "достатні докази", "достатні підстави вважати". Смислова перевантаженість оціночних термінів, уведення до них епітетів швидше емоційного характеру не додали їм визначеності.

Нарешті підкреслимо, що концепція "здорового юридичного сенсу" відома і вітчизняній кримінально-процесуальній науці. Останнім часом з'явилось чимало публікацій, присвячених цій проблематиці.

Уважаємо, що як провадження по кримінальній справі в цілому, так і прийняття в ході неї будь-якого процесуального рішення, здійснення якої-небудь дії безсумнівно повинно витримувати перевірку з точки зору здорового глузду. Водночас законодавче закріплення такої вимоги навряд чи буде доречним з огляду на його оціночний характер і необхідність додаткового роз'яснення. Тому сформульовані закордонним законодавцем оціночні терміни, які містять посилання на здоровий глузд, розумну обережність людини, яка не є вузьким фахівцем у галузі юриспруденції, розумні строки тощо, не мають будь-якої перевагами в порівнянні з термінами, що зустрічаються в українському процесуальному законодавстві. У зв'язку з цим, позитивною тенденцією, яка заслуговує уваги вітчизняного законодавця, є детальне встановлення в законодавстві, наприклад, Англії та США, переліків "виняткових і не терплячих зволікання випадків", коли допускається проведення арешту, обшуку та інших дій, що стосуються сфери конституційно охоронюваних прав і свобод людини, без судового рішення.

Отже, у нашій державі досить повчальним є аналіз досвіду нормотворення зарубіжних країн. Але беручи його до уваги, не слід повністю копіювати. Позитивний досвід інших держав

доцільно використати для розроблення власного законодавства відповідно до вимог сьогодення.

Бичкова С.С., заступник
начальника кафедри цивільного
права і процесу Національної
академії внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, професор

СТРОК І ТЕРМІН: СПІВВІДНОШЕННЯ ЗАКОНОДАВЧИХ ПОНЯТЬ (НА ПІДСТАВІ АНАЛІЗУ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА)

Із набранням чинності ЦК України від 16 січня 2003 р. в законодавстві з'явилися дві суміжні правові категорії, що покликані встановлювати часові межі існування цивільних прав та обов'язків, сприяти забезпеченню своєчасного захисту цивільних прав та інтересів, а саме – строки і терміни. Як підкреслюється в науковій літературі, строки і терміни є часовою (темпоральною) формою перебігу подій і вчинення дій (бездіяльності).

Проте, незважаючи на десятирічний досвід застосування положень ЦК України, на сьогодні триває наукова дискусія щодо змісту указаних категорій. На практиці також виникають проблеми із застосуванням норм права, що їх закріплюють.

Так, у судовій практиці непоодинокими є цивільні справи, під час розгляду і вирішення яких необхідно визначити, чи був установлений в укладеному між сторонами справи договорі строк.

Зважаючи на це, спробуємо розібратися, як співвідносяться поняття “строк” і “термін” у цивільному законодавстві.

У статті 251 ЦК України встановлено, що строком є певний період у часі, зі впливом якого пов'язана дія чи подія, що має юридичне значення. Термін – це певний момент у часі, з настанням якого пов'язана дія чи подія, що має юридичне значення. Строк та термін можуть бути визначені актами цивільного законодавства, правочином або рішенням суду.

Тлумачний словник визначає строк як відрізок часу; установлений, призначений час, момент. Термін при цьому розкривається як строк; відтінок, проміжок часу; призначений, установлений момент, час. Тобто, можна зробити висновок, що

строк і термін є синонімами, тотожними за змістом категоріями, які позначають одні і ті ж самі явища.

Отже, розмежовуються відповідні категорії лише законодавцем. Як впливає із наведеної вище норми, відмінність між строком і терміном полягає в тому, що строк – це період у часі, а термін – це певний момент у часі.

Звернімося, знову таки, до тлумачного словника: періодом є проміжок часу, обмежений певними датами, подіями і т. ін.; відтінок часу, позначений існуванням, наявністю чого-небудь; а моментом є короткий відтінок часу, коли виконується, відбувається якась дія; короткий час перебування в певному стані; певний проміжок часу, етап у житті, у розвитку чого-небудь.

Хоча обидва аналізовані поняття тлумачаться за допомогою одних і тих самих словосполучень – “проміжок часу”, “відтінок часу”, – можна прослідкувати, що період є “трохи довшим” за момент.

Такої самої думки дотримується і О.В. Шовкова, яка підкреслює, що розмежування строків і термінів здійснюється, зокрема, залежно від тривалості (будь-який строк є довшим за термін).

Звідси вбачається, що строком (періодом) буде саме проміжок часу, а терміном (моментом) – короткий відтінок часу.

Відповідно до ст. 252 ЦК України строк визначається роками, місяцями, тижнями, днями або годинами. Термін визначається календарною датою або вказівкою на подію, яка має неминуче настати.

Виходячи з сукупного аналізу наведених законодавчих положень, а також тлумачень відповідних понять, слід констатувати таке. Строк є періодом у часі, обмеженим певними датами, подіями тощо. Отже, межі строку (початок та закінчення) обмежуються термінами – відповідними моментами у часі, які визначаються календарною датою або вказівкою на подію, яка має неминуче настати.

Тому ми погоджуємося, що будь-який строк є складним поняттям, що містить у собі початковий і кінцевий терміни.

Відповідний висновок підтверджується і формулюванням інших норм ЦК України. Так, згідно зі ст. 253 ЦК України перебіг строку починається з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов’язано його початок.

І наостанок, щодо події, яка має неминуче настати. Вказівка на таку подію є одним із способів визначення строку або терміну. Проте як строкову, підкреслює В.В. Луць, можна назвати лише “ту подію, настання якої є неминучим, на відміну від події, що використовується при укладанні умовних правочинів і характеризується тим, що вірогідність її настання невідома”.

Отже, під час запитань щодо визначення строку договору, необхідно вважати, що строк є встановленим, якщо початок його перебігу та закінчення визначений сторонами вказівкою на календарну дату або подію, яка має неминуче настати.

Павлишин О.В., заступник
начальника кафедри філософії
права та юридичної логіки
Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук,
доцент

ПРАВОЗАСТОСОВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОБ’ЄКТ СЕМІОТИКО-ПРАВОВОГО АНАЛІЗУ

Насамперед, слід розпочати з самого поняття “правозастосовча діяльність” та проаналізувати коректність вживання цієї термінологічної одиниці. Як відомо, в юридичній літературі співіснують різні варіанти термінів, які позначають дане правове явище. Зокрема, основними варіантами можна вважати поняття “правозастосовна” (В.І. Борисов, Д.О. Бочаров, В.В. Дума, В.В. Корнієнко, М.І. Панов, Л.С. Фединак та інші вчені), “правозастосовна” (П.М. Балтаджи, К.І. Бриль, О.В. Капліна, Л.М. Кельман, Т.С. Мартянова, Л.В. Мелех, О.В. Пунько та інші дослідники) та “правозастосувальна” (А.А. Казанчан, І.Л. Невзоров, М.Б. Рісний, О.В. Фандалюк та інші науковці) діяльність. Можна зустріти й менш поширені варіанти (наприклад, “правозастосовницька”). Чи можна вважати ці варіанти рівнозначними?

На наш погляд, це питання потребує окремого дослідження. Терміни в юриспруденції повинні мати одне значення, а от який термін буде адекватно передавати зміст певного правового поняття? Якщо вважати справедливим твердження про те, що

“правозастосування” – це український відповідник російського “правоприменение”, то “правозастосовчий” якнайбільш точно передає зміст терміну “правоприменительный”. Дійсно, у такому разі більш вдалим буде саме цей термін, оскільки “застосовний” означає “применимый”, отже, і діяльність (акт, процес тощо) є “правоприменительными”, а не “правоприменимыми”.

Безумовно, варто звернутися і до української мовної практики. Видається, що слово, яке з’являється в мові на основі суфіксального способу творення прикметників, повинно бути співзвучним іменнику, від якого утворене (приміром, “відрахування” – “відрахований”), однак при цьому зауважуємо пасивну позицію предмета думки, який позначається утвореним словом. Втім, може бути й інакше – порівняймо: “розпорядження” – “розпорядчий” (акт), “виконання” – “виконавчий” (директор). Як бачимо, акцентована активна позиція забезпечується використанням суфікса -ч-.

Ще одна ілюстрація наших висновків. Як було зазначено, “неприменимый” – це в перекладі з рос. мови “незастосовний” (закон, підхід, алгоритм тощо). Приміром, якщо ми хочемо висловити думку про те, що певний акт принципово не може бути застосованим, ми будемо говорити “незастосовний акт”, отже, відповідно і “незастосовний правозастосовчий акт” (рос. – “неприменимый правоприменительный акт”), адже даний акт з об’єктивних причин принципово не може бути введений в дію.

Що ж до складних термінів, утворених від цих понять (приміром, “правозастосовча електронна експертна система”), які є предметом дискусії у фаховому середовищі, то варто пам’ятати, що в різних галузях знань терміни можуть інтерпретуватися у різний спосіб. Якщо в теорії права поняття “правова система” має одне значення, то поняття “правова автоматизована інформаційна система” має зовсім інше значення. Отже, слід допустити, що те ж саме стосується і “правозастосовчої електронної експертної системи”, в якій поняття “правозастосовчий” має описовий характер, чітко вказуючи на предметну сферу використання даної системи. Заперечення, яке апелює до суб’єкта правозастосування (діяльність, акт, процес мають свого окремого суб’єкта – правозастосовника, тому електронна система не може бути “правозастосовчою”), також не є правильним, адже, приміром, кардіологічна практика також має свого суб’єкта (лікаря-

кардіолога), а існує та успішно використовується кардіологічна стаціонарна експертна система Artida та численні інші (нефрологічні, онкологічні, офтальмологічні тощо). Широко відомі в світі не лише медичні експертні системи, адже предметна сфера їх використання – це метеорологія, космічна та автомобільна промисловість, діагностика автоматики, фінансове планування, аудит та інші галузі діяльності.

Баулін О.В., професор кафедри кримінального процесу та криміналістики Національної академії прокуратури України, кандидат юридичних наук, доцент

ТЕРМІНОЛОГІЯ ПРАВОВОГО ІНСТИТУТУ ПІДСЛІДНОСТІ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ

Згідно з частиною 2 статті 12 Закону “Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України” (далі – Закону від 15.04.2014) підслідність злочинів, вчинених на тимчасово окупованій території, визначається Генеральною прокуратурою України.

У зв’язку з тим, що вказаним законом не встановлено хто конкретно у Генеральній прокуратурі України має визначати підслідності в даних кримінальних провадженнях, постало питання яка ж саме службова особа цієї прокуратури є уповноваженою це здійснювати, бо крім Генерального прокурора України, його заступників, помічників, в ній діє управління з питань захисту прав громадян та інтересів України на тимчасово окупованій території півострова Крим з відділом нагляду за додержанням законів у кримінальному провадженні, очолюють які відповідні керівники-прокурори.

Для правильного тлумачення зазначеного у ч. 2 ст. 12 Закону від 15.04.2014 термінологічного сполучення “Генеральною прокуратурою України” й належного застосування правил підслідності, необхідно визначити службових осіб, уповноважених представляти Генеральну прокуратуру України, та проаналізувати юридичну силу положень законодавства, що уповноважують прокурорів визначати підслідність.

Відсутність можливості уповноваженим органам АРК і м. Севастополь здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень, вчинених на території півострова Крим через її окупацію, і необхідність фактичного його проведення слідчими органу досудового розслідування, під юрисдикцією якого місце вчинення кримінального правопорушення не знаходиться, тобто всупереч положень ч. 1. ст. 218 КПК, обумовлює використання інших правил територіальної підслідності, закріплених у ст.218 КПК, шляхом застосування аналогії закону для безспірного визначення слідчого органу досудового розслідування, уповноваженого здійснювати таке розслідування. Безспірність у цьому забезпечує і ч. 5 ст. 218 КПК, керівник органу прокуратури вищого рівня, яким стосовно прокурора АРК, Севастополя, Києва, області є Генеральний прокурор України (п. 9 ст. 3 КПК).

Відповідно до ч. 5 ст. 36 КПК, Генеральний прокурор України, його заступники, прокурори АРК, областей, Києва та Севастополя і прирівняні до них прокурори своєю вмотивованою постановою мають право доручити здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, у т. ч. слідчому підрозділу вищого рівня в межах одного органу, у разі неефективного досудового розслідування. При цьому, дані положення в частині повноважень щодо визначення місця досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених на тимчасово окупованій території Криму, діють обмежено, бо за ч. 2 ст. 12 Закону від 15.04.2014 їх підслідність визначається лише Генеральною прокуратурою України. Це означає що з дня набрання юридичної сили цим законом прокурори АРК, областей, Києва, Севастополя і прирівняні до них прокурори взагалі втратили право визначати слідчого органу досудового розслідування для розслідування злочинів, вчинених на тимчасово окупованій території.

До того, за ст. 14 Закону “Про прокуратуру” Генеральну прокуратуру України очолює Генеральний прокурор України, який є керівником цього органу прокуратури (п. 9 ст. 3 КПК) і здійснює керівництво ним та підпорядкованими органами прокуратури (п.1.2. Регламенту Генеральної прокуратури України, затв. наказом Генерального прокурора України від

12.04.2012 р. № 35). Зазначені положення вказують, що Генеральну прокуратуру України представляє лише Генеральний прокурор України.

У подальшому для уникнення неоднозначного тлумачення службової особи, наділеною процесуальними повноваженнями приймати рішення про визначення підслідності у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на окремих територіях України, замість словосполучення “Генеральною прокуратурою України”, використаного у ч. 2 ст. 12 Закону від 15.04.2014 у тексті ч. 1 ст. 2 Закону “Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв’язку з проведенням антитерористичної операції”, яка регулює схожі питання, законодавцем більш вдало використано “Генеральним прокурором України”.

Отже, службовою особою Генеральної прокуратури України, наділеною процесуальними повноваженнями приймати рішення у вигляді постанов про визначення підслідності у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованій території півострова Крим, є тільки Генеральний прокурор України.

Гуца Г.В., завідувач кафедри іноземних мов Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі, кандидат педагогічних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ЯКІСНОГО ЮРИДИЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Сьогодні з огляду на вимоги, які ставляться до професійної компетентності фахівців у галузі юриспруденції, зростає роль методичних і соціальних знань, вмінь та навичок у сфері спілкування, здатності сприймати та інтерпретувати інформацію. Зокрема, компетентність щодо юридичного перекладу передбачає наявність у працівників цієї ланки відповідних фонових, тематичних і контекстуальних знань, цілісного розуміння мовного матеріалу, уміння правильно сприймати та тлумачити чужі думки.

Оскільки право пов'язане з соціально-політичними та культурними особливостями країни, юридичний переклад є досить нелегким завданням, що потребує від майбутніх фахівців-юристів розуміння конкретних міжмовних відповідностей й розбіжностей в порівнюваних юридичних підмовах та необхідності їх лексичної узгодженості у площині відмінностей правових систем відповідних країн, а також постійне удосконалення їх професійного мовлення.

Якість перекладу визначається його адекватністю або повноцінністю. Для адекватного передавання юридичної інформації використовується мова права, яка має бути особливо точною, однозначно зрозумілою та достовірною. Повноцінність перекладу означає вичерпну точність у передачі змісту оригіналу та повноцінну функціонально-стилістичну відповідність йому.

Проте трапляється, що всі ці ознаки виключають одна одну. Значення характеристик зрозумілості, точності й стилю перекладу різняться залежно від типу юридичного тексту, його функції та адресата. Так, під час перекладу юридичних дискусій, призначених для того, щоб ознайомити з певними правовими питаннями широке коло читачів, зрозумілість та стиль можуть виявитися більш важливими, ніж точність передавання інформації. Але в перекладі тексту вироку, який повинен бути виконаний в іншій країні, точність є найважливішою вимогою.

Отже якість юридичного перекладу певним чином впливає на ефективність правозастосування, ступінь регламентації конкретних стосунків.

Загалом, мова права – це мова, якою говорить держава. Усвідомлення цього є вкрай важливим для перекладача, якому кожен раз доводиться, по-перше, визначати, у якому саме значенні вжито слово або словосполучення, і, по-друге, не помилитись у правильності вибору мовного засобу під час складання тексту перекладу.

Правильний вибір слова або словосполучення перш за все залежить від його смислової та стилістичної адекватності оригіналу. Наочню це можна продемонструвати на прикладі еквівалентних відповідників. Еквівалентними вважають такі відповідники між словами двох мов, які є постійними, рівнозначними і, зазвичай, такими, що не залежать від контексту: *arson* – це завжди підпал, *burglary* – завжди нічна крадіжка зі зломом тощо. До них слід віднести також інші слова і

словосполучення термінологічного характеру зі сфери права: *court* – суд; *prison* – в'язниця; *court of appeal* – апеляційний суд; *copyright* – авторське право тощо, а також латинські вислови, які вільно вживаються у багатьох мовах: *de facto* – де-факто; *persona non grata* – персона нон грата, небажана особа тощо.

Різні види перекладацької діяльності мають неоднаковий вплив на процес перекладу і, відповідно, оригінал відтворюється з більшою або меншою повнотою. Оскільки не завжди можливо досягти ідеального перекладу, то перекладачеві доводиться йти на різного роду компроміси.

Ступінь реального наближення двомовної комунікації з перекладом до комунікації одномовної залежить від майстерності перекладача, але також і від ряду об'єктивних обставин: властивостей тексту, і способу виконання перекладу.

Отже спостереження за співвідношенням спільного та відмінного у системах досліджуваних термінів у сфері права засвідчують як семантичну симетрію і часткову невідповідність, так і повну безеквівалентність. Зафіксовані явища віддзеркалюють своєрідність екстралінгвальних процесів, які охоплюють правові засади обох суспільств (різні правові системи) та відмінності стереотипів сприйняття дійсності, що виступають підґрунтям відбиття лінгвоментальності.

Гороховська Т.В., професор кафедри гуманітарних та соціально-економічних дисциплін
навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат педагогічних наук, доцент

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРАВНИЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В НАУКОВИХ І НАВЧАЛЬНИХ ТЕКСТАХ

У процесі ознайомлення з нормативними актами в юридичній сфері привертає увагу непослідовне вживання термінологічних одиниць, порушення мовної цілісності текстів, калькування конструкцій із російської мови, невдала синонімія, відсутність адекватних юридичних понять, низький рівень

мовленнєвої культури, велика кількість русизмів, діалектизмів тощо.

Ураховуючи, що професія юриста багатогранна й охоплює такі важливі сфери, як законодавство і законотворення, державне управління, юстиція, нотаріат, правничі науки, правова інформація та ін., і що мова права – це складна, багаторівнева підсистема літературної мови зі своїми функціонально-стильовими різновидами та жанрами, з багатим запасом специфічних мовних засобів, цілком зрозуміло, що лінгвістична підготовка юриста сьогодні – це досить складний за своїм предметом і змістом, систематично-послідовний, творчий навчальний процес, який потребує концентрації зусиль і науковця, і студента.

Основою для формування професійного мовлення майбутніх юристів є фахова лексика, зокрема юридична термінологія, оволодіння якою поглиблює не лише знання з мови, а й якість підготовки фахівців.

Функціонуванню правничої термінології в наукових, навчальних текстах і в законодавчих актах присвячені праці Н.В. Артикуци, М.Б. Вербенець, Т.А. Космеди, С.А. Толстої.

У науковій літературі, яка віддзеркалює процес формування правового знання, юридичний термін може мати кілька наукових дефініцій, які презентують різні наукові підходи та школи, різні аспекти вивчення того самого правового поняття. Юридичний термін є одиницею термінологічної системи права, через яку входить до загального термінологічного фонду національної мови.

Функціональне термінознавство – напрям у термінознавстві, який вивчає функціонування термінів у текстах різних стилів, їх комунікативне спрямування, стилістичну диференціацію та особливості перекладу.

На думку Т.А. Комеди, мову правових норм характеризує система юридичних термінів, які позначають певні професійні поняття, необхідні для правильного та чіткого вираження законодавчої волі. У нормативних судженнях про можливу та необхідну поведінку суб'єктів використовують терміни з юриспруденції, інших гуманітарних наук – залежно від предмета регулювання кожна галузь законодавства має свою термінологію.

С.А. Толста зазначає, що в період удосконалення законодавства актуальним є питання введення законодавчих дефініцій у тексти нормативно-правових актів, що полегшує

сприйняття та розуміння текстів цих актів. Чітких дефініцій потребують спеціальні юридичні поняття, які розроблено законодавцем і які саме через законодавство входять до словникового фонду. Важливою вимогою вживання правничої термінології є єдність її використання. Єдність термінології, вважає науковець, полягає в тому, що для позначення у нормативно-правовому акті певного поняття послідовно вживається той самий термін, а для позначення різних понять, значення яких не збігається, використовуються різні терміни. Труднощі семантичної інтерпретації юридичного тексту виникають у зв'язку із розрізненням юридичного тлумачення слів і їх звичайного значення.

Отже, функціонально-стильовий напрям в українському термінознавстві представлений концепціями стильової (вивчення проблеми функціонування терміна в науковому стилі, в науковому чи фаховому тексті) та стилістичної диференціації терміна.

Рожнова В.В., професор кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ: ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНА

Важливою умовою належної, ефективної правозастосовної практики є однакове розуміння та застосування кримінальної процесуальної форми, що, у свою чергу, серед інших факторів, забезпечується якістю кримінального процесуального закону, досконалістю його законодавчої техніки.

Визначальну роль та основне смислове навантаження в праві несуть поняття та терміни. Вони фактично виступають найвищим ступенем логічного узагальнення предметів і явищ. Поняття з ряду ознак певного явища обирають найбільш суттєві, за якими можна судити про все явище, однак наявність цих ознак визнається достатньою для правильного розуміння явища. Саме тому поняття та терміни є найбільш важливими складовими нормативно-правового акта. Для їх формування необхідно

використовувати, насамперед, адекватні слова. Проте, слід враховувати системні зв'язки як всередині самого поняття, так і між декількома поняттями, термінами, а також приймати до уваги загальноприйняті лексико-семантичні норми функціонування різних значень поняття, терміна.

Кримінальне процесуальне право поруч із загальноповживаними словами використовує слова точного значення – терміни, принципова відмінність яких від слів загального значення полягає в тому, що вони позначають свідомо створений елемент соціального знання. Відображення в терміні спеціального знання вимагає особливо ретельного підходу до його визначення. Таке завдання, як правило, ускладнюється в умовах реформування законодавства, зміни окремих основоположних ідей правового регулювання. Ці обставини обумовлюють необхідність уточнення лексичного складу відповідного законодавства.

У чинному КПК України законодавець використав різні прийоми визначення правових понять і термінів. У ч. 1 ст. 3 КПК України сформульовано визначення 26 основних, на думку законодавця, термінів кодексу, а ч. 2 цієї ж статті містить положення щодо визначення інших термінів, які вживаються в кодексі, спеціальними нормами цього кодексу та іншими законами України.

Пункт 10 ч. 1 ст. 3 КПК України містить визначення такого основоположного, системного для кримінальної процесуальної діяльності терміну, як кримінальне провадження. Його використання обумовлюється необхідністю відображення системи кримінального процесу не тільки як сукупності взаємопов'язаних стадій, а й відповідно до сучасних філософських уявлень про системність. Останні визначають рух і розвиток – лише як одну із властивостей системи. Її невід'ємною приналежністю також є функції, в яких знаходить своє відображення поведінка, діяльність учасників кримінального провадження, спрямована на досягнення певних цілей, вирішення конкретних завдань. Тому для повної та точної характеристики системи кримінального процесу на рівні процесуальної діяльності поруч з таким поняттям як стадія, виділяють таке поняття як кримінальне провадження.

Перш за все, кримінальне провадження є змістовою характеристикою процесуальної діяльності, представляючи собою сукупність усіх процесуальних дій, спрямованих на досягнення конкретного результату. Водночас, кримінальне провадження може бути охарактеризоване як процесуальна форма діяльності на окремому етапі кримінальної процесуальної діяльності, що визначається його функціональним призначенням і завданнями, що підлягають вирішенню. Відповідно кримінальне провадження виступає структурним елементом кримінальної процесуальної форми, за умови, що остання розглядається як передбачений законом єдиний порядок здійснення кримінальної процесуальної діяльності.

Аналіз визначення терміна “кримінальне провадження”, закріпленого в п. 10 ч. 1 ст. 3 КПК України дає підстави для висновку про те, що термін “кримінальне провадження” за обсягом визначення у цій нормі є більш вузьким, ніж це впливає з фактичного змісту самого кодексу, який і регулює порядок цього провадження. Адже крім досудового розслідування (у визначенні п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України) та судового провадження (у визначенні п. 24 ч. 1 ст. 3 КПК України) до змісту кримінального провадження входять також відновлення матеріалів кримінального провадження (розділ VII); виконання судових рішень (розділ VIII) тощо.

Онуфрієнко Г.С., доцент кафедри загальної мовної підготовки Запорізького національного технічного університету, доктор філософських наук, доцент

ПАРАДИГМАТИЧНА ПАНОРАМА СУЧАСНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Різні термінологічні простори, відбиваючи концептосфери відповідних галузей, постійно, проте різними темпами й траєкторіями, еволюціонують, взаємодіють і навіть утворюють суміжні зони, котрі набувають статусу гібридних. Ці різні за масштабами і сутністю процеси асоціативного групування термінів складають парадигматичну панораму термінології,

аналітичний опис якої лінгвістичними категоріями є актуальним, теоретично цінним та практично значущим як для загального термінознавства, так і для прикладного мовознавства, спеціальної номінації та спеціальної мовної комунікації. Мета цього дослідження – простежити й лінгвістично описати види парадигматичних відношень у різних стратах юридичної термінології з урахуванням її динаміки.

У наукових працях із теорії номінації українських (Ф. Бацевич, М. Кочерган, В. Манакін та ін.) і російських лінгвістів (О. Кубрякова, В. Лейчик, Д. Лотте та ін.) доведено, що знаки природних мов співвідносяться з поняттями у двох векторах: у парадигматиці (вертикальна вісь, асоціативні відношення) – як номінативні знаки та синтагматиці (горизонтальна вісь, лінійні відношення) – у складі предикативних знаків. Ілюстрацією парадигматичних відношень у термінології виступають різні класи термінологічних одиниць: один і той же термін може входити на засадах різноманітних асоціативних зв'язків (наприклад, загальне – часткове, подібне – протилежне тощо) у різні лексико-семантичні парадигми, зокрема, гіперо-гіпонімічні, синонімічні, антонімічні, омонімічні, паронімічні.

Гіперо-гіпонімічні відношення є провідними в системі парадигматики як у відносно специфічній, так і в абсолютно специфічній групах юридичної термінології з урахуванням їх ролі у спеціальній комунікації. Саме родо-видові відношення тематично структурують та ієрархізують галузеву термінологію. Наприклад, термін *право* як базовий гіперонім, доповнений додатковими значеннєвими ознаками, утворює парадигму ієрархії на засадах логіко-семантичного підпорядкування: *право* → *банківське (вексельне, виборче, договірне, доказове, загальне, заставне, звичаєве, консульське, міжнародне, цивільне) право* (перший ступінь ієрархії); *міжнародне право* → *адміністративне (економічне, космічне, кримінальне, публічне, торгове, фінансове) міжнародне право* (другий ступінь ієрархії).

Полісемія в термінології – особливий вид парадигматичних відношень на основі семантичних асоціацій. Наприклад, у кримінальному, авторському, цивільному праві та в економічній сфері іменниковий термін *виконавець* функціонує з різним поняттєвим змістом, що фактично підтверджується: один і той же

концепт у суміжних сферах звузив своє значення в умовах спеціалізованої галузі. Порівняємо: *виконавець* – це “співучасник злочину” у кримінальному праві; “особа, котра виконує певним чином твір літератури або мистецтва” в авторському праві; “юридична чи фізична особа, яка виконує роботи чи надає послуги споживачам” у цивільному праві; в економічній сфері – це “підприємство, організація, установа чи громадянин-підприємець, які виконують роботи чи надають послуги”. Порівняльний аналіз дефініцій переконує, що тільки у цивільному праві та економічній сфері майже не відбувається галузева спеціалізація, а навпаки – спостерігається реалізація одного і того ж термінологічного значення.

Українські терміни-неологізми на дефінітивному рівні у різних галузях права досліджують і юристи (зокрема, А. Красницька, О. Онуфрієнко, В. Радецька, С. Чернявський, І. Усенко та ін.), і лінгвісти (наприклад, Г. Онуфрієнко, О. Сербенська, Л. Туровська та ін.). Поміж термінологічних неологізмів найбільшу групу складають ті, що є похідними на питомому ґрунті від лексичних запозичень із мертвих та живих європейських мов (наприклад, *апелювач, кіберзлочин, мажоритарник*), і найменша – похідні від питомих основ за допомогою формантів із міжнародного фонду (наприклад, *античинник, підписант, гіперзростання*). Група лексичних запозичень – це термінологічні неологізми (наприклад: у міжнародному економічному праві – *франчайза (франшиза)*, у цивільному праві – *лізинг, секвестр* тощо). Активно з’являються нові гетерогенні терміни. Серед них, зокрема, в кримінальному праві – *кримінальне провадження, судовий розпорядник; дистанційне судове розслідування, єдиний реєстр досудових розслідувань*; у цивільному праві – *заповіт подружжя; страховий сертифікат*; у фінансовому праві – *афілійована особа, асоційована компанія, пов’язана особа, розміщення відходів*. З’явилися навіть нові спеціальні галузі права, наприклад, корпоративне, інформаційне, міжнародне космічне право. Актуалізувалися й окремі поняття та відповідно терміни (*суд присяжних, гуманітарна інтервенція*). Інформаційна ера розвитку глобальної економіки поповнилася такими запозиченими з англійської мови неологізмами: *вузли метрополій, інформаційний капіталізм, інформаціонізм*,

мережеве суспільство, міжмозкова творча комунікація, ноосферо-космічна цивілізація. Їх новизна є очевидною для носіїв української мови.

Отже, здійснене в парадигматичній площині лінгвістичне дослідження сучасної юридичної термінологіки, засвідчуючи системність її організації (та міру/ступінь цієї системності) в лексико-семантичних асоціаціях, дозволило виявити в групі абсолютно специфічної (вузькоспеціальної) лексики такі провідні (основні) напрями семантичної організації номінативних знаків, як гіперо-гіпонімія, антонімія, абсолютна синонімія. У групі відносно специфічної лексики більш поширені полісемія, неповна синонімія, омонімія, паронімія. Серед неологізмів в юридичній сфері домінують утворені в синтаксичний спосіб. Неологізми поповнили галузеві терміни на позначення осіб як суб'єктів, процесуальних документів, процесуальних ознак тощо.

Супрун Д.М., доцент кафедри
іноземних мов Національної
академії внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук,
доцент

СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Ознайомлення зі структурно-семантичним значенням лексичних одиниць, їх пояснення, формування більш чіткого розуміння юридичної термінології сучасної української мови сприяє уникненню семантичних помилок, розширенню експресивності мови. У процесі структурування фрагментів мовних систем розкриваються зв'язки між юридичними термінами, їх закономірності.

Юридична лексика маніфестує поняття та явища соціально-політичної сфери і як жодна інша частина словникового складу мови найтісніше пов'язана зі змінами, що відбуваються в суспільному житті народу. Терміносистеми перебудовуються разом зі зміною певної суспільно-історичної формації, і оскільки юридична термінологічна система – одна з найбільш рухомих частин лексичного складу мови, то увага до вивчення саме

юридичних термінів зумовлена якісними змінами у житті суспільства. Концептуалізація правового знання визначається юридичною термінологією, яка становить важливу частину літературного словника будь-якої сучасної мови, і є системою мовних одиниць (слів, словосполучень) – складників загальномовного механізму, об'єднаних належністю до юридичної науки, що використовуються для номінації правових явищ і понять.

Аналіз поглядів мовознавців на проблему дослідження терміна як реєстрової словникової одиниці дозволяє зробити висновок, що термін – це відносно експресивно нейтральний мовний знак (слово чи словосполучення), що виконує у мовній системі особливі функції відбиття спеціального семантичного змісту, формування поняття професійної сфери і відображення його у мові. Семантична структура терміна що визначається значенням і змістом. Значення – явище об'єктивне і універсальне. Зміст – індивідуальне значення, яке слово, термін набуває у кожній конкретній ситуації здійснення мовленнєвої діяльності.

Семантичне поле юридичних термінів утворюється на основі спільності змісту логічно й семантично організованою системою мовних одиниць та їх парадигматичних зв'язків, що відображають у сучасній українській мові функціонування системи реалій і понять науки юриспруденції. Польова модель підтверджує розуміння мови як системи підсистем, між якими відбувається взаємодія та взаємопроникнення. Виділення ядерних та периферійних термінів дозволяє простежити взаємозалежність та співвіднесеність термінів у складі однієї семантичної групи та їх місце у семантичному полі юридичних термінів.

Мовна картина світу віддзеркалює особливості світосприйняття народу, розкриває його національно-специфічні риси і становить сукупність уявлень людини про реальний світ, що закріплені у лексико-семантичній системі мови. Вивчення семантичних особливостей термінів з урахуванням когнітивного підходу встановлення спільних та відмінних ознак, дослідження симетричності чи асиметричності репрезентації понять права розкриває характер концептуалізації відображеного в мові правового досвіду через аналіз семантичної структури термінологічних одиниць.

Юлдашева С.А., доцент кафедри юридичного документознавства Національної академії внутрішніх справ, кандидат філологічних наук, доцент

АБРЕВІАЦІЯ У ПРАВНИЧІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У правничій термінології української мови можна також відзначити активізацію такого способу словотвору, як аббревіація. У випадках цього типу деривації з'єднані компоненти є найчастіше асемантичними частинами слова або окремими звуками. Як нормативні акти, так і сучасна юридична фахова література насичені ініціальними аббревіатурами, які можна поділити на: 1) ініціально-літерні, наприклад, НБУ (*Національний банк України*), МЗС (*Міністерство закордонних справ*), РНБУ (*Рада Національної безпеки і оборони*), ПП (*приватне підприємство*), ПДВ (*податок на додану вартість*), СБУ (*Служба безпеки України*), КК (*Кримінальний кодекс*); 2) ініціально-звукові: КРУ (*контрольно-ревізійне управління*), УНІАН (*Українське національне інформаційне агентство новин*), НАНУ (*Національна Академія Наук України*) та ін.

Широко використовуються законодавцями усічено-словесні утворення, в яких поєднана частина слова з повноцінним словом, наприклад: *сільгоспідприємство*, *Київміськрада*, *Держстандарт*, *держструктура* тощо. Однак, якщо перший з названих способів аббревіації в українській субмові права зустрічається часто, то лінгвістичне конструювання термінів за другим зразком не є для української мови такою ж мірою поширеним явищем, про що свідчать юридичні словники і спеціальні наукові тексти.

Абревіація як спосіб термінотворення поширений здебільшого при творенні власних назв і зумовлюється тенденцією до економії в мовленні, що визначає рух мови до синтетизму як продуктивного напрямку розвитку сучасних мов.

Усі названі способи словотвору є питомим ресурсом творення національних термінологічних одиниць, який активно використовується в сучасному українському термінотворенні. Розуміння цих процесів дозволяє вирішити чимало

термінологічних питань: обґрунтувати місце кожного способу словотвору в терміносистемах різних галузей, встановити співвідношення між оригінальними новотворами та словотвірними кальками, вирішити питання словотвірної синонімії, місця різних словотвірних типів у називанні однопорядкових наукових понять, зрозуміти причини дериватологічного розрізнення відтінків дій, їхніх наслідків тощо. І навіть більше, гармонізувати окремі підходи до термінологічного словотвору, які можуть по-різному вирішувати мовознавці та фахівці окремих наук.

Показовим із цього погляду є наукові різночитання щодо місця активних дієприкметників теперішнього часу в українському фаховому мовленні. Якщо лінгвісти намагаються виявити доцільність ужитку цього типу слів, прагнуть з'ясувати різні варіанти й інтралінгвальні характеристики української мови в називанні ознаки за дією, що її виконує, то представники наук про природу і фахівці технічних наук найчастіше пропонують вирішити проблему досить типовим для українського словотвору XX століття способом: дієприкметники на *-учий (-ючий)*, *-ачий (-ячий)* вони замінюють прикметниками на *-ний (-льний)*. Однак при цьому ігнорують критерій точності: похідні на *-ний (-льний)* містять значеннєвий відтінок мети “призначений для”, чого не виражають активні дієприкметники. Наприклад, *розвиваючий – розливальний, констатуєчий – констатувальний, фільтруючий – фільтрувальний* тощо.

У зв'язку із вищезазначеним актуальним стає питання “похідного терміна та тексту”. Адже методика трансформаційного аналізу, що її можна застосувати до оцінки можливостей похідного терміна, має органічно вплітатися у тканину наукового тексту і є одним із регулятивних засобів у виборі слів для висловлення наукової думки.

Отже, юридична теорія та практика як жодна інша потребують системної єдності, однозначності у вживанні термінів, використання структурованих терміноодиниць для позначення понять, ліквідації довільного термінотворення, що призводить до частого використання в нормативних актах синонімів, які руйнують термінопоняттєві відношення.

Красницька А.В., кандидат юридичних наук, доцент, старший викладач кафедри юридичного документознавства Національної академії внутрішніх справ

СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Будь-який законодавчий текст як композиційна логічна єдність отримує своє зовнішнє відображення у синтаксисі законодавця. Саме на синтаксичному рівні мова нормативно-правового акта виконує свою комунікативну функцію та набуває остаточної точності, чіткості й зрозумілості.

У текстах правових актів основною синтаксичною одиницею є речення, яке повідомляє про події реальної дійсності, які пов'язані з певними діями чи станами, суб'єктами цих дій чи станів та певними ознаками, обставинами вчинення дій. Речення утворюється зі слів, термінів, юридичних кліше, стійких зворотів та підпорядковане внутрішнім закономірностям організації тексту правового акта. Конструктивним компонентом речення як складної синтаксичної будови виступає семантико-синтаксична одиниця, яка характеризується певним набором синтаксичних функцій.

Синтаксис мови права в значній мірі обумовлюється логікою законодавчого мислення. Прагнення законодавця викласти в узагальненій і безособовій формі, підкреслити вольовий характер життєвих процесів, встановити різноманітні причинно-наслідкові зв'язки між учасниками правовідносин, необхідність подати всі обставини справи чи кримінального провадження у взаємозв'язку зумовлює широке використання розгорнутих синтаксичних конструкцій. Об'єктивна необхідність викласти певні факти, дати їм правову оцінку разом із правовими висновками, логічно послідовно висловити систему юридичних понять з точними, чіткими й зрозумілими, але різноманітними логічними зв'язками між ними приводить до того, що синтаксис у тексті закону тяжіє до переважання складнопідрядних речень (відображають послідовність ієрархічно пов'язаних фактів) над складносурядними, складних (передають всі відтінки думка нормотворця) – над простими, повних – над неповними. У текстах

правових актів необхідно врахувати й перерахувати обставини, умови, причини й наслідки різних дій, фактів, викласти мету створення припису, дати узагальнене формулювання, врахувати окремі конкретні випадки. Тому поряд з мінімальними за будовою реченнями з п'яти-восьми слів використовуються і довгі речення, які містять до 50-170 слів, інколи й більше, з великою кількістю однорідних членів, з посиланнями на інші нормативно-правові акти.

У законодавчих актах правові положення та основні думки розташовані у головних реченнях. При цьому дотриманий такий порядок: спочатку описані умови, за яких починає діяти норма права, далі – ознаки діяння, що відбулося за певних умов, потім – можливі заходи державного впливу у випадку невиконання вимог цієї норми.

Необхідно зауважити, що для мови Кримінального процесуального кодексу України характерним є: складні вставні конструкції; широке вживання простих речень, які мають елементарну синтаксичну організацію; перевантаження простих речень однорідними членами; повні речення з прямим порядком слів; довгі переліки; велика кількість складнопідрядних речень.

У зв'язку з тим, що в кодексі необхідно повно й однозначно висловити кожне положення, уникаючи двозначних тлумачень, у ньому вжито велику кількість однорідних членів речення, які виконують функцію уточнення. Для полегшення сприйняття їх формулюють за допомогою цифр – 1), 2), 3), 4) або літер а), б), в), г) (напр.: *Заходами забезпечення кримінального провадження є: 1) виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід; 2) накладення грошового стягнення; 3) тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом; 4) відсторонення від посади; 5) тимчасовий доступ до речей і документів; 6) тимчасове вилучення майна; 7) арешт майна; 8) затримання особи; 9) запобіжні заходи* (ч. 2 ст. 131 КПК України).

Найуживанішими у законодавчому тексті є складнопідрядні речення зі значенням причини, мети, означальні, об'єктні зі сполучниками підрядності (*на підставі чого, що, щоб, якщо, який, за умови, внаслідок того що, де, як*). У тексті КПК України підрядні речення умови зі сполучником *якщо* вживаються для зіставлення частин речення, що підходить до мовного вираження гіпотези норми, наприклад: *“Прокурор, слідчий не має права брати*

участь у кримінальному провадженні: **якщо** він є заявником, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, членом сім'ї або близьким родичем сторони, заявника, потерпілого, цивільного позивача або цивільного відповідача; **якщо** він брав участь у цьому ж провадженні як слідчий суддя, суддя, захисник або представник, свідок, експерт, спеціаліст, перекладач; **якщо** він особисто, його близькі родичі чи члени його сім'ї заінтересовані в результатах кримінального провадження або існують інші обставини, які викликають обґрунтовані сумніви в його неупередженості (ч. 1 ст. 77 КПК України).

У багатьох випадках нормотворець використовує індикативні речення, які фіксують інформацію, що зобов'язує та надає право здійснювати певні дії, суб'єктивні права (напр., *“Експерт має право: знайомитися з матеріалами кримінального провадження..., заявляти клопотання..., бути присутнім..., ставити запитання..., заявляти клопотання...”* (ч. 3 ст. 69 КПК України); *“Спеціаліст зобов'язаний: ... прибути..., виконувати вказівки..., не розголошувати відомості..., заявити самовідвід...”* (ч. 5 ст. 71 КПК України); *“Слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд залучають захисника”* (ч. 1 ст. 53 КПК України); *“Судовий розпорядник: забезпечує..., оголошує..., стежить за дотриманням..., приймає..., виконує...”* (ч. 2 ст. 74 КПК України); *“Суд здійснює судовий виклик учасників кримінального провадження”* (ч. 2 ст. 134 КПК України).

У мові КПК України активно вживаються речення, у яких рема, виражена відокремленим зворотом, займає властиву їй позицію в кінці речення, наприклад: *“Кримінальне провадження в суді першої інстанції здійснюється професійним суддею одноособово, **крім випадків**, передбачених частинами другою та дев'ятою цієї статті”* (ч. 1 ст. 31 КПК України). Як бачимо, в темі підмет передує присудковій, а рема виражена відокремленим зворотом.

Правовий припис зі словами, що містять наявність винятків (за винятком, у разі, у разі необхідності, **крім випадків**, за умови) вживається для вказування на обставини, для виділення когось із групи людей, чогось із низки однотипних предметів, понять, наприклад: *“Експерт зобов'язаний: особисто провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий*

висновок на поставлені йому запитання, а в разі необхідності – роз'яснити його” (ч. 5 ст. 69 КПК України).

Завершуючи огляд синтаксичних особливостей КПК України, зазначимо, що текстуальне оформлення правових норм є високою інтелектуальною діяльністю. Мовне оформлення законодавчого акта від першого слова до остаточної редакції являє собою “творчу лабораторію, складну законодавчу кухню” (О.О. Ушаков). У зв'язку з цим укладачам законодавчих актів необхідні спеціальні знання, вільне володіння мовними ресурсами права, досконале знання правил-вимог юридичної техніки, уважне ставлення до кожного слова, велике вміння та професійно розвинуте чуття мови.

Мельник О.В., доцент кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАКОНОТВОРЧОСТІ В УКРАЇНІ В ГАЛУЗІ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Проведена в Україні правова реформа висвітлила цілий ряд проблем, без розв'язання яких створення ефективної правової системи є неможливим. Одним із головних завдань такого вдосконалення нормотворчої діяльності органів державної влади в Україні у галузі кримінального судочинства є уніфікація нормопроектувальної або законодавчої техніки.

В Україні на законодавчому рівні, на жаль, поки що немає закону, в якому б закріплювалися не тільки правила законодавчої техніки, а й вимоги, які б ставилися перед законотворцем, тобто дотримання основних принципів правотворчості у галузі кримінального судочинства, такими принципами можуть бути, наприклад:

- принцип законності, який би забезпечував верховенство Конституції України в законотворчій діяльності;
- принцип демократизму – який би забезпечував вільну, активну і рівноправну участь громадян, висококваліфікованих

спеціалістів держави в проектуванні, обговоренні проектів правових актів, урахування їх думок, пропозицій;

- принцип захисту прав і обов'язків законних інтересів – який би проголошував найбільшою цінністю суспільства і держави людину, її права, гарантії їх реалізації. У процесі законотворчості повинні гарантуватись конституційні права громадян;

- принцип науковості – використання в законотворчій діяльності результатів наукових досліджень, наукові напрацювання необхідності врегулювання правом відповідних сфер суспільного життя. До того ж, участь наукових працівників має бути правилом, а не винятком.

“Забезпечити наукову обґрунтованість законопроекту, зазначає професор А.С. Піголкін, – означає створити умови для творіння юридично грамотного, коректного з погляду сучасних вимог законодавчої техніки проекту закону, який був би до того ж “життєздатним”, тобто відповідав би суспільним потребам правового регулювання цієї сфери суспільних відносин”.

Приймаючи законодавчий акт, особливу увагу, на наш погляд, слід приділяти додержанню методології прийняття закону: потребі і соціальному інтересу в такому законі; цілям, які досягатимуться за допомогою закону; достатності засобів якими запроваджується закон; визначенню конкретних адресатів закону; системі контролю за його виконанням.

Варто окреслити й наболілі проблеми законотворчого процесу: необхідність створення термінологічного словника законодавства, системи юридичної адаптації законодавства, впровадження практики відслідковування нових нормативних актів і оперативного внесення поправок.

Отже, одним із шляхів удосконалення законотворчості є професійна підготовка законотворців.

Отже, реалізація правових норм та принципів моралі в житті суспільства вимагає високопрофесійних якостей від суб'єктів законотворчої діяльності, а також наукового підходу щодо здійснення об'єктивного аналізу стану у державі, культурного рівня суспільства і перш за все, ефективності впливу на них з боку законотворчої діяльності. Рівень і культура законотворчості, а

відповідно і якість правових норм є показником цивілізованості і демократії суспільства.

Богущий В.М., доцент кафедри
іноземних мов Національної
академії внутрішніх справ,
кандидат філологічних наук,
доцент

МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТІВ

Для будь-якої людини право з великою кількістю законів залишається майже неприступним предметом. Ця наука дійсно складна, тому що важко включити в неї жанрову різноманітність численних текстів. Право приховує за кожним словом, використаним юристом, значення, текст, юриспруденцію. Вибору терміна у техніці права надається першочергового значення.

Юрист не має права використовувати різні терміни для однієї ситуації, ці помилки можуть спричинити негативні наслідки.

Кожна спеціалізація має в своєму розпорядженні власну лексику з притаманними їй тонкощами.

До засадничих принципів техніки складання юридичних текстів належать:

а) загальні принципи регулювання (управління) стосовно правотворчості: адекватність правової дії та її відповідність державній політиці в певній сфері громадських стосунків; повнота й конкретність регулювання;

б) принципи точності й визначеності юридичної форми встановлюваних правовідносин: адекватність вираження мовними засобами суті (концепції) правового рішення, забезпечення точного розуміння (інтерпретації) положень правового акта усіма суб'єктами правовідносин;

в) правильність оформлення акта як офіційного юридичного документа.

Для реалізації принципів розроблення правових актів у правотворчості використовуються різноманітні елементи юридичної техніки, а саме:

а) застосування певних режимів (методів) юридичного регулювання, видів норм і логічної структури норм. Особливі юридичні режими (наприклад, загальнодопустимий, дозвольний), характерні для публічного й приватного права, окремих галузей права й орієнтовані на ті або інші способи правового регулювання – дозволи, зобов'язання, заборони;

б) використання різних способів викладу приписів, що класифікуються за мірою узагальненості нормативного матеріалу, за повнотою використання елементів (гіпотези, диспозиції, санкції) юридичної норми, за “спеціалізацією” (дефінітивною, оцінною, диспозитивною тощо) тієї або тієї статті, за використанням внутрішніх і зовнішніх посилань; у наслідуванні законів і правил формальної логіки. Основні закони логіки (тотожності, несуперечності) використовуються в правотворчості для побудови як правових актів у цілому, так і їх окремих частин і положень;

в) дотримання таких вимог до термінології правових актів, як єдність, смислова однозначність, стилістична нейтральність, системність термінології, поширеність і загальновизнаність, стабільність, доступність, коректність;

г) використання юридичної мови, зокрема офіційно-ділового стилю. Тексти правових актів повинні відповідати загальним нормам сучасної мови. Функціонально-стилістичні особливості мови права передбачають офіційний характер, документальність, максимальну точність, експресивну нейтральність, безособовий характер, ясність і простоту мовного вираження; економічність використання мовних засобів;

г) застосування юридичних конструкцій, стійких схем і моделей, що встановлюють співвідношення прав, обов'язків і відповідальності суб'єктів правовідносин;

д) дотримання певних правил використання реквізитів і оформлення правового акта в цілому, а також його структурних частин, використання таких додаткових структурно-смислових елементів, як примітки, таблиці тощо. Так, на початку правових актів прийнято розміщати загальні положення, які можуть визначати цілі, завдання, основні принципи регулювання, терміни, які вживаються. Завершальні статті нормативних правових актів містять положення про терміни й порядок набрання чинності актом, про скасування, зміни й доповнення чинних актів у зв'язку з прийняттям цього нормативного правового акта. Порушення

принципів і правил юридичної техніки кваліфікуються як законотворчі помилки.

Семененко Л.Л., доцент кафедри загального і порівняльного мовознавства та новогрецької мови Київського національного лінгвістичного університету, кандидат філологічних наук

ЮРИДИЧНИЙ ТЕРМІН ЯК ЛІНГВОСЕМІОТИЧНИЙ РЕПРЕЗЕНТАНТ ПРАВОВОЇ ДІЙСНОСТІ

Нині значну увагу в мовознавчих студіях приділено дослідженню й моделюванню відношень, що існують між мовою і дійсністю. Як Ю. Лотман зазначав, що мова всією своєю системою настільки пов'язана з життям, копіює його, входить до нього, що людина перестає відрізняти предмет від назви, шар дійсності від шару її відображення в мові. Створюється ілюзія їхньої єдності.

Дійсність визначаємо як все, що існує об'єктивно в довкіллі, є невід'ємною частиною матеріального (у суспільстві і природі) і духовного життя суспільства загалом і кожного окремого соціуму, позаяк вона має культурне маркування. Іншими словами, це система дій, явищ, понять, що існують у реальності. Варто наголосити, що людина пізнає дійсність (довкілля) за допомогою своїх органів чуття, тому дійсність безпосередньо пов'язана з механізмами пізнання.

Правова дійсність – це все те, що відбувається в правовій галузі і містить всі її елементи матеріального й ідеального плану. Вона вбирає в себе всі взаємозумовлені і взаємопов'язані елементи, що стосуються юриспруденції. Ці елементи не є випадковим набором, який існує в певному соціумі, а зумовлені об'єктивними закономірностями розвитку певного суспільства.

До поняття правової дійсності відносимо всю систему права (ту, що формується, діє тощо). Усі поняття правової дійсності фіксуються в спеціальній юридичній літературі за допомогою номінативних одиниць.

З'ясування природи номінації потребує ґрунтовного аналізу послідовності операцій свідомості, що опосередковують семіотичне

поєднання позначуваного зі знаком з урахуванням семантики, синтактики та прагматики як трьох вимірів семіозису. Ч. Моріс визначає семіозис як процес, в якому дещо функціонує як знак.

Мовний знак, за визначенням О.О. Селіванової, є двобічною матеріально-ідеальною одиницею системно організованого мовного коду, яка довільно, символічно й конвенційно фіксує в чуттєвій сприйнятій формі певний зміст і служить засобом збереження, отримання, обробки і передачі інформації.

Ознаками знака прийнято вважати такі: двобічність/однобічність, системність, відтворюваність, інформативність, здатність до узагальнення, довільність, немотивованість/мотивованість та ін.

Лінгвосеміотичними знаками, що репрезентують правову дійсність, є спеціальна юридична лексика, що має відносно стійке в часі і просторі ядро – юридичну термінологію.

Під номінатомою “юридичний термін” розуміємо номінативну одиницю (слово чи словосполучення), що виражає поняття з правової галузі певного суспільства і має дефініцію в спеціальній літературі (законодавчих актах, юридичних словниках, науково-правових працях тощо).

Так, візьмемо для прикладу номінатему *арешт*, що має таке тлумачення: “це кримінальне покарання, що полягає в триманні засудженого в умовах ізоляції і встановлюється на строк від одного до шести місяців (від півмісяця до півтора місяця для неповнолітніх); не застосовується до осіб віком до 16 років, вагітних жінок та жінок, які мають дітей віком до 7 років”. Цей термін має досить розгалужене визначення, закріплене за його формою й співвіднесене з дією в правовій галузі. Цю дію структурно можна співвіднести з будовою концепту. Що стосується структури слова *арешт* як мовного знака, то він має всі основні його ознаки: форму і зміст, розташований у системі юридичної термінології, при потребі відтворюється, несе інформацію про позамовну дійсність, співвіднесену з ним як знаком та ін.

На думку Г. Колшанського, сутність номінації полягає не в тому, що мовний знак позначає річ чи якимось чином співвідноситься з нею, а в тому, що він репрезентує деяку абстракцію як результат пізнавальної діяльності людини.

Вважаємо, що юридична термінологія теж репрезентує, а не відтворює правову дійсність, позаяк позначає як предмети, так і поняття, і концепти з правової дійсності.

Рябоконь Є.О., доцент кафедри цивільного права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат юридичних наук, доцент

СУТНІСТЬ ТЕРМІНА “ПРАВОНАСТУПНИЦТВО” У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) як центральний нормативний акт, що врегульовує питання динаміки цивільного обороту, забезпечує перехід майна, прав та обов’язків від одних суб’єктів правовідносин до інших, для позначення такого переходу у низці норм оперує поняттям “ правонаступництво” і похідними від нього термінами. Так, частина 1 ст. 104 регламентує, що у разі реорганізації юридичних осіб майно, права та обов’язки переходять до правонаступників. Стаття 107 визначає особливості правового статусу правонаступників юридичної особи, з урахуванням особливостей конкретного виду реорганізації юридичної особи. Частина 5 ст. 147 ЦК України передбачає можливість переходу частки товариства з обмеженою відповідальністю до правонаступника юридичної особи-учасника товариства. Норма ч. 2 ст. 144 ЦК України дозволяє особі, яка має намір набувати право власності на майно на підставі набувальної давності, приєднати до часу свого володіння річчю увесь час, протягом якого цим майном володіла особа, чийм спадкоємцем (правонаступником) вона є. Із змісту пункту першого ч. 1 ст. 512 ЦК випливає, що правонаступництво може бути підставою заміни кредитора у цивільному зобов’язанні з переходом до нового кредитора прав попереднього з таким же об’ємом і змістом вимоги.

У деяких нормах поняття правонаступництва використовується для підтвердження існування певного суб’єктивного права або обов’язку у разі виходу зі складу правовідносин попереднього суб’єкта. Наприклад, ч. 3 ст. 730 ЦК України наділяє правонаступників жертвувача правом вимагати

розірвання договору про пожертву, якщо пожертва використовується не за призначенням; ст. 770 ЦК України передбачає презумпцію переходу прав та обов'язків наймодавця за договором найму до його правонаступників, яка може бути спростована домовленістю сторін; ст. 995 цього акта встановлює, що права та обов'язки юридичної особи-страхувальника за договором особистого страхування переходять до її правонаступників.

Надзвичайно важливою для забезпечення ефективного цивільного обороту є ч. 1 ст. 178 ЦК України, у якій закріплюється ознака оборотоздатності об'єктів цивільних прав, які можуть вільно відчужуватися або переходити від однієї особи до іншої в порядку правонаступництва чи спадкування або іншим чином, якщо вони не вилучені з цивільного обороту, або не обмежені в обороті, або не є невід'ємними від фізичної чи юридичної особи. Ураховуючи те, що до числа об'єктів цивільних прав ЦК України (ст. 177) зараховує, в тому числі, і майнові права, останні володіють ознакою оборотоздатності такою ж мірою, як речі, гроші, цінні папери тощо, і можуть переходити від одних суб'єктів цивільних правовідносин до інших.

Попри безсумнівну важливість правонаступництва в механізмі забезпечення цивільного обороту, ЦК України не наводить визначення цього інституту. Семантичний аналіз цього поняття свідчить про те, що ним позначається збереження, перехід майна, вимог, прав, тобто майнового активу від попереднього його носія (правопопередника) до нового (правонаступника). Водночас зі змісту деяких наведених норм випливає, що у порядку правонаступництва можуть переходити також обов'язки, а в деяких випадках обов'язки можуть складати єдиний предмет правонаступництва (наприклад, у випадку укладення договору переводу боргу). З огляду на викладене з метою точнішого відображення цим терміном сутності правовідносин доцільніше використовувати не поняття “ правонаступництво”, а поняття “наступництво”, яке може охоплювати перехід як прав, так і обов'язків суб'єктів.

В юридичній літературі термін правонаступництва традиційно розуміється як перехід прав та обов'язків, що належать одному суб'єкту, до іншого (Д.В. Носов, Б.Б. Черепакін, О.О. Ягельницький та ін.). Автори, які відстоюють інший погляд на

правонаступництво, стверджують про те, що оскільки суб'єктивні права та юридичні обов'язки – категорії ідеологічні, вони не здатні ні передаватися, ні переходити до інших суб'єктів. Тому правонаступництво є нічим іншим, як припиненням права (обов'язку) у попереднього носія, і виникнення на його підставі права (обов'язку) у нового носія (В.А. Белов, В.А. Рясенцев, В.С. Толстой та ін.).

На сьогодні зазначені аргументи мають оцінюватись з урахуванням положень центрального акта цивільного законодавства – ЦК України, із змісту якого беззаперечно випливає оборотоздатність майнових прав (обов'язків), тобто визнана законом можливість права та (або) обов'язку переходити до нового суб'єкта, із можливим збереженням усіх інших особливостей правовідношення, в якому перебував правопередник. Тому правонаступництво є похідною підставою набуття прав та обов'язків, що підкреслює взаємозв'язок і зумовленість правовідношення правонаступника з правовідношенням правопередника, а тому породжує зміну цивільного правовідношення, а не припинення попереднього і виникнення нового правовідношення. У цьому аспекті правонаступництво є нерозривно пов'язаним з поняттям “юридичні (цивільно-правові) наслідки”, до числа яких належать виникнення, зміна та припинення цивільних прав та обов'язків (ч. 1 ст. 202, ч. 1 ст. 626 ЦК України).

Чурпіта Г.В., доцент кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ЗАЯВНИКИ ТА ІНШІ ЗАІНТЕРЕСОВАНІ ОСОБИ У СПРАВАХ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ: ПРОБЛЕМИ УНІФІКАЦІЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Цивільне процесуальне законодавство України серед осіб, які беруть участь у справах окремого провадження, називає заявників, інших заінтересованих осіб та їхніх представників (ч. 2 ст. 26 ЦПК України). Крім того, як випливає із ч. 3 ст. 26 ЦПК

України, у справах окремого провадження можуть також брати участь органи та особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб.

Як правильно відмічає Ю.В. Білоусов, основними учасниками справ окремого провадження є заявники та заінтересовані особи. Визначення такого основного суб'єктного складу зумовлене відсутністю спору про право, а відповідно – і сторін із протилежними інтересами. Це не означає, що між особами, які беруть участь у справі окремого провадження, не може існувати відносин напруженого характеру чи існувати певних непорозумінь, однак цей спір має специфічний характер, він не має характеру спору про право, а є спором про стан, факт, обставину.

Отже, заявники та інші заінтересовані особи – це основні учасники цивільних справ окремого провадження, метою участі у цивільному процесі яких є підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав.

Заявник – особа, в інтересах якої відкрито окреме провадження у цивільній справі.

Щодо застосування цього терміна проблем не виникає: будь-яку особу, яка звертається до суду із заявою про відкриття окремого провадження, цивільне процесуальне законодавство називає заявником.

Інші заінтересовані особи – будь-які особи, на права, свободи чи інтереси яких може вплинути ухвалене у справі окремого провадження судове рішення.

Таке поняття носить збірний характер і охоплює всіх осіб, прав, свобод та інтересів яких тією чи іншою мірою може стосуватися ухвалене у справі окремого провадження рішення.

Слід зазначити, законодавець є непослідовним у найменуванні зазначеної категорії осіб, які беруть участь у справах окремого провадження. Так, у ч. 1 ст. 28, ч. 5 ст. 31, ч. 4 ст. 235, ч. 1 ст. 253, ч. 1 ст. 254, ч. 1 ст. 272, ст. 277 ЦПК України зазначені особи іменуються “заінтересованими особами”. Водночас, відповідно до ч. 2 ст. 26, ч. 1 ст. 38, ч. 1 ст. 250 ЦПК України такі особи є вже “іншими заінтересованими особами”.

Змістовної різниці у наведених найменуваннях окресленої категорії осіб, які беруть участь у справах окремого провадження, не вбачається. Хоча, вважаємо, законодавчу термінологію необхідно привести до внутрішньої узгодженості. У зв'язку із цим, доцільніше для позначення осіб, які беруть участь у справах окремого провадження, поряд із заявником, використовувати єдине термінологічне словосполучення “заінтересовані особи”: бо незрозуміло, по відношенню до яких осіб, які беруть участь у справі, заінтересовані особи є “іншими”? Якщо відносно заявника, то він не є заінтересованою особою, а має самостійний цивільний процесуальний правовий статус.

Виходячи з наведеного, доцільно внести зміни до ч. 2 ст. 26, ч. 1 ст. 38, ч. 1 ст. 250 ЦПК України, виключивши з указаних правових норм термін “інші”.

Отже, у межах цієї невеликою наукової розвідки ми визначили основних учасників цивільних справ окремого провадження, а також внесли певні пропозиції щодо оптимізації цивільного процесуального законодавства України у відповідному контексті.

Хуторянський О.В., заступник
начальника навчально-
методичного центру Національної
академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ “НЕНАДАДАННЯ ДОПОМОГИ ОСОБИ” У КОНТЕКСТІ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 136 КК УКРАЇНИ

Слово “ненадання” в українській мові визначається як заперечення слова надання (надавати, надати), що розуміється як:

- 1) дати що-небудь у якійсь кількості або у кілька заходів;
- 2) завдати поразки кому-небудь, перемагати когось;
- 3) відправляти, надсилати щось кому-небудь;
- 4) давати можливість мати щось, користуватися чимось;
- 5) присвоювати, присуджувати звання (вчений ступінь тощо);
- 6) додавати, добавляти яку-небудь якість, властивість;
- 7) наділяти якими-небудь рисами, робити якимось на вигляд;
- 8) примушувати кого-,

що-небудь здійснювати якийсь рух чи переходити до якогось стану. У зв'язку з цим, ненадання розуміється як не дати що-небудь в якійсь кількості або в кілька заходів; не завдати поразки кому-небудь, не перемогти когось; не відправляти, не надсилати щось кому-небудь; не давати можливість мати щось, користуватися чимось; не присвоювати, присуджувати звання тощо; не додавати, не добавляти яку-небудь якість, властивість; не наділяти якими-небудь рисами, не робити якимось на вигляд; не примушувати кого-, що-небудь здійснювати якийсь рух чи переходити до якогось стану. Що ж стосується поняття “ненадання” в контексті ненадання допомоги, то воно може бути визначене як не давати що-небудь (допомогу) в якійсь кількості або кілька заходів.

Водночас слово “допомога” в українській мові розуміється як сприяння, підтримка в чому-небудь; захист, порятунок у біді; сприяння в лікуванні, полегшення страждань.

Отже, ненадання допомоги буквально розуміється як не дати допомогу, не сприяти, не підтримувати особу, не рятувати її, не сприяти в лікуванні особи чи полегшенні її страждань.

Схожим до цього є визначення поняття “ненадання допомоги” і в науці кримінального права. Зокрема, В.К. Гришук зазначає, що ненадання допомоги є юридичним синонімом залишення в небезпеці і визначається як невжиття особою заходів, необхідних для відвернення небезпеки для життя потерпілого. М.Й. Коржанський під ненаданням допомоги розумів невиконання встановленого законом обов'язку подати допомогу особі, яка перебуває в небезпечному для життя становищі.

Можемо констатувати, що ненадання допомоги полягає у не сприянні, не підтриманні, не рятуванні особи, яка потребує допомоги. Очевидно, що за своєю правовою природою ненадання допомоги є досить близьким до залишення в небезпеці, однак повністю не збігається з ним. Так, хоча диспозиція ч. 1 ст. 135 КК України і визначає, що залишення в небезпеці полягає в залишенні особи без допомоги, яка перебуває в небезпечному для життя стані й позбавлена можливості вжити заходів щодо самозбереження через малолітство, старість, хворобу або внаслідок іншого безпорадного стану. Проте, незважаючи на таку подібність об'єктивної сторони цих складів злочинів, відмінним

залишається правова природа обов'язку надати потерпілому відповідну допомогу. Стаття 135 КК України передбачає відповідальність за порушення обов'язку надання допомоги особою, яка зобов'язана була піклуватися про потерпілого, або особою, яка сама поставила потерпілого в небезпечний для життя стан. Натомість ст. 136 КК України передбачає відповідальність за порушення загального обов'язку (обов'язку будь-якої особи) надання допомоги тому, хто цього потребує, за умови, що існувала можливість надання такої допомоги. Утім, сам характер бездіяльності, у якому виражаються злочини, передбачені ст. 135, 136 КК України, є по суті однаковою і полягає в ненаданні допомоги, не сприянні, не рятуванні особи, яка цього потребує. За словами В.В. Бабаніної, є два види бездіяльності залишення в небезпеці: бездіяльність-невтручання та бездіяльність, що спричинена попередніми діями винної особи. У цьому аспекті бездіяльність-невтручання саме і полягає в ненаданні допомоги особі, у не сприянні їй, у не рятуванні її. Усе це тільки черговий раз підтверджує однакову сутність бездіяльності, у якій виявляється об'єктивна сторона злочинів, передбачених ст. 135 та 136 КК України.

Баланаєва О.В., старший викладач
кафедри іноземних мов Донецького
юридичного інституту МВС України,
кандидат філологічних наук

АНТОНІМІЯ В ЮРИДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Глобалізаційні та інтеграційні процеси в сучасному суспільстві зумовлюють динаміку юридичної терміносистеми. На сьогодні актуальною теоретичною проблемою лінгвістики й юридичних дисциплін постає дослідження наукової термінології – відкритої системи, що змінюється під впливом екстралінгвістичних та інтралінгвістичних чинників розвитку мови. Незважаючи на те, що термінологічну лексику давно й плідно вивчають у різних аспектах, до сьогодні питання, які стосуються антонімії в термінології, не мають однозначного вирішення. Проблема антонімії розглядається в аспекті порівняння терміносистеми й системи загальнонавчальної лексики.

У юридичній термінології широко представлені бінарні протиставлення з так званим “граничним запереченням”. Засобом вираження комплементарної протилежності стає префікс *не-*, який входить до морфемної структури одного з компонентів антонімічної пари (*закінчений злочин – незакінчений злочин*). Оpozитивність може бути задана й в тлумаченні антонімів, що містять однотипні й протилежні семи. Семантизація одного з компонентів антонімічної пари відбувається за допомогою частки або префікса *не*, яка надає заперечення співвідносному поняттю без елемента *не*: *дієздатність* ‘закріплена законом *можливість* суб’єкта права (фізичної або юридичної особи) набувати своїми діями юридичних прав та створювати для себе юридичні обов’язки’ – *недієздатність* ‘*неможливість* для громадянина власними діями набувати цивільних прав і створювати для себе цивільні обов’язки’ тощо.

Особливий різновид термінів-антонімів, які відбивають комплементарну протилежність, становлять однокореневі складні слова. Такі термінологічні одиниці мають загальні семи, що актуалізуються в кореневій морфемі та диференціюють елементи семантики, які визначають протиставлення: *лізингодавець* ‘суб’єкт підприємницької діяльності, у т.ч. банківська або небанківська фінансова установа, який передає в користування об’єкти лізингу за договором лізингу’ – *лізингоодержувач* ‘суб’єкт підприємницької діяльності, який одержує в користування об’єкти лізингу за договором лізингу’ тощо. Найчастіше антонімія ґрунтується на протилежних значеннях загальноновживаних слів, що стали мотиваційною базою термінологічної пари, та актуалізується диференціовальними семами, репрезентованими в тлумаченнях. Опозиція терміносполучень *акціонерне товариство відкрите* ‘акції цих товариств вільно продаються й купуються’ – *акціонерне товариство закрите* ‘акції цих товариств розподіляються серед їх засновників’ сформована лексичними антонімами *відкритий* та *закритий*. Антонімічні терміносполучення *фінансування експорту* – *фінансування імпорту*, *імпортний* – *експортний податок* відображають векторну протилежність, а *м’яке покарання* – *жорстоке покарання* є прикладом контрарної антонімії, тому що можливо проміжне поняття *пом’якшене покарання*.

В юридичній термінології широко презентовані бінарні протиставлення з “граничним запереченням”, актуалізовані в тлумаченнях і експліковані морфемною структурою термінів-антонімів. Опозитивність мовних одиниць базується на диференційованих семах і однотипних компонентах семантики. В юридичній термінології реалізуються усі типи антонімії.

Даниленко С.К., викладач
кафедри цивільно-правових
дисциплін Одеського державного
університету внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ ЯК ОСНОВНОЇ СКЛАДОВОЇ ДОГОВІРНОГО ПРАВА

Прийняття Цивільного кодексу України, введеного в дію з 01 січня 2004 року, знаменувало новий етап розвитку договірного права в Україні. І, як засвідчують перші кроки його наукового аналізу та осмислення, у ньому відбулося багато надзвичайних новел, порівняно з попереднім законодавством.

Серед загально-договірних положень визначальне місце безумовно належить визначенню поняття договору за ЦК України, яке було відсутнє у ЦК УРСР. Не можна стверджувати, що визначення є абсолютно новим для юридичної науки, адже до прийняття ЦК України в юридичній доктрині сформувалися досить усталені погляди на поняття цивільно-правового договору.

Загалом договір у цивілістичній науці вживається в кількох правових значеннях: як угода, як правовідношення, як підстава виникнення зобов’язання, як документ про фіксацію укладення угоди, а інколи – як саме зобов’язання.

Поділяючи угоди на односторонні, двосторонні й багатосторонні, юристи стверджували, що двосторонні та багатосторонні угоди є договором. Проте у тих випадках, коли виникала потреба дати визначення поняттю цивільно-правового договору, науковці визначали його зазвичай не через категорію “угода” (російською мовою – “сделка”), а за допомогою російського терміна “соглашение”, синонімами якого в

українській мові є дещо неадекватні терміни “домовленість”, “згода”.

Незважаючи на особливу значимість договору у цивільному праві юридична цивілістична доктрина поки що не відзначилася великою змістовністю поглядів щодо визначення його поняття.

ЦК України сприйняв поняття договору, сформульоване в юридичній доктрині ще радянського періоду, яке зводилося до розуміння договору як юридичного факту, що породжує відповідні цивільні правовідносини. Іншими словами, в ньому взагалі не знайшлося місця ознакам, які хоча б певною мірою відображали нові базові принципи побудови договірного права. Законодавче визначення поняття договору було піддане критиці у зв'язку з відсутністю в ньому категорії правочини, яка введена взамін поняття “угода”.

В українській філологічній літературі синонімами договору вважаються – угода, контракт, домовленість. Безумовно, при визначенні поняття договору не можна абсолютизувати філологічне значення його синонімів. В юридичній літературі цілком справедливо зверталася увага на те, що не кожна домовленість набуває ознак договору. Вона набуває ознак договору, якщо досягнута з дотриманням вимог, встановлених для укладення договору. Тому пропонувалося визначати поняття договору через категорію правочину. З юридичної точки зору, такий підхід є правильним. Власне, подібна позиція висловлювалася до прийняття ЦК України. Так, в юридичному словнику-довіднику договір у цивільному праві визначався як угода двох або кількох осіб про встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Все викладене вище бажано було б якнайповніше відобразити у визначенні поняття цивільно-правового договору. Не слід очікувати в найближчій перспективі активних дій законодавців, спрямованих на кардинальне вдосконалення таких положень ЦК, що стосуються дефініцій. Насамперед, можливі зміни будуть стосуватися суперечливих чи помилкових його норм. Це, однак, не перешкоджає науковим пошукам найбільш оптимального визначення поняття цивільного договору.

СЕКЦІЯ 3

ВИКОРИСТАННЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ ЗНАНЬ У ЮРИДИЧНІЙ ПРАКТИЦІ

Кельман М.С., завідувач кафедри теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

МЕТОДОЛОГІЯ ЮРИДИЧНОГО ПИСЬМА

Ми не суста!

І возвеличимо на диво

І розум наш, і наш язик

Та й де той пан, що нам закаже

І думать так, і говорить?

Тарас Шевченко

Мова не просто голос суспільства – вона характер його розвитку. Пізнання й опанування будь-якої мови розпочинається з найнижчого і фундаментального рівня мовної будівлі – звукового. Правильна вимова звуків і наголошування слів – не тільки елементи культури мовлення. У звуках як найменших первинних відображеннях світу згорнена вся історія нашої мови та її сьогодення. М'якість і краса нашої вимови суголосна з красою та почасти м'якістю української душі.

Українська правова наука використовує терміни “правове письмо”, “мова права”. Останній охоплює зміст “юридичного письма”. Проблема методології “юридичного письма” в різних його аспектах займалося багато вітчизняних та зарубіжних вчених. Власне, включення терміна “юридичне письмо” у науковий обіг дає підстави вважати, що вказана проблема є актуальною і має високу євристичну цінність для загальнотеоретичного правознавства. Досліджуючи проблематику юридичного письма, вчені констатують, що акти “писаного права” є відправною точкою юридичного мислення у всіх країнах романо-германської правової системи. До таких актів сьогодні належать закони, кодекси. Техніка юридичного письма лежить в основі створення юридичних документів, охоплюючи такі компоненти, як юридична мова,

структура, логіка викладення норм права, чіткість, грамотність формулювань.

З позиції принципу історизму і об'єктивності в глобальному масштабі простежується роль писемної мови. Перша інформаційна революція, пов'язана з появою писемності, уможливила передачу інформації, знань від покоління до покоління через її фіксацію в знаках та зруйнувала монополію вузького кола людей на знання.

Метод логіко-історичної реконструкції дозволяє розпочати історичне дослідження еволюції поглядів на письмо. Писемність була частиною релігії. Удосконаливши письмо, людина підійшла до осамостійнення знака. Справа дійшла до так званої фонетизації знаків, тобто до створення окремих знаків для означення цілих слів, складів і нарешті, для позначення звуків. Письмо перетворилося на засіб фіксування людської мови. У юриспруденції термін “письмо” переважно застосовується в значеннях “написаний текст” та “офіційний документ”.

“Письмо” – це особлива графічна форма мови, писемне мислення. Як відомо, мовлення – це мова в дії. Мова і право – невід'ємні складові культури і цивілізації. Письмо немов зупиняє мовленнєвий потік, дає можливість “слухати, чути” (тобто читати) сказане (тобто написане) в будь-який час. Письмо можна порівнювати з мовою. Мова – це система засобів спілкування та правил їх вживання, а письмо є системою письмових засобів та правил їх використання.

Термін “письмо” багатозначне і має безпосереднє відношення до юридичного письма. Аналіз робіт загальнотеоретичного характеру свідчить, що під юридичним письмом розуміється будь-який текст, який підготовлений юристом і має юридичний зміст: проект закону, діловий лист або юридичний висновок, процесуальний документ та ін.

Українські дослідники подають більш широке тлумачення тотожного за значенням до “юридичного письма” терміна “правове письмо” як сукупності правил, прийомів, способів створення й систематизації юридичних документів. Використовується юристами в якості зовнішньої форми вираження юридичних позицій, прав та обов'язків, а також норм права. Завдяки правовому письму відбувається формалізація правового аналізу та внутрішнього наповнення права. Основною формою юридичного письма виступає юридичний документ.

Виникає питання: в якому співвідношенні перебувають поняття “юридичне письмо” і “документ”. Термін “документ” також має декілька значень, кожне з яких певною мірою стосується юридичного письма. Слід зазначити, що у випадках, коли мова йде про текст, який має юридичний зміст, слова “документ” і “юридичне письмо” використовуються як тотожні.

Власне кажучи, в юридичній науці на сьогодні створилася ситуація, при якій можна констатувати відсутність та неусталеність визначення поняття юридичного письма.

Техніка юридичного письма – це мистецтво. Мистецтво лежить в основі того, що ми сприймаємо: краси, форми, значення. Розуміння техніки юридичного письма ототожнюється з юридично-догматичним методом, який внутрішньо необхідний праву і є єдиним способом відповідного практичного оволодіння ним. Метод науки – це спосіб упорядкування наукової діяльності щодо досягнення поставленої мети, а в контексті пізнавальної діяльності – як спосіб виконання функції відтворення у свідомості досліджуваного об’єкта.

Отже, юридичне письмо – це система засобів, правил, прийомів, принципів, методів фіксації юридичної мови, за допомогою яких передається мовленнєва інформація у вигляді юридичного документа.

Кісілюк Е.М., заступник начальника кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

КВАЛІФІКУЮЧІ ОЗНАКИ ЧИ ОБТЯЖУЮЧІ ОБСТАВИНИ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ?

Майже половина статей Особливої частини КК України містить вказівку на один або навіть декілька різновидів складу злочину, які в теорії кримінального права називаються кваліфікованими чи обтяжуючими. Разом з тим, багато з них співпадають з обставинами, які обтяжують покарання, перелік яких закріплено у ст. 67 КК України. Наприклад, учинення злочину повторно, групою осіб за попередньою змовою, тяжкі наслідки та

інше. Оперування законодавцем одними й тими ж термінами, співпадіння назви окремих видів обставин, які зазначені в Загальній та ознак, які вказані в Особливій частині КК України, наводять на думку про єдність юридичної природи й суті власне обтяжуючих обставин (з одного боку) і кваліфікуючих ознак (з іншого).

У вказаних правових явищах, безумовно, є багато спільного: і одні й інші знаходяться поза межами основного складу злочину в тому розумінні, що вони не входять до тієї сукупності ознак, без яких не можлива сама відповідальність за певний вид злочину; вони знаходяться в тісному зв'язку зі скоєним злочином і з даними про особу винного; обидва впливають на обсяг відповідальності.

Однак, ні змішувати, ні, тим більше, ототожнювати такі явища недопустимо. Кваліфікуючі ознаки, наближаючись до обтяжуючих обставин у властивості впливу на обсяг відповідальності й покарання, є засобом диференціації, а не індивідуалізації покарання, тобто виступають інструментом у руках законодавця, а не судді. Диференціація відповідальності передбачає обов'язок прийняття рішення з врахуванням тих чи інших передбачених законом ознак, що впливають на долю особи.

Потрібно зазначити наступні відмінності, які не дозволяють ототожнювати кваліфікуючі ознаки та обставини, що обтяжують покарання:

1. Кваліфікуючі ознаки обов'язково пов'язані з категорією “ступінь суспільної небезпеки вчиненого і особи винного”, у той час, як далеко не всім обставинам, що обтяжують покарання, притаманна така риса.

2. Сила впливу обставин, які обтяжують покарання діючим законодавством за загальним правилом ніяк не визначена, а сила впливу кваліфікуючих ознак встановлена самим законодавцем за допомогою визначення нижньої і верхньої межі санкції, установлення інших меж покарання. Обставини, передбачені ст. 67 КК України дають можливість суду вибирати покарання, збільшувати чи зменшувати його лише в цих межах.

3. Поняття кваліфікуючих ознак за змістом вужче поняття обставин, що обтяжують покарання, адже вони охоплюють лише ті дані, які так чи інакше проявилися в злочині й впливають на суспільну небезпеку вчиненого та особу винного. У той час, як обтяжуючі обставини охоплюють і ті види обставин, які зі

злочином безпосередньо не пов'язані, не проявилися в ньому і навіть не вплинули на небезпечність особи винного.

4. Кваліфікуючі ознаки мають перевагу над обставинами, що обтяжують покарання при призначенні покарання. Адже з положень ч. 4 ст. 67 КК України випливає, що, якщо будь-яка з обставин, що обтяжує покарання, передбачена в статті Особливої частини КК України як ознака злочину, що впливає на його кваліфікацію, то суд не може ще раз враховувати її при призначенні покарання як таку, що обтяжує покарання.

Таким чином, обставини, які обтяжують покарання є засобом індивідуалізації відповідальності. У той час, як кваліфікуючі ознаки є засобом її диференціації. Тому, характеризуючи склад злочину, передбачений окремою кримінально-правовою нормою Особливої частини КК України, потрібно вживати термін “кваліфікуючі ознаки”, а не “обтяжуючі обставини”.

Карпов Н.С., професор кафедри
кримінального процесу
Національної академії внутрішніх
справ, доктор юридичних наук,
професор

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ПЕРЕКЛАДАЧА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У пункті 25 частини 1 статті 3 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) зазначено, що перекладач є учасником кримінального провадження. Відповідно до ч. 1 ст. 68 цього Кодексу, він залучається сторонами кримінального провадження або слідчим суддею чи судом у разі необхідності перекладу пояснень, показань або документів.

Права перекладача визначені у ч. 2 ст. 68 КПК. Він має право: 1) ставити запитання з метою уточнень для правильного перекладу; 2) знайомитися з протоколами процесуальних дій, в яких він брав участь, і подавати до них зауваження; 3) одержати винагороду за виконаний переклад та відшкодування витрат, пов'язаних із його залученням до кримінального провадження;

4) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом.

Про забезпечення права перекладача одержати винагороду за виконаний переклад та відшкодування витрат, пов'язаних із його залученням до кримінального провадження, йдеться у частинах 1, 2, 4 статті 122 КПК. Такі витрати несе сторона кримінального провадження, яка заявила клопотання про виклик перекладача. Витрати, пов'язані із залученням та участю перекладачів для перекладу показань підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, цивільного позивача та цивільного відповідача, представника юридичної особи, щодо якої проводиться кримінальне провадження, здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України в порядку, передбаченому Кабінетом Міністрів України. Перекладачам оплачується проїзд, а також добові в разі переїзду до іншого населеного пункту, а також повинна бути сплачена винагорода за виконану роботу, якщо це не є їх службовим обов'язком.

Дане питання регулюється Інструкцією про порядок і розміри компенсації (відшкодування) витрат та виплати винагороди особам, які викликаються до органів досудового розслідування, прокуратури, суду або до органів, у провадженні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення, та виплати державним спеціалізованим установам судової експертизи за виконання їх працівниками функцій експертів і спеціалістів, що затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 1 липня 1996 року № 710.

У пункті 6 цієї Інструкції вказано, що розмір винагороди перекладача, якщо виконана робота не є його службовим обов'язком, обчислюється за кожну годину пропорційно до середньої заробітної плати особи, розрахованої відповідно до абзацу третього пункту 2 Порядку обчислення середньої заробітної плати, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 08 лютого 1995 року № 100.

Оскільки у перекладача є це право, то йому належить і право оскаржувати до слідчого судді рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора при застосуванні заходів безпеки. До такого висновку можна дійти, виходячи зі змісту п. 6 ч. 1 ст. 303 КПК. Порядок оскарження регулюється ст. 304-307 КПК.

Обов'язки перекладача визначені у ч. 3 ст. 68 КПК. Він зобов'язаний: 1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду; 2) заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених цим Кодексом; 3) здійснювати повний і правильний переклад, посвідчувати правильність перекладу своїм підписом; 4) не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі перекладачу у зв'язку із виконанням його обов'язків.

Актуальним для розгляду є питання про наслідки невиконання перекладачем обов'язку прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду. За злісне ухилення від явки за викликом перекладача можна притягнути лише до адміністративної відповідальності. Застосування щодо нього таких заходів забезпечення кримінального провадження, як накладення грошового стягнення та привід, не передбачено. Відповідно до ст. 139 КПК, грошове стягнення накладається тільки на підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого, цивільного відповідача, якщо вони не з'явились без поважних причин на виклик. Привід застосовується лише до підозрюваного, обвинуваченого та свідка.

На наш погляд, ст. 139 КПК доцільно доповнити положенням про застосування вказаних заходів забезпечення кримінального провадження щодо перекладача.

Кулакова Н.В., професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ, ЯКИЙ ВИКОРИСТОВУЄТЬСЯ В МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ АКТАХ ЗАХИСТУ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Ефективність міжнародно-правової системи захисту культурної спадщини залежить, насамперед, від таких обставин, як укріплення мирного співіснування держав, скорочення кількості

збройних конфліктів, використання тільки мирних засобів для їх вирішення. І, щонайголовніше, безперечне виконання державами та громадянами норм міжнародного права та національного законодавства по захисту культурної спадщини.

Предметом охорони є характерна властивість об'єкта культурної спадщини, що становить його історико-культурну цінність, на підставі якої цей об'єкт визнається пам'яткою. Все це обумовлює актуальність розвитку та впровадження міжнародного законодавства під час збройних конфліктів.

Одна з перших спроб розробити понятійний апарат об'єктів охорони культури було зроблена Міжнародною хартією, прийнятою на II Міжнародному конгресі архітекторів і технічних спеціалістів з питань збереження монументальних пам'яток, що відбувся у Венеції (травень 1964 р.) та Конвенцією про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини 1972 р.

Під культурною спадщиною розуміються такі пам'ятки, як твори архітектури, монументальної скульптури й живопису, елементи та структури археологічного характеру, написи, печери та групи елементів, які мають видатну універсальну цінність з точки зору історії, мистецтва чи науки; ансамблі: групи ізольованих чи об'єднаних будівель, архітектура, єдність чи зв'язок з пейзажем яких є видатною універсальною цінністю з точки зору історії, мистецтва чи науки; визначні місця: твори людини або спільні витвори людини й природи, а також зони, включаючи археологічні визначні місця, що є універсальною цінністю з точки зору історії, естетики, етнології чи антропології.

Вперше спробу охорони культурної спадщини на міжнародному рівні було здійснено на Гаазьких конференціях 1899 і 1907 рр., на яких було прийнято 13 конвенцій, що започаткували формування принципів й норм міжнародного права, які передбачали спеціальні заходи охорони історичних і культурних об'єктів мистецтва, історії, археології, давні рукописи й книги, будівлі, в яких зберігаються чи експонуються культурні надбання, а також окремо – центри зосередження культурних цінностей.

Конвенція про закони і звичаї суходільної війни від 18 жовтня 1907 р. у двох статтях передбачає регулювання захисту культурних цінностей у військовому конфлікті. Так, за ст. XXVII передбачено, що “під час облоги й бомбардувань слід ужити всіх необхідних заходів, щоб уберегти, по можливості, храми, будівлі,

які служать цілям науки, мистецтв і доброчинності, історичні пам'ятки, шпиталі та місця, де зосереджено хворих чи поранених, за умови, що такі будівлі й місця не служать водночас воєнним цілям”.

IX Гаазька конференція про бомбардування морськими силами під час війни від 18 жовтня 1907 р. у Конвенції “культурним цінностям” присвячено ст. 5 “При бомбардуванні морськими силами повинні бути прийняті начальником всі необхідні заходи для того, щоб щадити, по можливості, історичні пам'ятники, храми, будівлі, які слугують цілям науки, мистецтва та благодійності, шпиталі та місця, де зібрані хворі або поранені за умови, що такі будівлі та місця не використовуються одночасно з військовими цілями”. Жителі міст повинні були позначити ці будівлі або збірні місця видимими знаками.

Велике значення для розвитку міжнародного права, яке регулює питання правового захисту об'єктів культурної спадщини, має Договір про охорону художніх і наукових закладів та історичних пам'ятників (в історії отримав назву “Пакт Реріха”). Цей документ був схвалений на міжнародних конференціях – 1931, 1932 рр. у м. Брюгге (Бельгія) і в 1933 р. у Вашингтоні (США). У цьому документі було зазначено, що він приймається для того, “щоб захистити в час будь-якої небезпеки всі державні та приватні нерухомі пам'ятки, що становлять культурну скарбницю народів, вирішили укласти договір із цією метою і заради того, щоб забезпечити повагу до культурних цінностей та їх захист під час війни й у мирний час”. Унікальність та універсальність цього документа полягає в тому, що він достатньо стисло, доступно визначає перелік пам'яток і закладів, які потребують захисту.

На міжнародній конференції в Гаазі 14.05.1954 було підписано “Конвенцію про захист культурних цінностей у випадках озброєного конфлікту”, яка і до цього часу є основним документом щодо захисту об'єктів культурної спадщини. Її положення були доповнені в 1999 р. Другим Протоколом, який продовжував безперервну та системну діяльність удосконалення міжнародно-правових норм.

Конвенція була прийнята після тривалої роботи спеціально скликаної з цією метою міжнародної конференції, яка сприяла стрімкому розвитку становлення міжнародно-правового захисту культурних цінностей у випадку військового конфлікту. За своїм

характером це системний документ, який має значення для всіх країн світу при забезпеченні захисту культурної спадщини. Оскільки вона не тільки визначає поняття культурної спадщини “цінності, рухомі або нерухомі, які мають велике значення для культурної спадщини кожного народу, такі, як пам’ятники архітектури, мистецтва або історії, релігійні або світські, археологічне місцезнаходження, архітектурні ансамблі, які являють історичний або художній інтерес, твори мистецтва, рукописи книг, інші предмети художнього, історичного або археологічного значення, а також наукові колекції або важливі колекції книг, архівних матеріалів або репродукції цінностей”. У визначенні культурних цінностей об’єднано цілий список об’єктів, які незважаючи на їх різноманіття володіють характерними ознаками. Цей документ і кодифікує всі найважливіші норми захисту культурних цінностей у випадках збройного конфлікту.

Діючі міжнародно-правові акти щодо захисту культурних цінностей, безсумнівно, володіють значним потенціалом, особливо при розробці системи запобіжних заходів, спрямованих на захист об’єктів культурної спадщини.

Шкуратенко О.В., професор
кафедри історії держави та права
Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук,
доцент

СКЛАДОВА ФЕНОМЕНУ “КУЛЬТУРА”

Насамперед хотілося б зазначити, що з розкриттям змісту буття людини культура одночасно формує та розвиває саму цю сутність. Людина не народжується соціальною, а лише в процесі діяльності стає такою. Знання і виховання є не що інше, як оволодіння культурою, а отже культура – це залучення людини до соціуму, суспільства, вважає Пітірім Сорокін.

На історичних етапах розвитку людства долучення до культури може здійснюватись у формі міжособистісних стосунків та самоосвіти, звідси і впливає безперервне оволодіння культурою або процесом соціалізації. Цей процес у свою чергу має протиріччя і становить собою складну антиномічну систему, на

думку філософа Миколи Бердяєва. Саме протиріччя складають не лише сутнісну характеристику культури, а є й джерелом її розвитку.

У світовому масштабі культурну спадщину виражають культурні універсалії – норми, закони, каральні санкції, цінності, правила, традиції та мова, яка визначає характер картини світу, в якому знаходиться людина, розвивається зі становленням соціуму. Оскільки це багатовекторна та складна система, культура підрозділяється на певні носії зі своєю сукупністю цінностей, норм, мови та традицій, якими керуються більшість членів суспільства. Це є домінуюча культура. Правова культура розвивалася у контексті загальної культури, яку можна зрозуміти лише через призму діяльності людини, народів, цивілізацій.

Проте, суспільство розпадається ще на достатньо велику кількість груп (національних, демографічних, соціальних, професійних тощо), згодом у кожній з них формується власна культура, тобто система цінностей та правил поведінки. Такі малі культурні світи становлять собою субкультурний простір. Серед них виділяються як соціально прийнятні форми соціально-культурної диференціації, так і антисоціальні (фашистські, терористичні, злочинні угруповання). Субкультура не обов'язково має негативні характеристики. Важливою стороною її змісту є несхожість, неконтактність з домінуючою культурою.

Проблематика кримінальної субкультури, яка перебуває в конфлікті з домінуючою, відрізняється мовою, діалектичними спрямуваннями, є однією з інституціональних теорій криміналізації суспільства. Кримінальна субкультура як складова чинника в механізмі інституціоналізації злочинності є проявом деструкції і дегенерації щодо культури взагалі та культуротворчих субкультур зокрема. Суть же загальної кримінальної субкультури полягає у суспільній небезпеці у будь-якому історичному етапі розвитку, асоціальності, криміногенності, протиправності. Так як ця тенденція врешті-решт зводилася і зводиться до конкретного носія кримінальної субкультури – правопорушника.

Кримінальна субкультура певною мірою впливає також на поширення протиправної поведінки. Показники злочинності вказують на неухильний вплив на неї протиправної поведінки, поширення кримінальної субкультури, аморальності, що потребує глибоких досліджень систем, з яких вони складаються, а саме:

псевдонорм, псевдоцінностей кримінальної псевдокультури злочинця, зокрема на багатьох етапах розвитку державності та правової думки.

На думку багатьох учених від субкультури відмежовується поняття контркультури. Це культура представників локальної субкультури, яка в силу економічних і політичних обставин намагається зайняти провідне становище не лише серед певних субкультур, але й протиставити себе панівній культурі та стати її лідером. Тобто, на певному історичному етапі контркультура може замінити один тип культури іншим. Зокрема, так сталося в Київській Русі, коли християнська культура витіснила язичницьку. Відбулося протистояння між домінуючою язичницькою культурою і християнством, яке закінчилося поширенням останнього на всі функції держави та її зміцненням.

У розвитку рівня правової культури неабияку роль відіграло поширення писаної правової думки в Київській Русі; йде процес посилення та зміцнення централізованої влади. На розвиток права в Київській Русі визначний вплив справило введення християнства, нової релігії для русів, запровадженої Володимиром Великим з благословення Другого Риму. Йшов процес поширення писемних зведень норм світського права “Руської правди” як результат розвитку юридичної думки в Київській Русі, різноманітних норм канонічного права. Злочини та покарання вже були унормовані “Руською правдою”.

Одночасно в Київській Русі вже можна виділитий прошарок населення, в якому розвивалися елементи субкультури і навіть злочинної культури, що включав у себе різного плану боржників, злодіїв, розбійників, злочинців-язичників. Адже ще довгий період в охрещеній Русі молились вогню-Сварожичу, відправляли язичницьку обрядовість. Так, служителі язичництва волхви згадуються у літописах ще в XII ст. як організатори київського повстання 1113 р. В іншому правовому джерелі Київської Русі “Уставі Святого князя Володимира” – конспектованому кодексі церковно-судового права – серед злочинів, які підлягають юрисдикції церковних судів, названо заняття “зелинничество”, “зелы”, “чародеяния” як протиправні дії, притаманні певним групам населення (ст. 9). А “Статут князя Ярослава” вже забороняє поширення злочинних дій (“чародеїца”, “наузница”,

“волхва”, “зелейница” (ст. 38), символіки та обрядовості, притаманних субкультури певної верстви населення.

Певний період історичного розвитку за цивілізаційною теорією визначається ідейно-духовними, культурологічними факторами, накопиченими в процесі історичного розвитку й існуючими в рамках культури уявленнями про світ, соціальні цінності, стереотипи поведінки. І тому ймовірно, що у період раннього Середньовіччя на території руських земель, поряд з процесом формування правової системи, спрямованої на захист власності та боротьбу із злочинцями, відбувався й зворотний процес у кримінальному середовищі такого деструктивного культурного явища, як кримінальна субкультура.

Кальченко Т.Л., професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ПИТАННЯ НАУКИ КРИМІНОЛОГІЇ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Вітчизняна кримінологічна наука має досить значний арсенал ефективних інструментів протидії злочинам та правопорушенням, який, на жаль, не в повній мірі на сьогодні використовується в Україні. Ігнорування його робить Україну незахищеною від багатьох, а особливо тих, що породжують різноманітні політичні, економічні та соціокультурні кризи, факторів.

В Україні кримінальна складова є чинником усіх криз, як політичних, економічних, правових, так і моральних. Отже, злочинність відіграє свою роль у існуванні будь-якої кризи. Такими є основоположні засади науки кримінології. А це означає, що подолати будь-яку кризу у суспільстві можна, лише створюючи імунітет проти ураження суспільства криміналом.

Оскільки кримінологія є соціально-правовою наукою про злочинність, то засвоєння її предмета має охоплювати одночасно соціально-правові сфери суспільного життя. Розуміння соціальної природи злочинності, з'ясування її причин та умов, вивчення

індивідуальності осіб, які ці злочини вчиняють, а також механізму індивідуальної злочинної поведінки нададуть можливість працівникам правоохоронних органів успішно організовувати та здійснювати запобіжні заходи щодо запобігання злочинам. Наразі, кримінологічні знання на сьогодні дозволяють попередити кримінальні правопорушення, вдосконалити роботу щодо виявлення уже вчинених злочинів, допоможуть встановити та викрити злочинців, правильно визначити міру покарання кожному з них, знайти ефективніші заходи для їх виправлення та ресоціалізації. Отже, для розуміння сутності злочинності необхідно правильно визначити складне співвідношення злочинності і злочинів. Розмежовуючи емпірично в сукупності вчинених злочинів, злочинність не зводиться до цієї сукупності, а й має самостійний зміст, як форма соціальної патології, відрізняючись від того, що властиве для окремих злочинів та їх видів. Під час аналізу соціально-правового характеру злочинності важливо визначити, як проявляється кожна з її особливостей у змісті злочинності та в її походженні.

Між іншим, практична значущість кримінології полягає в розробленні стратегії протидії злочинності, розробленні рекомендацій, спрямованих на профілактику, запобігання і припинення злочинів. Кримінологічні дослідження мають великий законотворчий потенціал, сигналізуючи про ті правові прогалини, які повинні бути заповнені з метою підвищення ефективності боротьби зі злочинністю, а також конструктивні недоліки законодавства, що вимагають корекції. Особливої уваги тут набуває застосування кримінологічних підходів до подолання проблем кримінальної політики в цілому.

Кримінологічна підготовка юристів озброює їх необхідним умінням і навичками аналізу інформації про злочинність та інші правопорушення: характеристики кримінологічної ситуації на певній території або об'єкті, проведення прикладних кримінологічних досліджень, реорганізація взаємодії різних суб'єктів профілактичної роботи, планування цієї роботи, обліку та оцінки її результатів.

Оволодіння кримінологічними знаннями забезпечується різними формами і методами вивчення, творчим поєднанням теоретичних положень з практичним їх застосуванням. Для більш поглибленого вивчення кримінологічних проблем є потреба

проведення кримінологічних досліджень, науково-практичних конференцій, міжнародних семінарів та симпозіумів.

Кримінологічна наука може і має дослідити позитивний досвід і на підставі його надати рекомендації для подолання будь-якої кризи в Україні. Враховуючи зазначене, в сучасних умовах необхідно розвивати “кримінологічний погляд” на навколишню дійсність, який дозволить правильно оцінити процеси і події, що відбуваються в країні, з точки зору спроможності впливу на моральний стан суспільства і поведінку людей, особливо протиправну і злочинну. У такій ситуації розвиток вітчизняної кримінологічної думки представляється необхідною умовою подальшого вдосконалення всієї системи запобігання та протидії злочинам, тому варто підкреслити, що результативність превенції злочинів залежить від бажання та вміння бачити дійсну сутність злочинності та факторів, які її зумовлюють, відповідно до них ставити стратегічні цілі та обирати для їх досягнення необхідні засоби. Варто заохотити позитивну тенденцію розвитку сучасної української кримінології та наявність конструктивного плюралізму поглядів на методологічні підходи до вивчення проблем та перспектив кримінологічної науки.

Мороз Л.І., доктор психологічних наук, професор;

Ростомова Л.М., доцент кафедри іноземних мов Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент

МОВНИЙ ЕТИКЕТ ТА ВЕРБАЛЬНА АГРЕСІЯ

Агресія (від латин. *aggressio* – напад) тривалий час вважалася атрибутом загарбницької державної політики. Тільки в середині ХХ ст. це поняття було поширене на ставлення людини до оточуючих і на прагнення завдати їм шкоди. Згодом у тлумачних словниках агресію стали трактувати також і як “прояви гніву та ненависті, що проявляються у погрозах, образливих висловах та насильницьких діях окремої особи”.

Психологи (Берковіц, 2003, Берон, Ричардсон, 2006, Хекхаузен, 1986) подають вербальну агресію як самостійний

феномен, який необхідно розглядати з позицій психолінгвістики, конфліктології та юридичної психології.

В останні роки ЗМІ (насамперед телебачення) постійно транслиують зразки агресивної поведінки у конфліктних ситуаціях (побутових і військово-політичних), де образливе ярликування, брутальна лайка є засобами розпалювання ворожнечі, зброєю в інформаційно-психологічних війнах. На жаль, ненормативна лексика у телевізійних ток-шоу чи новинах, репортажах з місця драматичних подій у сучасному суспільстві розглядається як прийнятна (“з пісні слів не викинеш”). Жаргонізми, вульгарна мова, зниження рівня культури мовлення поширюються у молодіжному середовищі, навіть серед жінок і тих людей, які вважають себе інтелектуалами.

Від народження людина є свідком агресивних дій (А. Налчаджян), застосовує їх сама і переконується, що такий засіб вирішення конфліктів та суперечок реально працює. Будучи однією з форм поведінки у конфлікті, вербальна агресія часто є наслідком невміння комунікатора залагодити конфлікт у конструктивний спосіб. Така комунікативна поведінка сприймається адресатом як агресивна тільки у випадку, якщо у ній присутній намір образити у неприйнятній в конкретній ситуації формі.

Існує “принцип симетрії”, що проявляється у випадку агресивної вербальної поведінки одного з комунікаторів: вербальна агресія неодмінно призведе до подібної ж поведінки з боку іншого. У цьому випадку вербальна агресія не переходить у фізичну.

Вирізняють 10 типів порушень комунікативного етикету й проявів агресивної вербальної поведінки: 1) критика особистісних якостей (character attack); 2) критика здібностей (competence attack); 3) критика фактів біографії (background attack); 4) критика зовнішності (physical appearance attack); 5) прокльони (curse); 6) дражніння (teasing); 7) насмішки (ridicule); 8) погрози (threat); 9) лайка, лихослів'я (swearing); 10) невербальні жести (nonverbal emblems) (А. Н. Buss).

Причинами агресивної вербальної поведінки можуть виступати:

1) ворожість по відношенню до об'єкта агресії, викликана низкою суб'єктивних, об'єктивних або ситуативних причин;

2) провокації з боку об'єкта агресії, зокрема у формі вербальної агресії;

3) порушення об'єктом агресії норм спілкування, надмірної експресії, гучність мовлення (крик);

4) низький рівень мовної та комунікативної культури суб'єкта, неспроможність висловити власні думки чи почуття;

5) публічний характер нанесеної образи.

Існують також вікові, гендерні, етнопсихологічні аспекти вербальної агресії, що зумовлюють її оцінку як неприйнятну й стають підставою для скарг на агресора та вимог його покарати.

Таким чином, вербальна агресія може бути визначена як використання вербальних засобів, що суперечать інституціональним і ситуативним нормам комунікації, етикету, з метою нанесення особистої образи або шкоди соціальному статусу особи (коли мета – принизити, змусити мовчати).

Класифікація лінгвістичних засобів проявів вербальної агресії та аналіз відмінностей агресивної вербальної поведінки осіб із різними віковими та індивідуально-типологічними особливостями сприятиме попередженню цих негативних проявів, більш точному розумінню суті комунікативних конфліктів, підстав та засобів покарання винних у порушенні норм спілкування, навчання молоді основам комунікативної культури й мовного етикету

Шаблій О.А., доцент кафедри іноземних мов юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор філологічних наук

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ НАЗВ УКРАЇНСЬКИХ ЮРИДИЧНИХ АКТІВ АНГЛІЙСЬКОЮ ТА НІМЕЦЬКОЮ МОВАМИ

Як відомо, задеклароване й закріплене у відповідних законах України прагнення українського суспільства інтегруватися в Європейський Союз передбачає цілий комплекс заходів, серед яких гармонізація та адаптація законодавства України до норм та принципів європейського права, що, у свою чергу, передбачає

гармонізацію відповідної термінології. Усі ці складні процеси відбуваються через переклад. Як відомо, сам Європейський Союз взагалі не може функціонувати без постійного перекладу правових актів усіма мовами своїх дійсних та асоційованих членів, адже є політичним утворенням, що задекларувало рівноправність мов держав-членів і розглядає взаємний переклад актів права як одну з передумов ефективного функціонування європейської демократії та справедливого судочинства (див. праці F.Müller, R. Christensen та ін.).

Головною складністю перекладу в галузі права є те, що юридичний зміст більшості перекладених понять залежить від волі конкретного законодавця, а також від історично сформованого розуміння того чи іншого правового явища. Так, поняттява нетотожність притаманна навіть історично спорідненим правовим системам, які послуговуються однією і тією ж мовою (напр., німецькій, австрійській, швейцарській або британській, північноамериканській, канадській тощо). Саме тому більшість перекладених понять не тотожні *a priori*, бо у відповідній системі права кожне з них має свою нормативну дефініцію та національну традицію юридичної кваліфікації.

Розбіжності правових культур проявляються й у назвах юридичних документів, їхній будові, правничих зворотах та кліше. У цій розвідці зосереджуємося на труднощах передавання англійською та німецькою мовою таких назв, як *постанова*, *розпорядження* та *наказ*, які залежно від сфери застосування і типу документа можуть позначати як акт адміністративно-правовий, так і внутрішньовідомчий, так і адміністративний (індивідуальний та спрямований назовні). Переклад цих понять ускладнюється ще й тим, що в українській практиці правозастосування та адміністративному правознавстві досі тривають дискусії щодо їхнього розмежування (див. праці В.П. Тимощука, Р.С. Мельника та ін.).

У правничій мові ЄС і, зокрема, у ФРН існує велике різноманіття спеціальних термінів, які позначають окремі адміністративно-правові, внутрішньовідомчі та адміністративні акти, що загалом виключає термінологічну плутанину. Зокрема, у випадку із передачею українського терміна *постанова* перекладачеві необхідно обрати з-поміж англійських термінів *resolution*, *decision*, *sentence*, *adjudication*, *censure* тощо або

німецьких *Rechtsverordnung*, *Beschluss* чи *Entscheidung* тощо. Кожна з цих назв позначає акт з нетотожними юридичними функціями. Чимало труднощів виникає у перекладі українського терміна *наказ*, який, залежно від сфери застосування і типу документа, може позначати як внутрішнє *розпорядження*, так і адміністративний акт (англ. *order*, *prescription*, *appointment* тощо, нім. *Erlass*, *Verordnung*, *Verfügung* тощо).

Тому при передачі назв нормативних текстів та офіційних документів іноземними мовами необхідно пересвідчитися, чи обраний перекладний еквівалент позначає у цільовій правовій системі норму права або документ, які відповідають іноземним за численними параметрами, зокрема: типом норми/документа, їхнім місцем в ієрархії норм, суб'єктом, який уповноважений їх видавати/складати, колом повноважень, якими вони наділяють, адресатами, строком чинності, процедурою прийняття/укладення тощо (див. щодо цього також праці B. Schloer, E Wiesmann та ін.).

Ботвина Н.В., доцент Академії адвокатури України, кандидат філологічних наук, доцент

УКРАЇНСЬКА МОВА В СУДОВО-ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У різних видах судочинства окремо визначено випадки, коли суди не мають права ухвалювати рішення без проведення експертизи, якщо за законом призначення останньої є обов'язковим. Виникає питання про застосування мови викладення висновку судового експерта, тобто про мову судово-експертної діяльності.

Жодною з норм Закону України “Про судову експертизу” не визначається мова судово-експертної діяльності. Ні в Інструкції про призначення та проведення судових експертиз, ні в Науково-методичних рекомендаціях із питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р., немає жодних вказівок щодо мови, на якій має здійснюватися судово-експертне провадження або оформлюватися висновок судового експерта.

Перехідними положеннями Закону України “Про засади державної мовної політики” внесено зміни до чинного процесуального законодавства внаслідок чого в ст. 7 ЦПК України, ст. 3 ГПК України та ст. 15 КАС України визначено, що мова відповідного виду судочинства визначається ст. 14 Закону України “Про засади державної мовної політики”. Кримінальний процесуальний кодекс України, що є чинним з 2012 р., у ст. 29 передбачає ведення судочинства в судах України українською мовою або мовою більшості населення тієї місцевості, у якій здійснюється правосуддя.

Станом на сьогодні в державних спеціалізованих судово-експертних установах до питання про мову судово-експертної діяльності визначилися різні підходи. До всіх судово-експертних установ України надходять постанови та ухвали від слідчих і судів про призначення судових експертиз, що виконані як українською, так і російською мовами. У деяких державних спеціалізованих судово-експертних установах висновки оформлюються виключно українською мовою; в інших у разі, коли в постанові або ухвалі про призначення судової експертизи окремо викладене прохання надати висновок російською мовою, судово-експертна установа оформлює висновок не державною, якою є українська, а російською мовою. У декількох судово-експертних установах визначення мови оформлення висновку вважають вирішенням постановою або ухвалою про призначення судової експертизи: якою мовою складена постанова або ухвала, такою мовою слід викласти й висновок судового експерта.

Останній варіант вирішення питання визначення мови оформлення висновку судового експерта видається найбільш досконалим. Постанова чи ухвала про призначення судової експертизи є процесуальним документом, отже, цей документ складається мовою, якою ведеться провадження в справі. Цим документом перед судово-експертною установою ставиться завдання виконати експертне дослідження та надати письмовий висновок і такий висновок є джерелом доказів у справі.

Співробітники судово-експертних установ Міністерства юстиції України не є державними службовцями, тому вимоги знати державну мову до них чинне законодавство не висуває. Відсутні вимоги й щодо обов’язкового знання судовими експертами регіональних мов за місцем провадження ними судово-

експертної діяльності. Судовий експерт повинен викладати висновок судової експертизи тією мовою, якою він вільно володіє, це може бути або державна мова, або мова більшості населення тієї місцевості, у якій здійснюється правосуддя в справі, у якій призначена судова експертиза.

Отже, твердження про те, що судово-експертна діяльність в Україні повинна здійснюватися виключно державною мовою, не відповідає реальному стану мовного питання в державі.

Гимер Н.О., доцент кафедри юридичної лінгвістики Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат філологічних наук

КОМУНІКАТИВНІ БАР'ЄРИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Комунікативні процеси в цілому вже були у полі зору різних науковців, зокрема у роботах Ф. Бацевича, А. Токарської, І. Кочан висвітлено різні аспекти вербальної та невербальної комунікації.

У загальному вигляді комунікативні бар'єри (фр. – застава, перепона) – різноманітні труднощі, непорозуміння, конфлікти, які виникають у міжособистісному спілкуванні й визначаються правовими лінгвістичними, когнітивними, соціальними, психологічними причинами.

Комунікативні бар'єри є однією з причин виникнення і розгортання внутрішньоособистісних, міжособистісних, внутрішньогрупових і міжгрупових конфліктів, які виникають в організаціях. За своїм змістом комунікативний бар'єр – це один з різновидів психологічного бар'єру, психологічного стану, який виявляється у неадекватній пасивності суб'єкта, що заважає виконанню тих чи інших дій.

Виникають вони на макро- і мікрорівнях. Макробар'єри пов'язані з середовищем, у якому відбуваються міжособистісна взаємодія, комунікативний процес. Проявляються вони в інформаційному перевантаженні (великий обсяг інформації знецінює її зміст), великій кількості носіїв інформації (газети, телебачення, конференції, звіти), використанні інформації (ексклюзивні дані застосовують для впливу на інших, доступ до

обмеженої, призначеної для внутрішнього користування інформації розширює владні повноваження індивідів).

Мікробар'єри породжують особливості інтелекту учасників спілкування, неоднакове знання предмета розмови, різне володіння понятійним апаратом із певної галузі знань, відсутність єдиного розуміння ситуації спілкування, психологічні особливості партнерів, соціальні, політичні, професійні, релігійні відмінності в трактуванні інформації й ситуації взаємодії тощо.

Психологічні особливості партнерів у спілкуванні можуть виявлятися, наприклад, як надзвичайна відвертість чи інтелігентність, інтуїтивне сприймання світу, наполегливість тощо.

Бар'єри перешкоджають оптимальному протіканню процесів адаптації співробітників до нових факторів зовнішнього середовища. Вивчення перешкод на шляху спілкування та способів їх уникнення є дуже важливим, адже сприяє досягненню мети спілкування, поліпшенню психологічного клімату й взаємодії в колективі. Причинами комунікативних бар'єрів є змістові й формальні характеристики повідомлення (логічні, фонетичні, стилістичні, семантичні). На цій підставі виокремлюють їх види: перешкоди, що зумовлені сприйняттям; семантичні бар'єри; невербальні перешкоди; поганий зворотній зв'язок; невміння слухати.

Отже, що комунікація є процесом передачі інформації до працівників, підрозділів та організацій. Протягом цього процесу можуть виникати перешкоди, які заважають правильному та чіткому передаванню – це комунікативні бар'єри. Комунікативні бар'єри вчені класифікують по-різному.

Кость С.П., доцент кафедри українознавства Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат наук із соціальних комунікацій

ОЗНАКИ ПРАВОВОГО ГАЗЕТНОГО ДИСКУРСУ

Правовий дискурс сучасних засобів масової інформації України виконує особливу роль у забезпеченні свободи слова у державі, у становленні національного інформаційного простору.

Актуальним на сьогодні є вивчення правового дискурсу в аспекті переконання й спонукання до правових дій.

Джерелом для виникнення правового газетного дискурсу здебільшого є конфлікт інтересів, спричинений суб'єктами права. Об'єктами правовідносин виступають матеріальні (речі, гроші, цінні папери, фізичний стан і поведінка суб'єктів), духовні (честь, гідність людини, духовні цінності) та інші соціальні блага, з приводу яких суб'єкти вступають у правовідносини. Основна причина протиправної поведінки людини пов'язана з різноманітними суперечностями, які зумовлюють дестабілізацію нормального функціонування соціального середовища та людини. загострення цих суперечностей і спричиняє правопорушення.

Правовий газетний дискурс – це зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними чинниками (прагматичними, соціокультурними, психологічними); система правових цінностей, стереотипів правової поведінки, правових традицій, прийнятих волею уряду, членами певної спільноти, що використовується для регулювання їхньої діяльності; діяльність, пов'язана із її висвітленням на сторінках засобів масової комунікації.

Виділяємо такі ознаки правового газетного дискурсу: правовий дискурс, як і право, є результатом суспільного розвитку; правовий дискурс відповідає ідеалам справедливості та свободи; правовий дискурс має нормативний характер; він є основним регулятором суспільних відносин у державно організованому суспільстві; правовий дискурс має інтелектуально-вольовий характер, тому що правові норми, які висвітлює правовий газетний дискурс, є виявленням волі, свідомості домінуючої частини або усього народу; правовий дискурс є посередником, за допомогою якого виконується право, забезпечується можливість застосування державного примусу; через правовий дискурс здійснюється формальна визначеність права, тобто надання йому офіційної форми виразу через закони та інші нормативні акти.

Дослідження можливостей правового дискурсу є необхідним для глибшого розуміння як взагалі нових процесів, які відбуваються в правовій сфері суспільства, так і тих факторів, які впливають на ефективність публічної діяльності правників.

Клименченко С.Д., доцент кафедри
юридичного документознавства
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат філологічних наук, доцент

ДЕЯКІ ПРИЙОМИ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННСВИХ НАВИЧОК КУРСАНТІВ

Безперечно, загальне оздоровлення мовної ситуації в Україні слід починати з дитячого та молодіжного середовища, бо правильно сформовані мовленнєві навички (а особливо – професійні) є визначальними показниками загальнокультурних основ розвитку особистості, а ще важливіше – особистості професіонала. Спостерігаючи мовлення курсантів, приходиш до висновку, що основним його недоліком є широке використання суржику як штучно змішаної мови (переважно української і російської), яка використовується мовцем в усному спілкуванні як лінгвістичне ціле. Далеко не всі лексичні значення слів, які звучать однаково в обох мовах (так звані міжмовні омоніми), їх морфологічні форми та синтаксична побудова словосполучень і речень збігаються в українській і російській мовах, тому подолання небажаної мовної інтерференції є одним із найважливіших завдань процесу викладання таких навчальних дисциплін, як “Українська мова (за професійним спілкуванням)” та “Риторика” в Національній академії внутрішніх справ.

Контрастивна лексикологія як галузь контрактивної лінгвістики передбачає перш за все синхронно-зіставний аналіз лексико-семантичних відмінностей у мовних системах. Подання однієї з ключових тем “Норми української мови” має бути таким, щоб кожна мовна норма розглядалася у зв’язку із потребами не лише професійного спілкування майбутніх правників, а й з точки зору їх оволодіння лінгвістичними вимогами, які юридична техніка висуває до укладання документів. Таким чином забезпечується нерозривний зв’язок між навчальними дисциплінами і поступальність процесу оволодіння професійною юридичною мовою.

З метою тлумачення конотативних відтінків лексем слід особливу увагу звернути на такі шари лексики, як пароніми та міжмовні омоніми, бо точний вибір слова – запорука точності професійного мовлення та, що ще важливіше, досконалості

юридичного документа. Пароніми військовий – воєнний, громадський – громадянський, афект – ефект, особистий – особовий, уява – уявлення, недоторканий – недоторканий, вимисел – домисел, відносини – відношення, відпуск – відпустка, допускати – припускати, приводити – призводити і т.п. повинні стати предметом обов’язкового обговорення на практичних заняттях. А щодо міжмовного омоніма “неділя” (до речі, одна з найрозповсюдженіших помилок у текстах документів), то варто було б сягнути в етимологію цієї лексеми, щоб донести до курсантів логіку української мови, яка використовує це слово лише для позначення одного дня тижня.

Щоб уникнути порушення ще однієї важливої мовної норми – синтаксичних помилок, які найчастіше робляться на рівні побудови словосполучень, а далі – на рівні побудови складнопідрядних речень, необхідно допомогти курсантам у процесі роботи над юридичними текстами оволодіти системою сполучників і сполучних слів, з’ясувати різницю у їхньому вживанні під час побудови подібних мовних конструкцій в обох мовах. Так, словосполучення “навчати норм права”, “нехтувати Конституцією”, “запобігати порушенням”, “вжити заходів”, “завдати шкоди”, “дякувати наставнику” є такими, що найчастіше викликають труднощі під час узгодження названих дієслів з іменниками. Слід також з метою уникнення мовленнєвих помилок, які можуть перейти в писемну мову, виконувати якомога більше вправ, спрямованих на відпрацювання побудови типових прийменникових конструкцій. Не “згідно плану”, а “згідно з планом”; не “у відповідності з інструкцією”, а “відповідно до інструкції”; не “заходи по боротьбі”, а “заходи боротьби”; не “робота по виявленню”, а “робота щодо виявлення”; не “дебати по статті 10 Конституції”, а “дебати з приводу статті 10 Конституції”.

На нашу думку, такий підхід до викладання теми “Норми української мови” (навчальна дисципліна “Українська мова (за професійним спрямуванням)”) забезпечить оволодіння всіма чотирма загальновідомими видами мовної діяльності: сприйняттям мовлення на слух і розумінням його, говорінням, письмом і читанням.

Стратулат Н.В., доцент кафедри юридичного документознавства Національної академії внутрішніх справ, кандидат філологічних наук;
Проценко Г.П., старший викладач кафедри юридичного документознавства Національної академії внутрішніх справ

ВИХОВНИЙ ТА НАВЧАЛЬНИЙ АСПЕКТИ У ВИКЛАДАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ ПРАВООХОРОНЦІВ

Відомо, що досягти високого рівня компетенції, який у майбутньому дозволить підтримувати високий професіоналізм у будь-якій сфері на рівні зростаючих вимог сучасного суспільства, можна лише завдяки системі якісної освіти, яка сьогодні, безумовно, набуває нового змісту.

Дослідники (С.В. Шевчук, І.В. Клименко, А.В. Корж, І.М. Кочан, А.С. Токарська та ін.), ураховуючи сучасні потреби соціуму (який стрімко розвивається та інформаційно зростає), а також статус української мови як державної, що забезпечує всі ланки життя, неодноразово наголошують на важливості викладання у ВНЗ такої дисципліни, як “Українська мова (за професійним спрямуванням)” (далі – УМПС), яка орієнтована на фахові потреби користувачів.

Як відомо, мова – це важливий складник професійної компетенції, тому не варто недооцінювати також значущості цього предмета й у навчально-виховному процесі майбутніх фахівців правоохоронної діяльності.

Національна академія внутрішніх справ, забезпечуючи підготовку працівників правоохоронних органів, яка спрямована на розвиток як фахової, так і загальної ерудиції, належну роль приділяє мовній освіті, що реалізується через викладання передусім навчальної дисципліни УМПС з урахуванням фахових потреб майбутніх правників. Основними завданнями цієї дисципліни є мови та мовлення (усного й писемного) правника, розвиток комунікативної компетенції, потрібної в професійному спілкуванні, розуміння, що мова є засобом ідеологічного впливу на громадян і показником ставлення особи до своєї держави. Адже, як наголошують учені, вкрай важливо, щоб розуміння (усвідомлення)

мовної специфіки права, а на основі цього формування поваги до слова та навичок обережного й найпильнішого ставлення до мовного вираження правових норм, прищеплювалися ще з років навчання у ВНЗ (Артикуца Н.В.).

Ураховуючи, що в закладі викладаються ще такі лінгвістичні дисципліни фахового спрямування, як “Риторика”, “Культура професійного спілкування”, “Правнича лінгвістика”, “Юридичне документознавство”, “Юридична техніка відомчої нормотворчості” та “Юридичне нормо проектування”, пов’язані з мовною й мовленнєвою компетенцією правника, програмою УМПС (розробленою викладачами кафедри юридичного документознавства Стратулат Н.В. та Проценко Г.П.) передбачено опанування тими перш за все базовими поняттями, на які спиратимуться курсанти в оволодінні зазначеними дисциплінами, що, у свою чергу, забезпечує неперервність, а також системність навчального процесу. Розширення загального мовного рівня правників, поглиблення вивчення проблем, які не можуть бути висвітлені в інших дисциплінах, але які стосуються саме мовного опрацювання й розуміння текстів правового характеру – ось основні орієнтири навчального курсу УМПС.

Зрозуміло, що навчальний процес у ВНЗ реалізується через взаємозв’язок – дидактичного й виховного аспекту, і розглядати ці два взаємозалежні напрями сучасної освіти слід лише цілісно. Не варто недооцінювати роль останнього у формуванні професійного «портрета» працівника правоохоронної діяльності, його світобачення, ідеології. Тому кожне завдання загальномовної фахової підготовки потрібно максимально висвітлювати крізь призму виховного спрямування. Як слушно зазначають дослідники, оскільки дійсність формується на основі активної діяльності особистості, то одним з провідних завдань є виховання потреби кожного мовця вільно користуватися державною мовою як засобом спілкування, засобом формування інтелектуальної культури, національної свідомості, що має вплив на ментальність і моральні якості особи (Токарська А.С., Кочан І.М.).

Зазначимо, що мовна підготовка правників повинна бути максимально спрямована на практичну зацікавленість, адже кожен із тих, хто навчається, самостійно братиме участь у різних видах усного й писемного професійного мовлення, що, у свою чергу, має надзвичайно велике значення для юриспруденції, у роботі

правоохоронних органів. Фахівець зобов'язаний бездоганно володіти як усною, так і писемною мовою, знати всі її багаті лексичні, фразеологічні й граматичні засоби. Зрозуміло, що цього можна досягти, набувши практичних навичок, які ґрунтуються на глибокому знанні теорії. Тільки за такої умови практичний працівник правоохоронних органів зможе правильно вирішувати складні практичні завдання, матиме надійну основу для вдосконалення своєї мовностилістичної майстерності.

Тому УМПС як навчальна дисципліна передбачає оволодіння теоретичними основами фахового мовлення на високому рівні, закріплюючи ці знання виробленням практичних умінь та удосконаленням навичок через різноманітні види завдань та вправ, які спрямовані на: вільне користування правничою мовою в різних підстилях; оволодіння основними мовними нормами; доречне й правильне використання різних мовних засобів відповідно до комунікативних ситуацій; дбайливе й уміле користування мовця всім лексичним та граматичним багатством мови; розвиток мовного чуття; сприяння підвищення мовленнєвої культури загалом і професійної культури правника зокрема; виховання почуття особистої відповідальності за власну мовну поведінку та стан мовленнєвої культури суспільства тощо.

Особлива увага приділяється добору речень і текстів для усної та писемної форми опрацювання (продовжити текст, закінчити висловлювання, відредагувати стилістично порушений текст, знайти невідповідність норм тощо), які відображають мову права. Зрозуміло, що саме робота з названими матеріалами позначиться на ефективності опанування мовної освіти й відобразить в майбутньому мовленнєвий розвиток користувача.

Ретельно добираються й матеріали, призначені для перекладу з російської мови українською. Та мовна ситуація, яка нині існує в комунікативному просторі України (яку, до речі, вивчають майбутні правоохоронці й теоретично), зобов'язує усіх мовців до відповідального ставлення до відтворення власного чи чужого мовлення, оскільки білінгвізм як явище спричиняє неправомірне застосування в мовленні (як усному, так і писемному) тих чи інших значень слів у контексті, кальок з російської мови (так званих росіянізмів), термінологічної невідповідності, порушення структури речень, пов'язаної з дієприкметниковими й дієприслівниковими зворотами, та ін.

Немає сумніву в тому, що в цьому випадку паралельно спрацьовує і виховний момент, який передбачає свідоме сприйняття питань, пов'язаних із сучасною державною мовною політикою та мовною ситуацією, виховання поваги до рідної та інших мов, належне ставлення до української мови як державної.

Досягнення високого рівня культури мовлення правника реалізується також через освоєння сучасної української термінології, яка становить невід'ємну частину словника мови. Сутність вивчення галузевої та загальнонаукової терміносистеми полягає в опануванні усього різноманіття термінів, що на сучасному етапі розвитку мови займають належне місце й певним чином функціонують у професійній діяльності.

Отже сьогодні, орієнтуючись на особливості фаху майбутніх працівників правоохоронної діяльності, лінгвістична освіта НАВС спрямована на піднесення рівня фахової ерудиції, на вміле володіння словом – тим основним інструментом (надійним засобом) професійної діяльності, що сприяє зростанню престижу як людини, так і працівника, оскільки мовленнєва культура є індикатором загального культурного рівня, внутрішнього відображення, освіченості та вихованості, і, власне, саме від якості навчально-виховного процесу (який реалізується зазначеним вище чином) і залежить мовленнєва компетенція користувача, майбутнього правоохоронця.

Коруля І.В., доцент кафедри управління та роботи з персоналом Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

КУЛЬТУРА СПІЛКУВАННЯ КЕРІВНИКА ОВС

У контексті реалізації ефективної міжособистісної взаємодії у професійній діяльності перед керівниками системи органів внутрішніх справ (ОВС) постає ряд невирішених актуальних питань, а проблема ефективного спілкування керівників залишається мало дослідженою. Подальшого наукового вирішення потребують питання, пов'язані з необхідністю встановлення і розвитку контактів між людьми,

потребують розгляду питання розвитку комунікативних здібностей, якостей, компетентності та культури керівника.

Так, аналіз практичної діяльності керівників ОВС свідчить, що стихійно набутий ними досвід службової взаємодії не завжди відповідає високим стандартам профілю управлінця ОВС. Значні труднощі, які виникають у їх роботі, зумовлені низьким розвитком комунікативного потенціалу керівників, невмінням ефективно взаємодіяти з працівниками. Загальновідомо, що взаємодія керівника із працівниками, іншими керівниками відбувається через службові контакти. Саме серед службових контактів особливе значення мають індивідуальні бесіди керівника з працівниками і наради.

Особиста бесіда – це одна із форм спілкування керівника з підлеглими або вищим керівництвом. Зміст, призначення і результати особистих бесід різноманітні, а саме: постановка завдань, одержання інформації, її передача, знайомство з працівником, покарання. При такій формі спілкування тон розмови задає керівник. Вміння проводити співбесіди є однією із ознак таланту керівника, яка багато в чому залежить від особистості керівника (темпераменту, культури, симпатії, антипатії).

Також значну частину робочого часу керівника займають наради, як одна з найефективніших форм обміну інформацією і досвідом роботи, обговорення питань і доведення конкретних завдань до виконавців. За допомогою нарад прискорюється процес прийняття рішень, підвищується їх обґрунтованість.

Однак на практиці спостерігаємо, що ефективно уміють спілкуватися далеко не всі люди, більш того – далеко не всі керівники. Опитування свідчать, що 73 % американських, 60 % англійських і 86 % японських менеджерів вважають невміння ефективно спілкуватися – головною перешкодою на шляху досягнення цілей, що стоять перед організацією. У практиці управління персоналом ОВС є певні проблеми. Тому в даний час потрібна організована спеціальна система підготовки керівників, яка включала б і навчання культурі спілкування.

Безперечно, спілкування керівника – це процес передачі і отримання інформації, за рахунок чого відбувається вплив на поступки і стан членів колективу. Тому рівень оволодіння

навичками спілкування важливий для правильної побудови взаємовідносин та взаємодії керівника з колективом.

Таким чином, сучасний керівник ОВС не лише повинен вміти працювати з персоналом, а й сам бути взірцем для підлеглих, лідером, наставником, референтною особистістю з глибокими знаннями людей, привабливим іміджем і вмінням спілкуватися.

З огляду на вищезазначене, вбачаємо, що керівник ОВС під час спілкування має володіти такими основними властивостями: високою компетентністю у визначеній професійній діяльності, організаторськими здібностями, високими моральними якостями, інтелектуальними здібностями, вмінням підтримувати свій авторитет, імідж керівника, міцним здоров'ям, емоційно-вольовими рисами характеру.

Сабельникова Т.М., доцент кафедри
українознавства Донецького юридичного
інституту, кандидат філологічних наук,
доцент

КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ В СУЧАСНІЙ ЗАКОНОТВОРЧОСТІ

Процес законотворення реалізується через визначені мовні форми. Саме за допомогою мови думка законодавця стає придатною для зовнішнього використання. Через мову права проводиться в життя воля держави, оптимізується здійснення нею своїх функцій. Особливої ваги в цьому контексті набуває рівень мовної культури законодавчих актів, що є показником загальної культури суспільства, рівня духовності тощо. Держава ж, з одного боку, є дзеркалом суспільства, а з іншого – зразком для нього. Тож необхідною умовою кар'єрного росту державного службовця, і законотворця в першу чергу, повинен бути високий рівень культури мовлення, основним критерієм якої є дотримання мовних норм.

Ми поставили за мету визначити рівень мовної компетенції творців сучасних законодавчих актів України. Для аналізу було взято такі документи: Закон України “Про

внесення змін до Закону України “Про прокуратуру” щодо утворення військових прокуратур” від 14 серпня 2014 року, Закон України “Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції” від 2 вересня 2014 року, Закон України “Про очищення влади” від 16 вересня 2014 року.

Слід зазначити, що в цілому тексти названих документів відповідають нормам сучасної української літературної мови і мають досить високий рівень мовної культури. Та все ж нами було знайдено окремі недоліки як на граматичному, так і на лексичному рівнях.

Так, наприклад, в деяких випадках автори документів не дотримуються правильного вживання прийменника *при*, який в українській мові використовується обмежено порівняно з російською. В Законі ж України “Про внесення змін до Закону України “Про прокуратуру” щодо утворення військових прокуратур” зустрічаємо таке словосполучення: *“При звільненні офіцерів військової прокуратури...”*, що є калькою з російської мови. Натомість, відповідно до норм української мови, це словосполучення повинно звучати так: *“У разі звільнення офіцерів військової прокуратури...”* У Законі України “Про очищення влади” читаємо: *“... документи, які є обов’язковими для розгляду та врахування відповідним органом при підготовці висновку про перевірку”*. Конструкція *“при підготовці”* так само є калькою з російської мови. Українською ж правильно буде *“під час підготовки”*. Трапляється в цьому документі і неправильне вживання прийменника *по*: *“план проведення перевірок по кожному органу державної влади”*. Правильний відповідник – *“щодо кожного органу державної влади”*.

Крім того, зустрічаємо випадки порушення лексичних норм. Так, у всіх названих документах вживається калька з російської мови *“має місце”*, яка засмічує і збіднює мовлення. У Законі України “Про внесення змін до Закону України “Про прокуратуру” щодо утворення військових прокуратур” є таке словосполучення: *“в силу виключних обставин”*. Відповідно до змісту речення слово *“виключних”* тут є абсолютно недоречним, замість нього слід вжити *“виняткових”*. Прийменник *“в силу”* не

є характерним для української мови, натомість слід вживати “*зважаючи на*”.

Ми проаналізували три документи, створені Верховною Радою України, і можемо констатувати, що в них є зовсім небагато порушень мовних норм. Загалом рівень їх мовної культури досить високий, що свідчить про повагу державних службовців до державної мови та про їх прагнення плекати розвиток національної культури, невід’ємною частиною якої є мова. Та все ж наявні помилки спонукають до більш досконалого оволодіння мовними нормами – і це є вкрай важливим у процесі законотворення, адже законодавчі акти, виражаючи волю держави, повинні бути зразком високої культури, як юридичної, так і мовної.

Котляренко С.В., доцент кафедри методики викладання української мови та літератури Інституту української філології та літературної творчості імені Андрія Малишка НПУ імені М.П. Драгоманова, кандидат філологічних наук

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Процес обміну інформацією є комунікація. Перша потреба в комунікації на рівні організації пов’язана з наданням необхідної інформації з відповідного питання, щоб дозволяти кожному виконувати свою роботу ефективно і сприяти досягненню мети.

Якщо люди не зможуть обмінюватись інформацією, то зрозуміло, що вони і не зможуть працювати разом, формувати цілі й досягати їх. Комунікації – це складний процес, що складається із взаємозалежних кроків. Кожен із цих кроків дуже потрібний і важливий для того, щоб зробити наші думки зрозумілими іншій особі. Кожен крок – це пункт, в якому, якщо ми будемо недбалими і не будемо думати про те, що робимо, – зміст може бути загублений.

Мова у своєму загальному вияві статично, відносно стабільна, довговічна, довготривала, належить суспільству, охоплює досвід нації, відображає її картину світу, сама мова у

своїй цілісності може бути окреслена як певний простір, в якому виявляється дух народу, його багатство. Мова у своїх виявах не залежить від конкретних обставин, а мовлення конкретне, активне, динамічне, є виявом творчої ініціативності індивіда. На мовлення суттєво впливає спілкування, ті обставини, в яких реалізує себе адресат й адресант. Мовлення має свої основні варіанти фіксації – усно-звуковий або писемний, у кожному разі суттєву роль відіграє час його реалізації, просторові компоненти, актуалізація певних величин. Усе це робить мовлення індивідуальним.

Уміння будувати монологічне наукове мовлення, безумовно, пов'язано з опануванням мовної системи побудови наукового тексту. Основним шляхом формування цих умінь слід назвати спостереження і аналіз зразків наукової мови, які можуть бути основою побудови і вдосконалення самостійних висловів у науковому стилі.

Перший з них – емоційна культура, культура відчуттів, яка є адекватним реагуванням на дію навколишнього світу, дійсності. Другий компонент – культура мислення, пов'язана із законами побудови мови, з вживанням засобів і форм вираження, з відбором інформації для висловів. Третій компонент – культура мови, що є об'єктом вивчення мовознавства в школі, у вузі.

Останнім часом все частіше говорять про культуру мовного спілкування, що передбачає володіння не лише вербальними, але і невербальними засобами обміну інформацією. Окрім цього, необхідно враховувати, що людина пам'ятає і сприймає іншу людину на основі того, як вона на неї впливала.

Пам'ять зберігає вчителя, вузівського викладача частіше не за тим, що він говорив, читав, розповідав, а як він це робив. Здатність розуміти ситуацію, оцінювати її, орієнтуватися в ній, керувати нею – це найважливіший компонент професійної комунікації. Реалізуються ці здібності через тон мови, виправданість використання оціночних суджень, здатність спілкуватися з колегами, відповідати їм, через характер міміки, жестів, рухів, що супроводжують мову.

Все це і створює індивідуальний мовний стиль професіонала.

Прохоренко О.Ф., доцент кафедри
юридичного документознавства
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат філологічних наук

СУРЖИК ЯК СОЦІОЛІНГВІСТИЧНА ПРОБЛЕМА

Про специфічну для мовної ситуації України форму побутування мови написано чимало наукових і публіцистичних статей, які характеризують його сутність та природу (О.Сербенська, А. Окара, Л. Масенко, Л. Ставицька, В.Труб, та ін.). Суржик як лінгвістичний феномен викликав неабиякий інтерес і серед зарубіжних лінгвістів. Так, проблему суржику розглядали американські вчені М.Флаєр, Л. Біланюк, А.Брацкі. У червні 2007 року в місті Ольденбург (Німеччина) відбувся перший міжнародний симпозіум, присвячений суржику та його аналогічному утворенню, яке побутує на території Білорусі, – трасянці. На цій конференції, де зустрілися вчені різних лінгвістичних шкіл, було узагальнено досвід вивчення мішаних україно-російських і білорусько-російських форм. За висловом учасника конференції М.Мозера, “щодо сучасного суржику можемо висловити впевненість, що українці починають досягати набагато кращого розуміння його структури й функціонування, ніж раніше”.

Одна з перших дослідниць суржику О. Сербенська, упорядник посібника “Антисуржик”, розвинула погляд Б. Антоненка-Давидовича на досліджувану субмову як zdegradovanу під тиском русифікації форму українського мовлення, підкресливши, крім лінгвістичного, психологічний – аспект його негативного впливу на свідомість. “Сьогодні слово “суржик”, пише О. Сербенська, – почали вживати і в ширшому розумінні – як назву zdegradovanого, убогого духовного світу людини, її відірваності від рідного, як назву для мішанини залишків давнього, батьківського, з тим чужим, що нівелює особистість, національно-мовну свідомість. ... Скалічена мова отупляє людину, зводить її мислення до примітиву. Адже мова виражає не тільки думку. Слово стимулює свідомість, підпорядковує її собі, формує. Суржик в Україні є небезпечним і шкідливим, бо паразитує на мові, що формувалась упродовж

віків, загрожує змінити мову...”. Як соціолінгвістичний феномен суржик потребує ґрунтовного вивчення з метою створення навчальних методик, здатних заблокувати розростання й вплив цього хворобливого явища.

Аналізуючи мовну ситуацію сучасної України, Лариса Масенко зазначає, що “неповнота побутування живих форм усного мовлення – соціолектів, сленгів, аргі – в українських містах належить до найзагрозливіших для майбутнього української мови явищ”. З цього приводу Юрій Шевельов у статті “Двомовність і вульгаризми” писав: “У сучасній Україні, як здається, власні українські аргі відмерли, а інновації в сленгу позичаються майже автоматично з російської мови. Наприклад, в’язничний жаргон, навіть в українських противників радянської системи й домінації російської мови, типово “всесоюзний”. Так і в інших неросійських мовах СРСР...”. Вважаючи таку ситуацію небезпечною для розвитку мов, автор зазначає, що “жаргони й сленг є і віддавна були тим ґрунтом, звідки приходять живущі соки до даної мови, ґрунтом, де безперешкодно точиться її життя. Загальновідомо, що і сучасні романські мови постали з “вульгарної”, а не нормативної латини».

При неповноцінному функціонуванні українського слова в суспільному житті головною формою літературної мови стає писемна, що блокує рух, розвиток мови. Не підтримана постійною щоденною реалізацією в усному спілкуванні мова дедалі більше “мумізується” (Л. Масенко), замикається в собі, втрачає здатність реагувати на живу реальність. Отже такі форми побутування мови, як сленг, і жаргони необхідні для повноцінного життя кожної мови. Потрібно лише, щоб сленг і жаргони формувались у межах своєї мови.

В Японії працює понад сто інститутів мови, у багатьох країнах функціонують спеціальні державні комітети, які виробляють тактику щодо найрізноманітніших питань життя і розвитку національних мов. Нам бракує фахівців, відповідних державних структур, програм, які би уважно вивчали, відповідно прогнозували, направляли розвиток і стимулювали життя мови.

Як показали результати всеукраїнського опитування, проведеного в рамках проекту INTAS “Мовна політика в Україні: антропологічні, лінгвістичні аспекти та подальші перспективи”, кількість суржикомовних осіб прямо пропорційна кількості людей, які у повсякденному житті використовують обидві мови – українську і російську. Отже, перемінне використання в побуті двох мов – української і російської – сприяє розповсюдженню суржику.

Таким чином, важливими завданнями майбутньої мовної політики України має стати підвищення престижу української літературної мови, пошук шляхів поширення української мови серед неофіційних сфер спілкування, що стане тим поштовхом, який спонукатиме молоде покоління вибирати її як основну у спілкуванні. Ставши засобом щоденної побутової комунікації, літературна українська мова повноцінно функціонуватиме та консолідуватиме населення України.

Остафійчук Т.В., доцент кафедри психології та педагогіки навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У СТРУКТУРІ КВАЛІФІКАЦІЇ ФАХІВЦІВ З ВИЩОЮ ОСВІТОЮ

Суспільно-економічні реформи та розширення сфери послуг громадянам поставили перед представниками різних професій нові завдання. Якість здійснення професійної діяльності значною мірою залежить від результативності контактів працівників з клієнтами, колегами та представниками різних установ і визначається рівнем їхньої загальної і професійної культури, готовністю до комунікативної діяльності, постійного професійного вдосконалення.

Комунікативна культура фахівців різних галузей – це складна система з множиною елементів, зв’язків та відношень, що становлять єдине ціле. Рівень культури спілкування впливає

на здатність фахівця створювати ефективні умови для професійної і міжособистісної взаємодії, адекватно оцінювати комунікативну ситуацію, здійснювати обмін інформацією, досягати цілей професійної діяльності.

Урахування результатів проведених досліджень, аналізу комунікаційної мережі системи професійної діяльності, вимог до фахівців різних галузей, дозволило визначити структуру комунікативної культури фахівця, яка складається з мотиваційно-ціннісного і поведінкового компонентів, формування яких передбачає оволодіння працівниками знаннями про сутність, етичні норми, принципи спілкування, розвиток їх цілей, мотивів, особистісних і ділових якостей, комунікативних, інтерактивних і перцептивних умінь, їх використання у практичній діяльності відповідно до ціннісних орієнтацій.

В Україні з метою введення європейських стандартів та принципів забезпечення якості освіти з урахуванням вимог ринку праці до компетентностей фахівців 23 листопада 2011 р. постановою Кабінету Міністрів України була запроваджена Національна рамка кваліфікацій – системний і структурований за компетентностями опис кваліфікаційних рівнів. Опис кваліфікаційних рівнів, визначених Національною рамкою, здійснюється через такі складники: знання, уміння, комунікація, автономність та відповідальність. Де, зокрема, комунікація визначається як взаємозв'язок суб'єктів з метою передавання інформації, узгодження дій, спільної діяльності.

Відповідно до Закону України “Про вищу освіту” перший (бакалаврський) рівень вищої освіти відповідає шостому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою теоретичних знань та практичних умінь і навичок, достатніх для успішного виконання професійних обов'язків за обраною спеціальністю. Національна рамка кваліфікацій визначає такі вимоги до комунікації фахівців цього рівня: донесення до фахівців і нефахівців інформації, ідей, проблем, рішень та власного досвіду в галузі професійної діяльності; здатність ефективно формувати комунікаційну стратегію.

Другий (магістерський) рівень вищої освіти відповідно до чинного Закону України “Про вищу освіту” передбачає здобуття

особою поглиблених теоретичних та/або практичних знань, умінь, навичок за обраною спеціальністю (чи спеціалізацією), загальних засад методології наукової та/або професійної діяльності, інших компетентностей, достатніх для ефективного виконання завдань інноваційного характеру відповідного рівня професійної діяльності. Цей рівень відповідає сьомому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій, яка визначає для фахівців магістерського рівня такі вимоги до компетенцій у сфері комунікації: зрозуміле і недвозначне донесення власних висновків, а також знань та пояснень, що їх обґрунтовують, до фахівців і нефахівців, зокрема до осіб, які навчаються; використання іноземних мов у професійній діяльності.

Отже мовна підготовка, забезпечення комунікативної компетентності фахівців різних ступенів є одним з найважливіших завдань вищих навчальних закладів.

Лощинська Н.В., доцент кафедри юридичного документознавства Національної академії внутрішніх справ, кандидат філологічних наук

ЕТИКЕТНІ ФОРМУЛИ ЗВЕРТАННЯ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Етикет – це зведені норми поведінки і правила ввічливості в будь-якому товаристві. Мовний етикет, необхідний для досягнення комунікації, реалізується спеціальними мовними засобами, скерованими на з'ясування, підтримання, припинення комунікації. Різні мови світу виробили власні лексичні, морфологічні, синтаксичні засоби вираження ввічливості, спеціальні формули, що становлять мовний етикет. Він є складовою частиною загального етикету і становить правила мовної поведінки, що поширені в національних, соціальних, професійних групах. Так склалося, що ми живемо в епоху активних змін. Зміни ці стосуються соціальної, політичної, освітньої та інших галузей. При цьому в кожного, хто звертає увагу на рідну мову виникає ряд запитань. Для лінгвістів важливо з'ясувати таке: чи може мова залишатися незмінною,

не відображаючи суспільних змін? Відповідь очевидна: звичайно, ні. Мова це живий організм, який постійно змінюється в ході розвитку суспільства в сучасному світі, виконуючи одну з найважливіших функцій – комунікативну.

В умовах соціально-економічних перетворень, пов'язаних з формуванням нації, неминуха поява нових форм адресації мовлення. Звертання-неологізми фіксуються сьогодні практично в усіх мовних галузях, їх дослідження є актуальним і тісно пов'язане з реформами держави і суспільства. Наприклад, активно обговорюється той факт, що з початку розпаду СРСР в Україні так і не сформувалась єдина система етикетних звертань. Єдина визнана суспільством форма це запозичена у польської мови форма масового звертання до присутніх “Пані та панове!”. Стосовно індивідуальних звертань, то тут все складніше. Етикетні форми радянського часу товариш, громадянин, громадянка не сприймаються сучасним суспільством. Кожне з них є має певне ідеологічне забарвлення, провокуючи іронію і сприймається як глузування. В масовому вживанні гендерні просторічні звертання жіночко, чоловіно, дівчино, молодий чоловіче тощо. Або універсально-нейтральне добродію. З деякого часу одіозно-комічного відтінку набуло звертання “любі друзі”! Зміна форм звертань обумовлена певними ідеологічними чинниками і реальність змушує миритись з непередбачуваністю політичного мислення. З лінгвістичного погляду слід оцінити вплив таких змін на сучасну українську мову і окреслити перспективи подальшого розвитку нових мовних одиниць з урахуванням громадської думки. Неологізми з'явились і продовжують з'являться у всіх мовах світу, у всіх мовних галузях. Процеси словотворчості й кодифікації перебувають у нерозривному зв'язку з процесами реформування держави і суспільства. По-перше, для мови є природньою потреба в виникненні нової лексичної одиниці, яка призначена заповнити існуючу в мові прогалину. По-друге, виникає необхідність в поступовій стандартизації нової мовної одиниці як словникової, покликаній виконувати безособові офіційні функції в ролі універсального коду, придатного для вживання незалежно від ситуації.

Офіційна назва співробітників ОВС “працівник міліції”, зафіксована в тексті закону “Про міліцію” діє поруч з одиницею

“співробітник органів внутрішніх справ” і не викликає протестів у представників соціуму. Однак при всій нейтральності форма адресації працівник міліції є незвичною, незручною і підпорядковується мовленнєвій варіативності: міліціонер, патрульний, дільничний, співробітник міліції тощо. Значно більше проблем виникає у зв’язку з утворенням етикетної загальноприйнятої форми звертання громадян до працівників ОВС. На даний момент колись поширена форма товариш міліціонер вийшла з ужитку. Однак, в умовах бюрократизації спілкування між співробітниками міліції та громадянами повинна бути форма звертання, позбавлена індивідуальних ознак і наділена тільки тими ознаками, яких надає адміністративний статус носія. Будь-який адресант повідомлення, що містить нову форму адресації, повинен бути певен, що його зрозуміє адресат. Відсутність необхідної форми адресації призводить до того, що в комунікативних ситуаціях, які вимагають використання формул мовленнєвого етикету стосовно працівників ОВС, більшість громадян відчують серйозні труднощі і часто обходяться без прямої адресації, послуговуючись загальними формулами ввічливості: “Підкажіть, будь-ласка”, “Чи не могли б ви...”, ”Вибачте ...”, “Прошу вибачити мене ...” і т. д. Традиційна форма “товариш міліціонер” це на сьогодні історично установа форма. Тому суспільство і кожний окремих громадянин повинні самі визначити, як звертатися на вулиці до працівника міліції. Головне, щоб ці звертання були коректні й тактовні.

Конструктивна дискусія, як слід звертатись до правоохоронців, переважно торкається двох варіантів: пане міліціонер і товаришу міліціонер. Однак жоден з них не може бути сприйнятий як нейтральний і загальновизнаний. Варіант пане міліціонер містить певну повагу, а як показують останні події та опитування громадян, в сучасному українському суспільстві особливої поваги до міліціонерів не спостерігається. Варіант товариш міліціонер, заснований на невяному в українських військових офіційно визнаного колись звертання товариш, має відтінок застарілості. Однак, за існуючими дослідженнями, саме цей варіант є найбільш вживаним українськими громадянами. Як складеться його доля в майбутньому невідомо. Ще часто обговорюваними є варіанти

громадянин міліціонер і офіцер. Обидва теж не підходять для української дійсності. В семантиці словосполучення громадянин міліціонер є прихована асоціація з тюремним жаргоном, а традиційне для західних країн звертання до міліціонера офіцер не завжди є доречне, оскільки не всі з них є офіцерами.

Цілком можливо, що дискусія щодо нового звертання до працівника міліції призведе до виникнення абсолютно нового, не пов'язаного з нині існуючими, звертання, яке приживеться з часом у мові. Важливість і актуальність громадського обговорення питань словотворчості безсумнівна. Однак залучати до цього процесу слід передусім лінгвістів, письменників, журналістів і тих, кого це питання безпосередньо стосується. В іншому випадку дискусія може опуститись до жаргону й безграмотності. Не варто забувати, що мова, яка є атрибутом нації, нерозривно пов'язана і з державою. Саме в процесі становлення держави створюються умови для формування єдиної офіційної мови і з'являються форми адресації, що набувають статусу мовленнєвої норми.

Мамка Г.М., заступник начальника
ГСУ МВС України, кандидат
юридичних наук

ЩОДО ПИТАННЯ ВОЛОДІННЯ МОВОЮ, ЯКОЮ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ

Відповідно до ч. 3 ст. 29 КПК України право використовувати рідну мову чи іншу мову, якою вони володіють, а також користуватись послугами перекладача мають ті учасники кримінального провадження, які не володіють чи недостатньо володіють державною мовою. Таким чином, визначальним у цьому питанні є факт володіння (неволодіння) чи недостатнього володіння державною мовою, якою і здійснюється кримінальне провадження. Відповідно законною підставою, зокрема залучення перекладача, є неволодіння чи недостатнє володіння учасником кримінального провадження мови, якою здійснюється кримінальне провадження. Саме ця обставина дозволяє відокремити законні вимоги щодо участі перекладача від умисних спроб невинувато

ускладнити та затягнути процес розслідування чи судового розгляду.

“Володіння державною мовою” – оціночне поняття. Ступінь володіння мовою (зокрема, достатній чи недостатній) за змістом ст. 29 КПК України визначає особа, яка здійснює кримінальне провадження. Безперечно, заслуговує на увагу точка зору, відповідно до якої особи, які володіють у достатньому обсязі, необхідному для спілкування, державною мовою, але виявили бажання користуватися рідною мовою у кримінальному провадженні, не повинні позбавлятися цього права.

Водночас, зважаючи на відсутність будь-яких об’єктивних критеріїв визначення поняття «рідна мова», використання означеного права надає широкі можливості для зловживань зі сторони учасників кримінального провадження, надаючи фактичну можливість користуватись будь-якою мовою, якою особа володіє, а також вимагати безоплатної допомоги перекладача. І хоча кримінальне процесуальне законодавство не містить загальної норми щодо заборони зловживання правами у будь-яких формах, це не означає, що учасники кримінального провадження можуть використовувати свої процесуальні права всупереч їх призначенню.

Однією з гарантій належної реалізації засади мови, якою здійснюється кримінальне провадження, захисту від зловживань під час реалізації учасником кримінального провадження права на користування рідною мовою або іншою мовою, якою він володіє, є єдиний передбачений законом і доступний для встановлення критерій – критерій володіння (неволодіння) чи недостатнього володіння мовою кримінального провадження (державною мовою).

Результати аналізу матеріалів кримінальних проваджень з участю перекладача засвідчили, що лише в 48 % випадків участь перекладача обґрунтовувалась обставиною, передбаченою КПК України – неволодінням чи недостатнім володінням учасником кримінального провадження державною мовою; у 19 % випадків підстава участі перекладача взагалі не зазначалась; в інших випадках (33 %) вказувались інші обставини, зокрема й те, що українська (державна) мова не є для особи рідною. Очевидно, що такий підхід має формальний характер, оскільки визначення того, чи є мова для особи рідною, має суб’єктивний характер.

Ігнорування факту володіння (неволодіння) учасником кримінального провадження державною мовою при вирішенні питання про користування рідною мовою або іншою мовою, якою він володіє, може призвести до абсурдної ситуації, коли особа, володіючи державною мовою (мовою кримінального провадження), а також будь-якою іншою мовою, зможе заявити, що остання є для неї рідною та вимагати участі перекладача.

Факт володіння (не володіння) учасником кримінального провадження державною мовою (мовою кримінального провадження) слід встановлювати в кожному конкретному випадку, враховуючи всі обставини. Наприклад, проживаючи на території України, іноземець може володіти розмовною українською мовою, достатньою для повсякденного спілкування, однак не розуміти більш складних речень, і тим більше правових термінів, що не дозволить йому взяти повноцінну участь у кримінальному провадженні. У такому випадку, безперечно, наявне недостатнє володіння державною мовою і необхідність залучення перекладача. В інших випадках наявність даних про те, що особа, яка є іноземцем, в достатній мірі володіє державною мовою внаслідок тривалого перебування на території України, навчання чи роботи, тощо, засвідчує відсутність підстав для залучення перекладача.

Таким чином, під час встановлення факту володіння (не володіння) державною мовою (мовою кримінального провадження) можуть бути враховані різні обставини: заява самого учасника кримінального провадження, дані про його освіту, навчання, роботу, соціальні зв'язки, тощо. Право охарактеризувати ступінь володіння мовою має бути надано самій особі – учаснику кримінального провадження. Сам по собі факт тривалого проживання на території України, різні соціальні зв'язки, тощо не відображають суб'єктивного сприйняття особи достатності чи недостатності наявних у неї мовленнєвих навичок і не можуть бути покладені в основу рішення про можливість чи неможливість використання нею рідної чи іншої мови, якою вона володіє, а також послуг перекладача.

Марковський В.Я., кандидат юридичних наук, старший викладач-методист навчально-методичного центру Львівського державного університету внутрішніх справ

АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ДОСЛІДЖЕННІ МОВНИХ ВІДНОСИН

Недосконалість інституту правового регулювання мовних відносин в Україні стала загальнообговорюваною темою у сучасному науковому дискурсі та публіцистиці. Зволікання з прийняттям закону про застосування мов українськими законодавцями упродовж 23 років незалежності і врешті прийняття недосконалого нормативно-правового акта в 2012 році лише погіршували мовну ситуацію в Україні. Така недосконалість цього інституту правового регулювання актуалізує наукові пошуки нових ідей, методів і наукових підходів до вивчення мовної сфери суспільних відносин.

На нашу думку, концептуальним є положення про те, що відродження української нації, її змагання за демократичні права та державну незалежність у XIX-XX ст. були нерозривно пов'язані з боротьбою за правовий статус української мови і є характерною рисою української державно-правової традиції. У складних умовах відсутності національної державності, територіальної роз'єднаності українського народу упродовж кількох сторіч українська мова зберегла свою самодостатність, стала важливим чинником возз'єднання українських земель, а дещо згодом – відновлення соборної незалежної України.

Український мовознавець О. Потебня довів, що становлення будь-якої нації передбачає природний процес розвитку її мови, як і духовний розвиток людини нерозривно пов'язаний із розвитком її мовних здібностей. Наукове обґрунтування ідеї про цінність кожної мови стала одним із наріжних каменів етнолінгвістичної концепції вченого. Набуток людства складається із сукупності і взаємодії всіх мов, тому втрата будь-якої мови (відповідно і її носія – народу) є непоправною шкодою для всього людства. Квінтесенцією ідеї про цінність кожної мови виступає дух і буква такого міжнародно-правового договору як “Європейська хартія регіональних мов або мов меншин”, підписаного державами-

членами Ради Європи і ратифікованого Україною у 2003 році. Тобто сталося те, що фахівці називають “філіація цінностей у праві” – процес, який полягає у поступовому запозиченні цінностей, їх юридизації та кінцевому втіленні як елементів правової системи. Враховуючи зазначене, вважаємо, що на певному етапі розвитку права такий соціально значущий феномен, як мова, перетворився на правову цінність, що потребує додаткового захисту за допомогою правових регуляторів. Вказане кореспондує з фундаментальним, на нашу думку, положенням про те, що : “українська правова система передусім повинна втілювати вітчизняні культурні цінності”.

Відтак аксіологічного осмислення потребують такі духовні цінності, як мова та культура українського народу. Аксіологічний підхід визначає стратегію дослідження, його спрямованість на знаходження, відбір фактів, які свідчать про важливість боротьби за правовий статус української мови на різних етапах державотворення української нації. Тобто одним із першочергових завдань українських юристів було і є розширення (підвищення) правового статусу української мови на усіх етапах державотворення. На нашу думку, вказаний підхід є перспективним у методології історії держави і права, методології конституційного права, особливо, для методології загальнотеоретичного правознавства, оскільки мовні відносини знаходяться в центрі регулятивного впливу різних галузей права.

З початком новітнього етапу національного державотворення правовий статус української мови значно розширився і набув нової якості. Зокрема, у п. VIII Декларації про державний суверенітет України від 16.07.1990 вказано, що Україна забезпечує функціонування української мови у всіх сферах суспільного життя. Зазначене положення отримало подальше нормативне забезпечення із прийняттям Конституції України в 1996 році. Згідно зі ст. 10 Основного Закону українська має статус єдиної державної мови. Відповідно забезпечення розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України визнано як один із пріоритетів національних інтересів у ст. 6 Закону України “Про основи національної безпеки України” від 19.06.2003. Окрім цього, положення ст. 10 Конституції України щодо правового статусу державної та мов національних меншин неодноразово ставали

предметом розгляду Конституційного Суду України в 1999, 2007, 2008, 2011 та 2014 роках.

Аналіз вказаних рішень органу конституційної юрисдикції дозволяє нам стверджувати, що його правова позиція, зафіксована у мотивувальній частині, базується на тому, що статус української мови як державної є складовою конституційного ладу держави нарівні з її територією, столицею чи державними символами. Очевидно, що зазначене доктринальне положення має стати засадничим і в розробленні нового законопроекту про мови в Україні, і в методології правових досліджень мовних відносин в Україні.

Таким чином, аксіологічний підхід до феномена мови, як найбільш характерної ознаки нації, дає підставу стверджувати, що українська мова є невід'ємним елементом державного суверенітету, суттєвою ознакою держави. Об'єднання нормативного та ціннісного у праворозумінні мовних відносин сприятиме, на нашу думку, легітимізації статусу української мови як державної. Водночас аксіологічний підхід до феномена мови зобов'язує державу гарантувати національним меншинам дотримання їхніх мовних прав. Зокрема, реалізація меншинами права вивчати і розвивати національну мову має забезпечити повагу до правової системи Української держави, а забезпечення права національних меншин на освіту рідною мовою стане кроком до міжнаціонального порозуміння.

Воят Л.І., старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем кадрового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ Національної академії внутрішніх справ

МОВА ЯК ЗАСІБ СПІЛКУВННЯ ТА СПОСІБ ВИРАЖЕННЯ САМОСВІДОМОСТІ ЛЮДИНИ

Сьогодення вимагає досконалого володіння українською мовою в усіх її формах і стилях, адже це інструмент фахової діяльності в багатьох сферах суспільного життя: політиці, юриспруденції, освіті, журналістиці тощо. Уміти висловлюватися правильно й чітко необхідно також фахівцям з

тих галузей знань, де мова відіграє не основну роль, однак без її знання професійна діяльність неможлива.

Мова є найважливішим, універсальним засобом спілкування, організації та координації всіх видів суспільної діяльності: галузі виробництва, побуту, обслуговування, культури, освіти. Це засіб формування, оформлення та існування думки, адже без називання немає думання, осмислення реальності. Це система знаків, матеріальних за своєю природою і соціальних за змістом та функціями. Кожен елемент мови має свою значущість тільки в єдності та взаємозв'язку з іншими елементами. Тому будь-яке насильство над окремим елементом негативно позначається на мові в цілому.

Мова є засобом спілкування людей, вираження і передавання думок, почуттів, волевиявлень. Вона є системою знаків, яка служить засобом спілкування між людьми та способом вираження самосвідомості людини. Мова існує й реалізується через мовлення – сам процес і результат, рівень і якість спілкування, який відбувається в певній аудиторії й певних часових межах, матеріалізуючись у звуках, інтонації, жестах і міміці або буквах і розділових знаках. Знак як будь-який матеріальний об'єкт (предмет, явище, подія), який виступає в ролі вказівки та позначення і використовується для отримання, зберігання, переробки й передачі інформації.

Спілкування є необхідною умовою діяльності людини. Від нього залежить психологічний клімат в організації та на підприємстві, організаційна і виробнича мобільність, конкурентні позиції на ринку, сприймання і розуміння людьми одне одного. Якісно організоване спілкування забезпечує ефективний обмін інформацією, дає змогу глибше пізнати співрозмовника, спрогнозувати особливості подальшої ділової взаємодії з партнером. Воно неможливе без суб'єктів спілкування, тобто особистостей, знання лінгво-психологічної характеристики кожного з них. У професійному спілкуванні завжди треба враховувати динамічні особливості психічних процесів і поведінки людей, інтенсивність, швидкість, темп усного мовлення. Самостійний і творчий склад мислення,

орієнтування в ситуації, орієнтація на мову співрозмовника, мовна пам'ять, правильний і доречний добір мовних засобів, правильна побудова висловлювання (тексту) і прогнозування реакції слухачів, відповідна дикція, уміння слухати – такі основні якості мовця-професіонала, необхідні для оптимального, кваліфікованого розв'язання професійних завдань. Труднощі, які виникають під час донесення або сприймання інформації, часто є наслідком психологічних та соціальних розбіжностей.

У соціально-психологічному плані спілкування – це обмін інформацією, вчинками, думками, переживаннями, це процес виховання та самовиховання, це форма творчості, яка допомагає виявити і розвивати кращі сторони особистості. Іншими словами, спілкування – це сукупність зв'язків і взаємодія індивідів, груп, спільнот, під час яких відбувається обмін інформацією, досвідом, уміннями, навичками і результатами діяльності. Спілкування є складним, багаторівневим процесом встановлення та розвитку контактів між людьми, який включає обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття та розуміння іншої людини, обмін думками, переживаннями, настроями, бажаннями. Важливу роль у спілкуванні відіграє поведінка особистості, яка визначається не тільки сукупністю особистісних якостей, особливостями конкретної ситуації, а й специфікою того соціально-професійного середовища, у межах якого реалізується його ділова і професійна активність. Відзначимо також надзвичайну важливість високого рівня володіння мовою для управлінців, які можуть бути представниками будь-яких професій, однак саме мова стає основним засобом утілення їх ідей, різних починань.

Отже, процес і результат, рівень і якість спілкування визначається виробленою системою критеріїв, серед яких мова – один з найголовніших чинників як підготовки висококваліфікованих спеціалістів, так і виховання свідомих громадян України.

Гнатюк С.С., начальник кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ТОЛЕРАНТНІСТЬ КОМУНІКАТИВНОГО МОВЛЕННЯ ЯК ЗРАЗОК ІНТЕЛЕКТУ В ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Мовлення правоохоронця – це одна з актуальних проблем чи тем сьогодення, оскільки відображається на професійній діяльності і відтворюється на захисті населення. Механізм комунікативної мовленнєвої взаємодії полягає в процесі: мета – повідомлення – завдання – зміст – шляхи (канали) передачі – перспектива – результат сприйняття – стратегія подальшого розвитку та контактної безпосередньої взаємодії між комунікатором і реципієнтом (див – Рис. 1).

Правоохоронна діяльність пов’язана із суспільством різного рівня виховання, інтелекту чи культури мовлення та поведінки порушників, злочинців та ін., що, як правило, негативно впливає на самоідентифікацію правоохоронця, впливаючи на характерні зміни у професійності та зниженні його толерантності.

Рис. Комунікативні характеристики роботи правоохоронця (комунікатора) з індивідом (реципієнтом) як важлива умова професійної діяльності

Сьогодні, на період критичного ставлення до працівників органів внутрішніх справ (ОВС) на майдані у Києві, спостережливо та особливо звертається увага на міліціонера у роботі із населенням. Діяльність правоохоронця – це не тільки контакт і співпраця з українським суспільством, але й робота з іноземцями, що є надважливим пріоритетом іміджевої характеристики професійності та авторитет країни у світовому вимірі. Адже кожен громадянин своєї держави у розвитку свого “Я” – це зразок, який повинен дбати про державні пріоритети, національні символи, мову та мовлення, культурні традиції тощо. Тому для створення міжнаціонального комфорту необхідно створити системно-лінгвістичний та символічний підхід до роботи правоохоронця із суспільством задля відновлення авторитету та іміджу до працівників ОВС.

Комунікатор як сугестивний адресант повинен заздалегідь опрацювати джерело повідомлення і тільки тоді дати хід його розвитку, оскільки інформація (повідомлення) включає в себе правовий вимір кодово-знакового мовлення. Правоохоронець у своїй діяльності повинен працювати, в жодному разі, не в односторонньому напрямку, а, навпаки, – на комунікативно-позитивний зворотній двосторонній зв'язок у стратегії розвитку комунікативного культурного коду взаємодії. Обов'язковою умовою відновлення авторитету правоохоронця є вдосконалення самоідентифікації (етичної, культурної, національної), збагачувати свій інтелект, забезпечувати толерантно-ритуальну (повсякденну) і формальну поведінку та мовлення, вдосконалювати професійно-комунікативну компетентність.

Правоохоронець, насамперед, повинен психологічно-творчо володіти комунікативно-мовленнєвою компетенцією, щоб надавати соціально-психологічний прогноз будь-якій ситуації, враховуючи при цьому гендерну особливість, недопускати агресії з боку комунікатора (правоохоронця) і реципієнта (потерпілого) як об'єкта, навчитися психологічно програмувати себе на позитивний результат та знімати стресове напруження, вміння вислуховувати, контролювати і корегувати свої дії толерантно, комунікативно-

контактним, динамічним процесом при спілкуванні із суспільством.

Толерантність як зразок інтелекту відтворюється у пам'яті кожної людини (індивіда), а тому необхідно працювати над своїм удосконаленням, “виліплювати” чи створювати нового правоохоронця, який би змінив портрет-образ безпосередньо працівника міліції та правоохоронної системи.

Артикуца Н.В., доцент кафедри міжнародного права і спеціальних правових наук НаУКМА, кандидат філологічних наук

СТИЛІСТИКА ЗАКОНОДАВЧОГО ТЕКСТУ

Законодавча стилістика як спеціальний підрозділ законодавчої лінгвістики має на меті виявити специфічні функціонально-стильові параметри законодавчого тексту на основі спостереження за функціонуванням мовних одиниць різних рівнів у законах та інших нормативно-правових актах. Це допоможе розробити для нормопроєктувальників та юрлінгвістів-експертів певну регламентацію спеціальних мовностильових норм у формі загальних вимог до нормативно-правового тексту та надати практичні рекомендації щодо доречності вживання тих чи інших мовних засобів у законодавчих актах. Адже основними поняттями і категоріями, якими ми оперуємо, аналізуючи мову законів, є насамперед стилістичні поняття й категорії.

Законодавча стилістика розглядає стиль як найбільш важливіший спосіб мовного оформлення правових приписів у тексті або проекті тексту закону та фокусує свою увагу на правильному використанні спеціальної законодавчої термінології, законодавчих дефініцій та інших спеціальних засобів законодавчої техніки, лексико-граматичних та стилістично-жанрових особливостях нормативно-правових приписів.

Законодавча стилістика як сукупність прийомів найбільш доцільного використання мовних засобів у законодавчому акті спирається передусім на такі мовно-стильові параметри

(відповідність мовних засобів різних рівнів вимогам функціональному стилю та жанрово-ситуативному підстилю).

Текст закону або законопроекту викладається з дотриманням офіційно-ділового стилю української літературної мови в його основному різновиді – законодавчому підстилі. Офіційно-діловий стиль – один із функціональних стилів літературної мови, який обслуговує широку сферу правових відносин і правової комунікації (внутрішнього і міжнародного законодавства, правозастосування, судочинства, нотаріату, діловодства тощо). Відповідно до цього в межах офіційно-ділового стилю традиційно виділяють такі підстилі: 1) законодавчий, 2) дипломатичний, 3) судовий (судово-процесуальний, судово-правовий), 4) адміністративно-канцелярський. Кожен підстиль має свою специфічну сферу функціонування, систему документальних жанрів і набір стандартизованих мовних засобів, що узагальнюють типові ситуації офіційних відносин. Зокрема, законодавчий підстиль реалізується у таких жанрах, як: конституція, закон, кодекс.

Основними мовностильовими вимогами до законодавчого тексту є: офіційність, точність, зрозумілість, стислість, стандартизованість, нормативність, логічність, стилістична однорідність, емоційно-експресивна нейтральність, коректність, відсутність індивідуально-авторських рис.

Стилістична однорідність законодавчого тексту забезпечується сполученням засобів офіційно-ділового стилю з нейтральними (міжстильовими) та відсутністю емоційно-експресивного забарвлення. Стиль законопроекту повинен бути спокійним, стриманим, виваженим, коректним, без змішування різностильових елементів, які надають мовленню емоційності та експресивності, без індивідуально-авторських мовленнєвих ознак. Питання про використання засобів вираження оцінки (особливо негативної) та інтенсивності (прислівники із значенням міри і ступеня (ознаки, дії) вирішується з урахуванням їх комунікативної доцільності, термінологічної та синтагматичної усталеності (терміни і конструкції оцінного характеру типу особливо тяжкий злочин, розкрадання у особливо великих розмірах тощо).

Небажаними є пафосність, пишність, декларативність або знижена буденність вислову. Так, у тексті закону не вживаються:

гасла, заклики, оклики, звертання; стилістично, емоційно та експресивно забарвлена лексика і фразеологія (слова й звороти розмовного характеру, слова з оцінними префіксами і суфіксами, ідіоматичні звороти, прислів'я, приказки, крилаті вислови), риторичні фігури та інші засоби образності, притаманні художньо-публіцистичним творам (порівняння, метафори, гіперболи, алегорії тощо), експресивні знаки пунктуації (знаки оклику та запитання).

Не слід уживати засоби інших функціональних стилів (публіцистичного, розмовного, художнього). Виняток складають лише деякі елементи публіцистичного стилю, використання яких мотивоване специфічною функцією та призначенням преамбули в особливо важливих нормативно-правових актах (конституції, декларації, конвенції та ін.). У таких документах, як виняток, можуть спостерігатись засоби публіцистичного стилю та яскраво виражені оцінні елементи. У преамбулі для створення урочистості, підкреслення особливої значущості документа, проголошення загальнолюдських цінностей і загальноправових принципів використовуються лексичні засоби високого стилю, з особливо вагомим і позитивно забарвленим внутрішнім змістом. І навпаки, для номінації негативних явищ суспільного життя, що створюють загрозу людству, порушують основні права і свободи людини, використовуються слова, що містять негативну оцінку і непримиренне ставлення суспільства до цих явищ. Але при цьому лексичні засоби мають відповідати вимогам офіційної виваженості, політичної коректності та естетичності.

Неприпустимими для вживання є позалітературні мовні засоби (просторіччя, жаргони, аргі, діалектизми, професіоналізми).

Слід уникати як застарілих слів і зворотів (архаїзми), так і новоутворень (неологізмів), що перебувають у пасивному складі сучасної літературної мови і не виявляють тенденцію до поширення й активізації в офіційно-діловій сфері.

Професіоналізми і професійні жаргони (сленг) як напівофіційні або неофіційні назви певних фахових явищ і понять, що використовуються представниками тієї чи іншої професії в достатньо вузьких сферах діяльності людини, як правило, належать до нестандартних, некодифікованих засобів, зі зниженим стилістичним забарвленням, а тому порушують вимоги

офіційності, стильової однорідності, нейтральності, нормативності, не відповідають естетичним критеріям щодо термінів. Про можливість використання професіоналізмів у тексті закону йдеться лише у виняткових випадках, коли сленговий вираз, як і професіоналізм, стає більш поширеним у загальному вжитку, ніж офіційний синонім і його напівофіційний характер вже не відчувається мовцями через повсякденне й усталене використання (напр., легалізація (відмивання) грошей).

Для мінімізації використання вузькофахової лексики та професіоналізмів слід переносити значну частину регулювання питань, що потребують використання значної кількості таких вузькогалузевих термінів та понять, на рівень більш низького за юридичною силою акта, розрахованого на використання переважно спеціалістами.

Отже, текст закону має створюватись із урахуванням загальних функціонально-стильових властивостей мови законодавства, тематики і жанрової специфіки законодавчого акта, демонструвати зразкове літературне мовлення, високу нормативно-правову якість тексту, системність, поняттєво-термінологічну узгодженість із чинним законодавством та мовностилістичну досконалість.

Бабаніна В.В., доцент кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ПОНЯТТЯ ДЖЕРЕЛА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Питання про джерела певної галузі законодавства, в тому числі й кримінального, є надзвичайно важливим і принциповим, оскільки його з'ясування: 1) орієнтує на розкриття сутності та призначення даної галузі; 2) дозволяє встановити властиві тільки їй специфічні риси та особливості; 3) впливає на реалізацію правозастосовної діяльності; 4) сприяє здійсненню належного порівняння з відповідною галуззю законодавства в іноземних державах тощо. Однак, відповідь на питання про джерела кримінального права потребує попередньої відповіді на питання

про те, що розуміється під джерелом кримінального права, яке співвідношення між термінами “джерело кримінального права” і “джерело кримінального законодавства”. Багато вчених їх не розмежовують описуючи джерела кримінального права, надаючи їм назву джерела кримінального законодавства. При цьому визначення терміна “джерело кримінального права” чи “джерело кримінального законодавства” здебільшого, взагалі не дається. Однією з причин такого непорозуміння є невизначеність самого поняття “джерело кримінального законодавства” та його видів.

Поняття “джерело права” більше двох тисяч років є однією з фундаментальних категорій юриспруденції. На сьогоднішній день хоча і існують численні теорії, гіпотези, вчення та концепції, про їх походження, дієвість та системність, однак об'єднати погляди вчених на сутність та зміст цих явищ дійсності не можливо. На наш погляд, якщо ототожнювати джерела кримінального права та джерела кримінального законодавства, то необхідно підкреслити, що йдеться саме про законодавче розуміння (розуміння джерел законодавства).

Так, за словами П.П. Андрушка, під джерела кримінального права розуміють правові позиції (нормативні приписи, акти офіційного тлумачення кримінального закону, судові прецеденти) імперативного (обов'язкового) характеру, висловлені уповноваженим органом (законодавцем, судом), в яких містяться норми права чи дається їх тлумачення, що є обов'язковими для органу (особи), який (яка) здійснює застосування кримінального закону, і на які має бути посилення у прийнятому ним процесуальному акті (постанові, вирoku, ухвалі).

Джерелами кримінального права як галузі права можуть і мають визнаватись лише ті акти, в яких викладені правові позиції органів, що згідно із законом уповноважені їх надавати (у нормативно-правових актах) чи висловлювати. Останнє стосується правових позицій Європейського суду з прав людини, Конституційного Суду України і Верховного Суду України, прийнятих останнім з підстав і в порядку, встановлених статтями 400¹²-400²⁵ КПК України (1960 р.). Правові позиції, викладені названими судовими органами у прийнятих ними актах, підлягають обов'язковому врахуванню і застосуванню органами

досудового слідства і судом при обґрунтуванні рішень, що ними приймаються.

Однак, на нашу думку, визначення джерел кримінального права повинно бути обумовлено розумінням права в широкому значенні. Виходячи з такого розуміння, пропонується під джерелами кримінального права України розуміти форми закріплення норм, що регулюють кримінальне законодавство, які виражені в Конституції, Кримінальному кодексі України, міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, законах, рішеннях Конституційного Суду України, Європейського Суду з прав людини, постановях Пленуму Верховного Суду України та відомчих нормативних актах.

Тихонова О.В., доцент кафедри економічної безпеки Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ДЕФІНІЦІЇ “БЕЗПЕКА” ЯК ЮРИДИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

Сьогодні дефініція “безпека” є загальновживаною. У різних словосполученнях її використовують як на побутовому рівні (“безпечне життя”, “безпечні продукти харчування” тощо), так і в законодавстві. Приклади використання зазначеного терміна у законодавстві зустрічаються у багатьох нормативно-правових актах.

Незважаючи на те, що термін “безпека” вживається у повсякденному житті, на сам перед слід вести мову про наповнення зазначеного терміну спеціальним правовим (юридичним) змістом, який відображає сутнісні риси правової дійсності. На теперішній час автентичне тлумачення терміну “безпека” у чистому вигляді відсутнє. Але роз'яснення словосполучень, утворених з цим терміном, зустрічається в різних нормах вітчизняного права. Наприклад, у Законі України “Про основи національної безпеки України” національна безпека визначена як захищеність та наведений перелік об'єктів, які повинні бути захищеними для того, щоб була забезпечена

національна безпека. Радіаційна безпека - дотримання допустимих межрадіаційного впливу на персонал, населення та навколишнє природне середовище, встановлених нормами, правилами та стандартами з безпеки. Громадська безпека - стан захищеності життєво важливих інтересів суспільства, сконцентрованих у його матеріальних і духовних цінностях, від джерел небезпеки природного або штучного характеру під час підготовки та проведення футбольних матчів, за якого забезпечується запобігання загрозам заподіяння шкоди такими джерелами небезпеки. Незважаючи на те, що в жодному вітчизняному законі не наведене визначення власне терміна “безпека”, воно розтлумачене в одному з Державних стандартів України – ДСТУ 2156 -93, в якому закріплено, що безпека – це “відсутність неприпустимого ризику, пов’язаного з можливістю завдання будь якої шкоди”.

Сучасні науковці намагаються сформулювати таке визначення безпеки, яке б охопило всі її аспекти. Незважаючи на існування в сучасній науці думки, що “будь-яка спроба надати чітке визначення поняттю “безпека” заздалегідь приречена на невдачу та не має жодного практичного значення, тому неможливо передбачити та врахувати всі елементи, структури або процеси, які б гарантували безпеку у всіх можливих випадках”, більшість авторитетних вчених пропонують тлумачення цього терміна, що дозволяє узагальнити їх думки та визначити об’єктивне тлумачення. На сьогодні в науці існує декілька панівних підходів до визначення безпеки – як стану та як захищеності, а також велика кількість дефініцій, в яких за основну приймається “сукупність відносин”, “ступінь захищеності”, “система взаємодії” тощо. Таке різноманіття у визначенні сутності одного й того феномена свідчить про емпіричний підхід у дослідженні безпеки. Тобто безпека розглядається не як об’єкт дослідження, а в контексті вирішення інших, найчастіше практичних, задач. Серед багатьох підходів до визначення дефініції “безпека” найбільш розповсюдженим можна визнати той, в якому безпекою визнається певний стан. Але таке отождествлення безпеки зі станом викликає критичні зауваження, адже викладене розуміння фактично призводить до заперечення динамічного

характеру розвитку системи. Проте будь-якій системі притаманна динаміка, навіть якщо вона негативного характеру.

Вище було зазначено, що у Державному стандарті (ДСТУ 2156-93) застосовується така характеристика як “неприпустимість”. Таку ж позицію висловлюють деякі науковці, які заперечують доцільність ототожнення безпеки з відсутністю небезпеки, яке розповсюджене у словниках, та зазначають, що неможливо знайти ситуацію, в якій щодо певного суб’єкта відсутня будь-яка небезпека, тим більше – загроза. Проте пропонується вести мову про завдання неприпустимої шкоди. “Неприпустима шкода” в цьому контексті розуміється як шкода, розмір якої є неприпустимим для стійкого функціонування об’єкта безпеки. Застосування такого підходу виявляється цікавим при визначенні фінансової безпеки. Тому що виникнення лише фінансових загроз об’єктам безпеки не обов’язково може призвести до завдання їм хоча б якоїсь суттєвої шкоди. Якщо ж об’єктові завдано шкоду, розмір якої є неприпустимим для сталого існування об’єкту зі збереженням первинних якісних показників, можна вести мову про порушення стійкості функціонування об’єкта.

Отже, викладене вище, а також результати аналізу різноманітних точок зору щодо тлумачення терміна “безпека” дозволяють виокремити її ознаки:

- наявність певних загроз об’єктові впливу (в залежності від різновиду безпеки), які можуть бути як зовнішнього, так і внутрішнього походження;

- наявність життєво важливих інтересів у об’єкта, на який потенційно може вплинути загроза, тобто тих інтересів, реалізація яких визначає власне існування об’єктів захисту та без яких об’єкти не можуть існувати як єдине ціле (наприклад, для держави – суверенітет, цілісність кордонів, економічне зростання; для підприємства – ефективна поточна діяльність та стійкої тенденції розвитку);

- баланс зазначених інтересів, щоб не виникло переваг захисту одного з об’єктів з порушенням інтересів інших, наприклад, саме це дозволить створити умови найбільшої стійкості та досягнути повноти реалізації всіх основних функцій фінансового ринку держави.

Маковій В.П., начальник кафедри цивільно-правових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

СУТНІСТЬ ДОДАТКОВОГО СТРОКУ ДЛЯ ПРИЙНЯТТЯ СПАДЩИНИ

Окрім загального строку для прийняття спадщини в шість місяців ч. 2 ст. 1270, ст. 1276 та ст. 1272 ЦК України оперують спеціальним строком для здійснення цього права. Виникає необхідність деталізації нормативних приписів ст. 1272 ЦК України, яка закріплює так званий додатковий строк прийняття спадщини у контексті наведеної статті.

З приводу цього строку наявна неоднозначність міркувань дослідників цивільного права та судової практики. Має місце визначення такого строку як поновленого, додаткового або ж продовженого. Так, у рішенні Первомайського міськрайонного суду Харківської області від 17 жовтня 2007 року у мотивувальній частині подібний строк визначено як поновлений, а в резолютивній частині він вже звучить як додатковий. В описовій частині ухвали колегії суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 23 січня 2012 року згадується позов про продовження строку для прийняття спадщини.

Згідно з тлумачним словником української мови сутність наведених прикметників така: “поновлений” – той, який з’явився або відбувається знову, “продовжений” – тотожний у сутності строку значенню “поновлений”, “додатковий” – той, який доповнює визначений.

Порівняльне дослідження наведеного нормативного матеріалу вітчизняного законодавства та ст. 1155 ЦК Російської Федерації надає можливість визнати за першим такий строк додатковим, а за другим – поновленим. Поняття поновленого (продовженого) строку для прийняття спадщини в рамках вітчизняного законодавства є атавізмом, що свого часу був регламентований ст. 550 ЦК УРСР 1963 року, де суд саме мав повноваження на продовження цього строку. Однак, слід вказати, що у російському законодавстві така дефініція має місце у зв’язку, з тим, що судова інстанція поряд з поновленням строку також й

визнає спадкоємця таким, що прийняв спадщину. Тобто, в останньому випадку має місце не матеріальна, а процесуальна сутність наведеного строку.

Дійсно, на відміну від положень вітчизняного ЦК, Цивільний процесуальний кодекс України у ст. ст. 72, 73 оперує поняттям поновленого строку, що підтверджує зазначене.

Однозначна позиція Верховного Суду України (п. 24 постанови Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 року № 7 “Про судову практику у справах про спадкування”) та Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16.05.2013 № 24-753/0/4-13 “Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування”), згідно з якою справа за позовом про надання додаткового строку для прийняття спадщини відкривається за умови: 1) відсутності згоди спадкоємців, які прийняли спадщину (ч. 2 ст. 1272 ЦК України), 2) пропуску шестимісячного строку подання заяви про прийняття спадщини при відсутності інших спадкоємців, що прийняли спадщину й могли б дати письмову згоду на подання заяви нотаріусу про прийняття спадщини. Останній варіант є розширеним тлумаченням положень ч. 2 ст. 1272 ЦК України.

Такий підхід до визначення строку для прийняття спадщини, регламентованого ст. 1272 ЦК України, в повному обсязі відповідає сутності поняття “додатковий строк”, під яким розуміється нова темпоральна величина, що підпорядковується іншим правилам. Так, додатковий строк за природою є судовим строком (установлюється судовим рішенням), початок перебігу пов’язується з днем набрання чинності рішенням суду про надання додаткового строку для прийняття спадщини. Такий строк є відносно визначеним, оскільки суд враховує при цьому достатність часових меж для подання відповідної заяви спадкоємцем.

Враховуючи легальне визначення розумного строку у вітчизняному законодавстві (п. 11 ст. 3 Кодексу адміністративного судочинства України) необхідно дійти такого висновку: додатковий строк для прийняття спадщини є різновидом розумного строку у спадковому праві, який має бути найкоротшим й достатнім для здійснення права на спадкування. Тривалість

додаткового строку може залежати від багатьох факторів: стану здоров'я заявника, віку, місця проживання, роду занятості тощо.

У літературі існують думки щодо обмеженості такого строку місяцем або ж взагалі неможливістю його обмеження, які не можна назвати бездоганними. Правильним було б все ж таки обмежити подібний строк загальним строком прийняття спадщини у шість місяців, що відповідає його правовій природі. Подібна позиція відстоюється й Пленумом Верховного Суду України у постанові від 30.05.2008 № 7 (п. 24).

Наведені міркування створюють передумови для подальших досліджень темпоральних величин у спадковому праві й на думку автора стануть в нагоді іншим дописувачам у цій сфері юриспруденції.

Даниленко С.К., викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
дисциплін Одеського державного
університету внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ ЯК ОСНОВНОЇ СКЛАДОВОЇ ДОГОВІРНОГО ПРАВА

Прийняття Цивільного кодексу України, введеного в дію з 01 січня 2004 року, знаменувало новий етап розвитку договірного права в Україні. І, як засвідчують перші кроки його наукового аналізу та осмислення, у ньому відбулося багато надзвичайних новел, порівняно з попереднім законодавством.

Серед загально-договірних положень визначальне місце безумовно належить визначенню поняття договору за ЦК України, яке було відсутнє у ЦК УРСР. Не можна стверджувати, що визначення є абсолютно новим для юридичної науки, адже до прийняття ЦК України в юридичній доктрині сформувалися досить усталені погляди на поняття цивільно-правового договору.

Загалом, договір у цивілістичній науці вживається у кількох правових значеннях: як угода, як правовідношення, як підстава виникнення зобов'язання, як документ про фіксацію укладення угоди, а інколи - як саме зобов'язання.

Поділяючи угоди на односторонні, двосторонні й багатосторонні, юристи стверджували, що двосторонні та

багатосторонні угоди є договором. Проте у тих випадках, коли виникала потреба дати визначення поняттю цивільно-правового договору, науковці визначали його зазвичай не через категорію “угода” (російською мовою - “сделка”), а за допомогою російського терміна “соглашение”, синонімами якого в українській мові є дещо неадекватні терміни “домовленість”, “згода”.

Незважаючи на особливу значимість договору у цивільному праві юридична цивілістична доктрина поки що не відзначилася великою змістовністю поглядів щодо визначення його поняття.

ЦК України сприйняв поняття договору, сформульоване в юридичній доктрині ще радянського періоду, яке зводилося до розуміння договору як юридичного факту, що породжує відповідні цивільні правовідносини. Іншими словами, в ньому взагалі не знайшлося місця ознакам, які хоча б певною мірою відображали нові базові принципи побудови договірного права. Законодавче визначення поняття договору було піддане критиці у зв’язку з відсутністю в ньому категорії правочини, яка введена взамін поняття “угода”.

В українській філологічній літературі синонімами договору вважаються - угода, контракт, домовленість. Безумовно, при визначенні поняття договору не можна абсолютизувати філологічне значення його синонімів. В юридичній літературі цілком справедливо зверталася увага на те, що не кожна домовленість набуває ознак договору. Вона набуває ознак договору, якщо досягнута з дотриманням вимог, встановлених для укладення договору. Тому пропонувалося визначати поняття договору через категорію правочину. З юридичного погляду, такий підхід є правильним. Власне, подібна позиція висловлювалася до прийняття ЦК України. Так, в юридичному словнику-довіднику “договір” у цивільному праві визначався як “угода” двох або кількох осіб про встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов’язків.

Усе вищевикладене бажано було б якнайповніше відобразити у визначенні поняття цивільно-правового договору. Не слід очікувати в найближчій перспективі активних дій законодавців, спрямованих на кардинальне вдосконалення таких положень ЦК України, що стосуються дефініцій. Насамперед, можливі зміни будуть стосуватися суперечливих чи помилкових його норм. Це, однак, не перешкоджає науковим пошукам найбільш оптимального визначення поняття цивільного договору.

ЗМІСТ

Передмова	3
ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ	
Черней В.В. Уживання дефініцій у кримінально-виконавчому кодексі України	7
Костицький М.В. Лінгвістика як методологія сучасної юриспруденції	10
Симоненко Л.О. Українська юридична термінологія в лінгвістичних дослідженнях	13
Чернявський С.С., Маруніч І.І. Юридична техніка відомчої нормотворчості: роль та місце у фаховій діяльності правоохоронця	16

Секція 1 НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЮРИДИЧНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Заїка Ю.О. Використання правової латини у сучасній цивілістиці	20
Токарська А.С. Семантика конфліктного діалогу	22
Щербак Н.О., Щербак Н.М. Цензурне відомство і українське слово у XIX – на початку XX століття	24
Савченко А.В. Кримінально-правові поняття, що позначають родинні (сімейні) зв'язки	27
Маруніч І.І., Красницька А.В. Помилки правотворчості як результат недотримання правил-вимог юридичної техніки	29
Заросинський Ю.Л. Застосування поняття “дитина” у вітчизняному законодавстві	32
Кузьменко Б.В. Українська мова і право в сучасному інформаційному просторі	34

Конончук Т.І.

Слово письменника Ігоря Качуровського в обороні прав людини 36

Туровська Л.В.

Специфіка мови спеціального призначення в юриспруденції 38

Кушакова-Костицька Н.В.

Науковий стиль у юриспруденції: деякі зауваження 40

Демченко В.М.

Логіка юридичного субстилю: морфологічний вимір 42

Янковська Г.В.

Державна мова крізь призму істотних ознак поняття 44

Бойчук В.М., Бойчук М.В.

Інноваційні процеси в правовому дискурсі (на матеріалі заголовків інтернет-видань) 47

Рак О.Ю.

Механізм розвитку української мовної національної правосвідомості інтроформаційними методами 49

Новіков М.М.

До питання про юридичні та соціально-економічні засоби стимулювання розвитку та розповсюдження української державної мови 51

Гавловська А.О.

Вимоги до мови державних молодіжних адресних та комплексних програм 53

Алябов Ю.В.

Необхідність розробки концепції державної мовної політики 55

Старицька О.О.

Слова іншомовного походження та українська правова мова: право на співіснування 57

Секція 2

**РОЗВИТОК ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ
НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ**

Стратонов В.М.

Порівняльно-правовий аналіз законодавства щодо використання термінів та оціночних понять 59

Бичкова С.С.

Строк і термін: співвідношення законодавчих понять
(на підставі аналізу цивільного законодавства) 61

Павлишин О.В.

Правозастосовна діяльність як об'єкт семіотико-правового
аналізу 63

Баулін О.В.

Термінологія правового інституту підслідності: окремі
проблеми сучасного періоду 65

Гуца Г.В.

Особливості виконання якісного юридичного перекладу 67

Гороховська Т.В.

Функціонування правничої термінології в наукових і
навчальних текстах 69

Рожнова В.В.

Кримінальне провадження: визначення терміна 71

Онуфрієнко Г.С.

Парадигматична панорама сучасної юридичної
термінології 73

Супрун Д.М.

Семантичний аспект юридичної термінології сучасної
української мови 76

Юлдашева С.А.

Абревіація у правничій термінології 78

Красницька А.В.

Синтаксичні особливості тексту кримінального
процесуального законодавства України 80

Мельник О.В.

Актуальні питання законотворчості в Україні в галузі
кримінального судочинства 83

Богущкий В.М.

Мовностилістичні особливості юридичних текстів 85

Семененко Л.Л.

Юридичний термін як лінгвосеміотичний репрезентант
правової дійсності 87

Рябоконь Є.О.

Сутність терміна “ правонаступництво” у цивільному праві 89

Чурніта Г.В.

Заявники та інші заінтересовані особи у справах окремого провадження: проблеми уніфікації процесуальної термінології 91

Хуторянський О.В.

Щодо питання про визначення поняття “ненадання допомоги особі” у контексті злочину, передбаченого ст. 136 КК України 93

Баланаєва О.В.

Антонімія в юридичній термінології 95

Даниленко С.К.

Поняття цивільно-правового договору як основної складової договірної права 97

**Секція 3
ВИКОРИСТАННЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ ЗНАЙ
У ЮРИДИЧНІЙ ПРАКТИЦІ**

Кельман М.С.

Методологія юридичного письма 99

Кісілюк Е.М.

Кваліфікуючі ознаки чи обтяжуючі обставини складу злочину? 101

Карпов Н.С.

Права та обов’язки перекладача у кримінальному провадженні 103

Кулакова Н.В.

Понятійний апарат, який використовується в міжнародно-правових актах захисту об’єктів культурної спадщини 105

Шкуратенко О.В.

Складові феномену “культура” 108

Кальченко Т.Л.

Теоретико-прикладні питання науки кримінології: проблеми та перспективи 111

Мороз Л.І., Ростомова Л.М.

Мовний етикет та вербальна агресія 113

Шаблій О.А.

Проблеми перекладу назв українських юридичних актів
англійською та німецькою мовами 115

Ботвина Н.В.

Українська мова в судово-експертній діяльності 117

Гимер Н.О.

Комунікативні бар'єри у професійній діяльності 119

Кость С.П.

Ознаки правового газетного дискурсу 120

Клименченко С.Д.

Деякі прийоми формування мовленнєвих навичок
курсантів 122

Стратулат Н.В., Проценко Г.П.

Виховний та навчальний аспекти у викладанні української
мови для правоохоронців 124

Коруля І.В.

Культура спілкування керівника ОВС 127

Сабельникова Т.М.

Культура мовлення в сучасній законотворчості 129

Котляренко С.В.

Особливості професійної комунікації 131

Прохоренко О.Ф.

Суржик як соціолінгвістична проблема 133

Остафійчук Т.В.

Комунікативна компетентність у структурі кваліфікації
фахівців з вищою освітою 135

Лощинська Н.В.

Етикетні формули звертання у правоохоронній
діяльності 137

Мамка Г.М.

Щодо питання володіння мовою, якою здійснюється
кримінальне провадження 140

Марковський В.Я.

Аксіологічний підхід у дослідженні мовних відносин 143

Воят Л.І.

Мова як засіб спілкування та спосіб вираження
самосвідомості людини 145

Гнатюк С.С.

Толерантність комунікативного мовлення як зразок інтелекту в правоохоронній діяльності 148

Артикуца Н.В.

Стилістика законодавчого тексту 150

Бабаніна В.В.

Поняття джерела кримінального права та кримінального законодавства 153

Тихонова О.В.

Особливості визначення дефініції “безпека” як юридичної категорії 155

Маковій В.П.

Сутність додаткового строку для прийняття спадщини 158

Даниленко С.К.

Поняття цивільно-правового договору як основної складової договірної права 160

УКРАЇНСЬКА МОВА В ЮРИСПРУДЕНЦІЇ:
СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Матеріали
Х Всеукраїнської науково-практичної конференції,
присвяченої Дню української писемності та мови
(Київ, 28 листопада 2014 року)

Комп'ютерна верстка: Корольчук В.В.

Підписано до друку _____ Формат _____
Папір _____
Обл.-вид.арк. _____ Ум.друк.арк. _____ Вид. № _____
Тираж _____ прим. Зам. № _____

Редакційно-видавничий центр
Національної академії внутрішніх справ
03035, Київ-35, пл. Солом'янська, 1